

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ELEŞTİREL BÖLGESELÇİLİK BAĞLAMINDA
MARDİN TOKİ KONUTLARININ ELE ALINMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimar Gülşah ÇALTEKİN

Mimarlık Anabilim Dalı
Bina Bilgisi Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. F. Gülşen GÜLMEZ

MAYIS 2019

Gülşah
Çaltelin tarafından hazırlanan El Estirul Bölgeselcilik Bağlamında
Mardin Toki Konutlarının İncelemesi adlı bu tezin
Yüksek Lisans tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Tez Danışmanı
Doç. Dr. F. Gülşen Gülmur

Bu çalışma, jürimiz tarafından Mimarlık Anabilim Dalında
Y. Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Doç. Dr. F. Gülşen Gülmur

Üye : Doç. Dr. Özgül BINGÖL

Üye : Prof. Dr. TİMUR BARKUL

Üye :

Üye :

Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak yazılmıştır.

ÖNSÖZ

Çalışmalarım boyunca, değerli yorumlarıyla tezimi geliştiren ve yönlendiren hocam Doç. Dr. F. Gülşen Gülmez'e;

Bu süreçte beni destekleyen annem Hicran Çaltekin, babam Suphi Çaltekin'e, kardeşlerime;

Benimle aynı dönemde tez yazan ve benden desteklerini esirgemeyen değerli dostlarım ve meslektaşlarım, Begüm Çevik ve Selda Emeksiz'e çok teşekkür ederim.

Mayıs, 2019

Gülşah Çaltekin

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Enstitüsü tez yazım klavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	x
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xii
RESİM LİSTESİ.....	xiv
ŞEKİL LİSTESİ	xviii
ÖZET.....	xxii
SUMMARY.....	xxiv
1. GİRİŞ	1
2. MARDİN KENTİ VE TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDEKİ GELİŞİMİ	3
2.1. Mardin Kenti Hakkında.....	3
2.1.1. Genel Bilgi.....	3
2.1.2. İklim	4
2.1.3. Topografya-Jeolojik Özellikler.....	5
2.2. Geleneksel Dokunun Tarihsel Süreç İçindeki Gelişimi.....	5
2.2.1. Kale Yerleşimi	6
2.2.2. Kale Altı Yerleşimi (Sur İçi)	10
2.2.3. 1923-1950 Dönemi	15
2.2.4. 1950-1980 Dönemi	16
2.2.5. 1980 Sonrası	19
3. ELEŞTİREL BÖLGESELÇİLİK YAKLAŞIMI VE TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDEKİ GELİŞİMİ	23
3.1. Eleştirel Bölgeselcilik Tanımı.....	23
3.2. Eleştirel Bölgeselciliğin Tarihsel Süreç İçindeki Gelişimi.....	24
3.2.1. Alexander Tzonis - Le Feivre Eleştirel Bölgeselciliği.....	24
3.2.2. Kenneth Frampton Eleştirel Bölgeselciliği.....	28
3.3. Eleştirel Bölgeselcilik Yaklaşımının Öne Çıkan Kavramları.....	38
3.3.1. Görselliğe Karşı Dokunsallık.....	38
3.3.2. Yer-Bağlam.....	41
3.3.3. Yerel Verilerin Değerlendirilmesi: Topografya, İklim-Işık Ve Tektonik-Form.....	44
3.3.3.1. Topografya.....	44
3.3.3.2. İklim-Işık.....	45
3.3.3.3. Tektonik Form.....	48
4. TOPLU KONUT İDARESİ (TOKİ) VE MARDİN'DEKİ UYGULAMALARI.....	50
4.1. Toki.....	50
4.1.1. Toki'nin Tarihçesi.....	50

4.1.2. Toki'nin Görevleri.....	53
4.1.3. Toki'nin Finanslanması.....	55
4.1.4. Toki'nin Tasarım Kriterleri.....	56
4.2. Dünyadaki Sosyal Konut İdaresine Örnek: INA-Casa.....	60
4.3.Toki'nin Mardin'deki Uygulamaları.....	70
4.3.1. Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi.....	72
4.3.2. Mardin Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi.....	76
5. GELENEKSEL MARDİN EVLERİ'NİN ELEŞTİREL BÖLGESELCİLİĞİN ÖNE ÇIKAN KAVRAMLARI ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ.....	80
5.1. Görselliğ Karşı Dokunsallık.....	80
5.2. Yer-Bağlam.....	83
5.3. Yerel Verilerin Değerlendirilmesi: Topografya, İklim-Işık Ve Tektonik Form.....	88
5.3.1. Topografya.....	88
5.3.2. İklim-Işık.....	90
5.3.3. Tektonik Form.....	92
6. MARDİN'DEKİ TOKİ KONUTLARININ ELEŞTİREL BÖLGESELCİLİĞİN ÖNE ÇIKAN KAVRAMLARI ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ.....	95
6.1. Görselliğ Karşı Dokunsallık.....	95
6.2. Yer-Bağlam.....	98
6.3. Yerel Verilerin Değerlendirilmesi: Topografya, İklim-Işık Ve Tektonik-Form	103
6.3.1. Topografya.....	103
6.3.2. İklim-Işık.....	105
6.3.3. Tektonik-Form.....	107
7. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	109
KAYNAKLAR.....	116
ÖZGEÇMİŞ.....	122

KISALTMALAR

km	: kilometre
cm	: santimetre
mm	: milimetre
yy.	: yüzyıl
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi
S.	: sayfa

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1 : Mardin Kenti'nin dönem ve yıllara göre gelişimi.....21

Çizelge 4.1 : Toki'nin yıllara göre gelişimi (Toki,2006; Engincan, 2011).....52

RESİM LİSTESİ

Sayfa

Resim 2.1. Mardin kenti (URL-1).....	3
Resim 2.2. Mardin kale kapısı girişi . (Bekin, 2010).....	9
Resim 2.3. 1917 yılında Mardin 1.caddedeki yol genişletme çalışmaları (Bekin,2010).....	14
Resim 2.4. Yeni yol aşağısından Mardin'in genel görüntüsü (Bekin, 2010).....	14
Resim 2.5. Kentsel sit alanının güneydoğusunda bulunan, Kayacan sitesinin yer aldığı Evren Mahallesinden görünüm (Çaltekin, 2019).....	18
Resim 2.6. Mardin geleneksel şehir dokusundaki gibi yamaca konumlanan..... Kayacan Sitesi'nden bir görünüm (Kişisel Arşiv, 2019).....	18
Resim 3.1. Aris Konstantinidis'in yaz evi (Giamarelos,. 2014).....	26
Resim 3.2. Aris Konstantinidis'in yaz evi (Giamarelos,. 2014).....	26
Resim 3.3. Dimitris Pikionis'in tasarladığı Akropolise giden patika yollar. (Psomopoulos, 1993).....	26
Resim 3.4. Dimitris Pikionis'in tasarladığı Akropolise giden patika yollar. (Psomopoulos, 1993).....	27
Resim 3.5. Alvar Aalto tasarladığı Säynatsalo Belediye Sarayı (Url-3).....	29
Resim 3.6. Alvar Aalto tasarladığı Säynatsalo Belediye Sarayı (URL-3).....	29
Resim 3.7. Malagueira Toplu Konut Projesi (URL-4).....	30
Resim 3.8. Malagueira Toplu Konut Projesi (URL-4).....	31
Resim 3.9. Malagueira Toplu Konut Projesi (URL-4).....	31
Resim 3.10. Aktur Datça Turizm Yerleşme Projesi (URL-6).....	33
Resim 3.11. Aktur Datça Turizm Yerleşme Projesi (URL-6).....	33
Resim 3.12. Gürsel, Mutlu Evi isimli Konut Projesi (URL-7).....	34
Resim 3.13. Gürsel, Mutlu Evi isimli Konut Projesi (URL-7).....	34

Resim 3.14. Turgut Cansever, Demir Tatil köyü (URL-8).....	35
Resim 3.15. Turgut Cansever, Demir Tatil köyü Evlerinden İç Mekana Ait Görsel (URL-8).....	35
Resim 3.16. Riva Vitale Evi, Mario Botta, 1972-73, Ticino-İsviçre (URL-9).....	43
Resim 3.17. Coğrafi morfolojiye entegre olmuş bir yapı / aloni evi, deca mimarlık (URL-10).....	45
Resim 3.18. Geleneksel karadeniz evi,. İklima duyarlı yapılan, Rize, Fındıklı köyündeki yapılar (Güler, 2013).....	46
Resim 3.19. Tadaa Ando, Işık kilisesi. (URL-11).....	47
Resim 3.20. Luis Barragan, Casa Gilardi (URL-3).....	48
Resim 4.1. 2008 yılı Toki Uygulamaları. Buca, İzmir. (URL-13).....	56
Resim 4.2. 2017 yılı Toki uygulamaları, Çeşme, İzmir. (Toki yayınları, 2017).....	57
Resim 4.3. Toki uygulamaları, Çeşme, İzmir. 2017 (Toki yayınları, 2017).....	57
Resim 4.4. Vaziyet planındaki D kodlu yapı (URL-18).....	65
Resim 4.5. Vaziyet Planındaki N kodlu yapı (URL-17).....	66
Resim 4.6. Vaziyet planındaki G kodlu yapı. (URL-19).....	67
Resim 4.7. Vaziyet planındaki E kodlu yapı. (URL-20).....	68
Resim 4.8. Vaziyet planındaki B kodlu (URL-21).....	69
Resim 4.9. Vaziyet planındaki C kodlu yapı (URL-22).....	69
Resim 4.10. Toki Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi, (Mardin Büyük Şehir Belediyesi).....	75
Resim 4.11. Toki Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi, (Mardin Büyük Şehir Belediyesi).....	76
Resim 4.12. Mardin Merkez Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi (Toki Yayınları : Mardin Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi, 2017).....	79
Resim 4.13. Mardin Merkez Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi (Olgaç, 2019).....	79

Resim 5.1. Taşın temel yapı malzemesi olarak kullanılmasıyla eski Mardin Kenti'ni bir bütün olarak algılaması (Çaltekin, 2019).....	81
Resim 5.2. Geleneksel Mardin Evi'nde taş ve ahşap birlikteliğine örnek (Kişisel Arşiv, 2019).....	82
Resim 5.3. Su öğesinin Mardin Kasrında Kullanımı, Firdevs Kasrı Örneği (Çaltekin, 2019).....	82
Resim 5.4. Evin teras katı (Çaltekin, 2019).....	87
Resim 5.6. İç mekana ait görseller (Çaltekin, 2019).....	87
Resim 5.7. Evin doğu ve batısında bulunan merdivenlerden oluşmuş sokaklar (Çaltekin, 2019).....	88
Resim 5.8. Geleneksel Mardin Evi'nde bulunan eyvan örneği (Çaltekin, 2019).....	91
Resim 5.9. Geleneksel Mardin Evi'ndeki cephe kurgusuna örnek (Çaltekin, 2019).....	92
Resim 6.1. Nur Mah. Kentsel Dönüşüm Projesi, Taş kaplamalı kemerlerden oluşan girişler (Çaltekin, 2019)	96
Resim 6.2. Nur Mah. Kentsel Dönüşüm Projesi, Cepheler (Çaltekin, 2019).....	97
Resim 6.3. İstasyon Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi, Cephe çalışmaları (Çaltekin, 2019).....	98
Resim 6.4. Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi (Çaltekin, 2019).....	99
Resim 6.5. Mardin Merkez Kentsel Dönüşüm Projesi (Çaltekin, 2019).....	99
Resim 6.6. Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi (Olgaç, 2019).....	100
Resim 6.7. Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi (Olgaç, 2019).....	100
Resim 6.8. Mardin Merkez Kentsel Dönüşüm Projesi (Olgaç, 2019).....	100
Resim 6.9. Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi (Olgaç, 2019).....	102
Resim 6.10. Mardin Merkez Kentsel Dönüşüm Projesi (Olgaç, 2019).....	102
Resim 6.11. Toki Nur mah. Kentsel Dönüşüm Projesi, Kot farkı olan araziye oturtulan	

bloklar (Olgaç, 2019).....	104
Resim 6.12. Toki Mardin Kentsel Gelişim ve Dönüşüm Projesi, düz kabul edilebilircek topografya (Olgaç, 2019).....	105
Resim 6.13. Ayrık düzende yerleştirilen blokların Güneş ışınlarıyla ilişkisi. Toki Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi. (Olgaç, 2019).....	106
Resim 6.14. Birbirine dik ve ya paralel yerleştirilen blokların Güneş ışınlarıyla ilişkisi. Toki Mardin Merkez Kentsel Gelişim ve Dönüşüm Projesi (Olgaç, 2019).....	106

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1. Mardin kenti konumu (URL-2).....	4
Şekil 2.2. Eski Mardin Kenti yerleşim planı (Fusün Alioğlu'nun Gabriel çizimi üzerinden yaptığı çizim üzerinden düzenlenmiştir.).....	7
Şekil 2.3. Doğu yönünden batı yönüne doğru Eski Mardin Kenti kesiti (Gabriel'in çizimi üzerinden düzenlenmiştir.).....	7
Şekil 2.4. O.Dapper, 1680. Mardin'i gösteren ağaç baskı gravürü. (Bekin, 2010).....	8
Şekil 2.5. Eski Mardin şehir dokusu ve Albert Gabriel'in çizimlerine göre belirlenen düzenlenen tahmini şehir surları sınırları. (Gabriel. 1940. Uluslararası medeniyet, şehir ve mimari sempozyumu).....	11
Şekil 2.6. Niebuhr'un Mardin Gravürü. 1766 (Bekin, 2010).....	12
Şekil 2.7. Buckingham baskı bakır gravür. 1827. (Bekin, 2010).....	12
Şekil 2.8. Nezihe ve Pertev Taner'in 1949 yılında yaptıkları Mardin İmar Planı Haritası, Arkitekt Dergisi sy. 207-208 (1949), s.67 (Yazar tarafından düzenlenmiştir.).....	16
Şekil 2.9. Mardin ana yollarını gösteren harita (Yazar tarafından düzenlenmiştir.).....	17
Şekil 2.10. Mardin kenti gelişim dönemleri (Arslan, H.,ve Karadoğan .2007 Mardin gelişim haritasına göre yeniden düzenlenmiştir.).....	20
Şekil 3.1. Aris Konstantinidis'in yaz evi planı (Giamarelos, 2014).....	25
Şekil 3.2. Benaki Caddesi'ndeki Suzana ve Dimitris Antonakakis tasarladığı apartman binası (Giamarelos, 2018).....	27
Şekil 3.3. Le Corbusier Dom-ino Evi (URL-5).....	32
Şekil 3.4. Le Corbusier'in modüler sisteminin ve Roma Altın Oranının çeşitli	

Malagueira konut planlarına yansımaları . (Amirjani, 2018).....	32
Şekil 4.1. 7 iklim 7 bölge/Mardin yarışma projesi, 2017. (URL-14).....	59
Şekil 4.2. 7 iklim 7 bölge/Mardin yarışma projesi, 2017. (URL-14).....	59
Şekil 4.3. Vaziyet Planı (URL-15).....	64
Şekil 4.4. Hava fotoğrafı (URL-16).....	64
Şekil 4.5. Vaziyet planındaki D kodlu yapıların planları (URL-17).....	65
Şekil 4.6. Vaziyet planındaki N kodlu yapının planı (URL-17).....	66
Şekil 4.7. Vaziyet planındaki G kodlu yapının planı , (URL-18).....	67
Şekil 4.8. Vaziyet planındaki E kodlu yapının planı. (URL-17).....	68
Şekil 4.9. Vaziyet planındaki B kodlu yapının planı (URL-17).....	69
Şekil 4.10. Vaziyet planındaki C kodlu yapının planı. (URL-17).....	69
Şekil 4.11. Toki Nur Mahallesi Proje Konumu (Yazar tarafından düzenlenmiştir.).....	73
Şekil 4.12. Toki Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi, Standart Kat Planı 2+1 Daire tipi. (Mardin Büyük Şehir Belediyesi).....	73
Şekil 4.13. Toki Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi, Standart Kat Planı, 3+1 Daire tipi. (Mardin Büyük Şehir Belediyesi).....	74
Şekil 4.14. Toki Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi, Ön Görünüş (Mardin Büyük Şehir Belediyesi).....	74
Şekil 4.15. Toki Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi, Arka Görünüş (Mardin Büyük Şehir Belediyesi).....	75
Şekil 4.16. Mardin Merkez Kentsel Dönüşüm Projesi Proje Konumu (Yazar tarafından düzenlenmiştir.).....	76
Şekil 4.17. Projeye ait görseller (T.C. Başbakanlık Toki Başkanlığı İstanbul).....	77
Şekil 4.18. Mardin Merkez Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi, 2+1 Daire Tipi. (T.C. Başbakanlık Toki Başkanlığı İstanbul).....	77
Şekil 4.19. Mardin Merkez Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi, 3+1 Daire Tipi. (T.C. Başbakanlık Toki Başkanlığı İstanbul).....	78
Şekil 4.20. Mardin Merkez Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi, 4+1 Daire Tipi.(T.C.	

Başbakanlık Toki Başkanlığı İstanbul).....	78
Şekil 5.1. Evin yerleşim içindeki konumu (Karagülle,2009).....	85
Şekil 5.2. Evin yakın çevresi ile ilişkisi (Karagülle, 2009).....	85
Şekil 5.3. Avlu katı planı (Karagülle, 2009).....	86
Şekil 5.4. Teras kat planı (Karagülle, 2009).....	86
Şekil 5.5. Arazi eğimi ve buna bağlı olarak gelişen çok katlılık (Karagülle,2009).....	89
Şekil 6.1. Geleneksel Mardin Kent Dokusu, (Kaynak: Tural, 2009).....	101
Şekil 6.2. Toki Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi dokusundan bir kesit (Mardin Büyük Şehir Belediyesi).....	101
Şekil 6.3. Toki Mardin Merkez Kentsel Dönüşüm Projesi dokusuna ait bir kesit (Mardin Büyük Şehir Belediyesi).....	101
Şekil 6.4. Toki Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi, Eğim yönüne doğru konumlandırılan bloklar (Mardin Büyük Şehir Belediyesi).....	104
Şekil 6.5. Toki Nur Mahallesi Kentsel Gelişim Projesi Sistem Detayı (Mardin Büyük Şehir Belediyesi).....	108

ELEŞTİREL BÖLGESELÇİLİK BAĞLAMINDA MARDİN TOKİ KONUTLARININ ELE ALINMASI

ÖZET

Ülkemizde görülen nüfus artışı ve hızlı kentleşmeden dolayı oluşan konut ve kentleşme problemlerine çözüm getirmesi amacıyla kurulan Toki, Türkiye'nin her bölgesinde uyguladığı konut projelerinin genel olarak tek-tipte olduğu görülmekte, bu durum yere ait olmayan, yerel verilerin tasarımda yansıtılmadığı yapıların varlığına yenilerini eklemektedir.

Evrensel düzeyde bakıldığında, modern mimarlık, uluslararası stilin yaygınlaşması ile farklı bölgelerde, bölgesel unsurların dikkate alınmayıp, göz ardı edilmesiyle, sosyal, kültürel, yerel verilere adapte olmayan bir şekilde kendini göstermiştir. Modern mimarlığın mekansızlık ve yapılardaki kimlik eksikliğine ve postmodernizmin getirdiği süsleme ve aşırı bireyciliğe karşı çıkan bir fikir olarak eleştirel bölgeselcilik yaklaşımı gelişmiştir. Modern mimarlığın yarattığı tek düzeleşmesine karşı olarak öne çıkan eleştirel bölgeselcilik yaklaşımı, yerin/yerel verilerin tasarıma dahil edilmesini destekleyen Tzonis-Lefaivre, Frampton gibi teorisyenler tarafından ortaya konmuş bir yaklaşım biçimi olarak kendini gösterir.

Bu çalışma da "Eleştirel Bölgeselcilik" yaklaşımının tanımını derinleştirilerek, eleştirel bölgeselciliğin öne çıkan kavramlarıyla, Mardin'de uygulanan Toki Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projeleri'ni incelemeyi amaçlar. Bu bağlamda, tezin üçüncü bölümünde "görselliğe karşı dokunsallık, yer-bağlam, yerel verilerin kullanılması: iklim-ışık, topografya, tektonik-form" gibi Eleştirel Bölgeselcilik'in öne çıkan kavramlarının tanımları derinleştirilerek, beşinci bölümde bu kavramların karşılığı Geleneksel Mardin Evi'nde aranmıştır. Altıncı bölümde ise aynı mercek altında Mardin'de uygulanan Toki kentsel dönüşüm ve gelişim projelerini incelenip, sonuç olarak eleştirel bölgeselcilik yaklaşımının öne sürdüğü yer ve bağlama duyarlı, sadece görsel algıya değil, aynı zamanda insanın diğer duyularına da hitap eden, tüm yapı elemanlarının birbirleriyle uyum içinde sergilendiği tektonik ifadeyi ne derecede yansıttığı ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel Bölgeselcilik, Toki, Görselliğe Karşı Dokunsallık, Yer-Bağlam, İklim, Topografya, Tektonik

STUDY OF HOUSES IN MARDIN WITH THE CONCEPTS OF CRITICAL REGIONAL APPROACH

SUMMARY

Toki, which was established in order to solve the housing and urbanization problems caused by the population growth and rapid urbanization in our country, in general of Turkey's housing projects implemented in every region appears to produce a single-type buildings and this adds new ones to the existence of structures where local data is not reflected in the design.

At the universal level, modern architecture has emerged in a way that has not been adapted to social, cultural, local data by ignoring the regional elements in different regions with the spread of international style. Critical regionalism approach has developed as an idea against the lack of identity in modern architecture and structures and to the decoration and extreme individualism brought by postmodernism. Critical regionalism approach, which stands out against the only improvement of modern architecture, manifests itself as an approach developed by theoreticians such as Tzonis -Lefaivre and Frampton, which supports the inclusion of local / local data in the design.

This study aims to examine the urban transformation and development projects implemented in Mardin with the prominent concepts of critical regionalism by deepening the definition of the Critical Regionalism. In this context, in the third part of the thesis, the definitions of prominent concepts of Critical Regionalism such as tactility, place-context, use of local data: climate-light, topography, tectonic-form, are deepened, and in the fifth chapter, these concepts correspond to the traditional Mardin Houses. In the sixth chapter, Toki urban transformation and development projects in Mardin are examined under the same focus. As a result, it was stated that how much Toki dwellings in Mardin, reflects the critical regionalism approach, the context of the region, not only the visual perception but also to the other senses of the human, and to the extent that all the structural elements are displayed in harmony with each other.

Key words: Critical Regionalism, Toki, Tactility Versus Visualization, , Place-Context, Climate, Topography, Tectonism.

1.1.GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, Toki'nin genel olarak her yörede tek-tipleşen proje uygulamalarını "Toki Mardin Kentsel Dönüşüm Projeleri" üzerinden, evrensel düzeyde tek-tipe indirgenen mimarlığa karşı olan Eleştirel Bölgeselcilik yaklaşımının ortaya koyduğu direnç noktaları arasından, öne çıkan kavramlar aracılığıyla ele almaktır.

TOKİ projeleri incelendiğinde, özellikle 2014'ten sonraki uygulamalarda, yerel sivil mimari örneklerini yansıtmaya çalışsa da, yerel mimariden beslenen çağdaş tasarıma ait yorumların eksik olduğu görülmektedir. Özetle evrensel düzeyde tek-tipe indirgenen mimarlığa karşı çıkan ve yere ait olmayı çağdaş bir mimari üslupla hedefleyen Eleştirel Bölgeselcilik yaklaşımı, bu anlamda tezin çerçevesini belirlemiştir.

Bu bağlamda çalışmanın merceği olan Eleştirel Bölgeselcilik yaklaşımı derinleştirilmiştir. Uluslararası Üslup'un yaygınlaşması ile, mimarlığın aynılanmasını beraberinde getirmiştir. Modern mimarlıktan sonraki post-modern dönemde ise süsleme ve aşırı bireyciliğin öne çıkması, bunlara karşı bir yaklaşım olarak Eleştirel Bölgeselcilik yaklaşımının oluşmasını sağlamıştır. Modern mimarlığın yarattığı tek düzeleşmesine karşı olarak öne çıkan eleştirel bölgeselcilik yaklaşımı, yerin/yerel verilerin tasarıma dahil edilmesini destekleyen bir yaklaşım biçimi olarak ortaya çıkmıştır.

Bilinçli olarak eleştirel bölgeselcilik, vernaküler mimarlıktaki gibi bire bir uyum elde etmeyi amaçlayan bölgeselcilikten farklıdır. Eleştirel bölgeselcilik mimarlığı, vernaküler mimarlığın imitasyonuna karşı çıkıp, bunun yerine coğrafi ve kültürel bağlamda köklenip, modern geleneğe dikkat çekip hem bölgesel hem de global bir mimari tasarım anlayışından yanadır. Frampton'un deyimiyle, Eleştirel Bölgeselcilik modernist ve bölgeselci tutum arasında köprü kuran bir yaklaşım biçimidir.

Tez kapsamında tarihsel süreç içerisinde ele alınan Eleştirel Bölgeselcilik'in ortaya çıkmasını sağlayan Alexnader Tzonis-Liane Lefaivre, eleştirel bölgeselcilik için herhangi bir stil ve ya kriter belirtmediklerini, hangi fiziksel koşulları sağladığı

taktirde eleştirel bölgeselci olunabilineceği ile ilgili bir kriter yaratmadıklarını aktarırlar.

Bu çalışma da, öncelikli olarak "Eleştirel Bölgeselcilik" kavramı ikinci bölümde ele alınmış, tanımı derinleştirilmiş, teoriyi oluşturan Alexnader Tzonis-Liane Lefaivre ve Frampton'a göre kavramın ifadesi ortaya konulmuştur. Yine aynı bölümde Frampton'ın mimarlığın direnişi için öne sürdüğü kavramlar ele alınmıştır. Ele alınan bu kavramlar, Frampton'ın 1983 yılında öne sürdüğü altı nokta (Six Points for an Architecture of Resistance) ve 1987 yıllarında ön sürdüğü on nokta (Ten Points of an Architecture of Regionalism: A Provisional Polemic) direnç noktaları arasından, konuyla ilgili olanlar öne çıkarılıp irdelenmiştir. Öne çıkarılan kavramlar: "görselliğe karşı dokunsallık, yer-bağlam, yerel verilerin kullanılması: iklim-ışık, topografya, tektonik" olarak belirlenmiştir. Tezin ikinci bölümünde bu kavramlar ele alınmıştır.

Eleştirel bölgeselcilik yaklaşımı, tez kapsamında yukarıdaki gibi öne çıkarılan kavramlarla, hem yerelden ve hem de evrensellikten beslenen bir mimarlığı önermiştir. Bu bağlamda yerin/yerelin analizinin ve öne çıkarılan bu kavramların yerel mimarideki karşılığı oldukça önemlidir. Bu analizi yapmaktaki amaç uygulanacak yeni mimaride, yerel mimariyi taklit etmek değil, Eleştirel Bölgeselcilik'in tanımına uygun olarak, uzlaşmaz gibi görünen farklı uçlardaki yerellik ve evrensellik kavramlarının nasıl birlikte olabileceğine ilişkin yanıtı aramaktır. Bu bağlamda tezin beşinci bölümünde Geleneksel Mardin Evi, eleştirel bölgeselciliğin öne çıkardığı kavramlar merceğinde incelenmiştir. Böylelikle Mardin'de yapılacak yeni bir konutun eleştirel bölgeselcilik yaklaşımı ile ele alındığında, yerellik ucundaki karşılığı somutlaştırılmıştır.

Eleştirel Bölgeselcilik yaklaşımı, yerel ve modern arasında bir köprü vazifesi görür. Özellikle Mardin Kenti gibi, tarihin her döneminde, yaşayan medeniyetlerin bıraktığı mimari izler doğrultusunda katmanlaşan bir kentte, ortaya çıkacak yeni mimari oluşumlar, geçmiş ve şimdi arasındaki uzlaşma açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda, tezin altıncı bölümünde, Toki'nin Mardin'de uyguladığı Kentsel Dönüşüm Projeleri, Eleştirel Bölgeselcilik'in öne çıkan kavramları ile yerle/yerelle ne derecede ilişkili olduğu saptanması açısından okunmuştur.

2. MARDİN KENTİ VE TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDEKİ GELİŞİMİ

Tezin bu bölümünde, Mardin Kenti ile ilgili genel bilgilere ve tarihsel süreç içindeki gelişimine yer verilmiştir.

2.1.MARDİN KENTİ HAKKINDA

2.1.1. Genel Bilgi

Mardin adı Süryânîce kaynaklara göre Marde, Arapça kaynaklara göre Mâridîn olarak anılır. Bazı araştırmacılar, Mardin kelimesinin savaşı bir kavim olan Mardeler'den geldiğini aktarır. Mardeler'in İran hükümdarlarının kararıyla Mardin'e yerleştirildiği söylenir. Ticarî ve askerî bakımdan önemli olan Mardin kentinin adına ilkçağ kaynaklarında rastlanmamaktadır. (İslam ansiklopesidi, 2003)

Dolapönü' ne göre (1972) bunlardan en mantıklısı ve en uygun olanı Süryanice kale anlamına gelen MERDİN ismidir. Kente bu ismin verilmesindeki en büyük neden ise kent yakınında bir çok kalenin bulunmasıdır.

Kentten ilk olarak Bizans tarihçisi Ammianus Marcellinus'un, Diyarbakır ve Nusaybin'i birbirine bağlayan yolun Maride (Mardin) ve Lorne kaleleri arasından geçtiğini aktaran notuyla, bahsedilmiştir. Bunun dışında Mardin'in IV. yüzyıldan önceki vaziyetiyle ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır. (Alioğlu, 1996)

Resim 2.1. Mardin kenti (URL-1)

Mardin, tarihte Tur Abdin olarak adlandırılan bölgesinin en batı ucunda ve Diyarbakır-Nusaybin yoluna hakim ve bu yolu tamamen kontrolü altında tutan Mardin Dağının zirveden hemen 100m. aşağısında, onun güneye bakan sırtlarında

bulunur. (Göyünç, 1969) Kuzey tarafında Diyarbakır, Batman ve Siirt, doğu tarafında Hakkari, batıda Urfa, güneyde Suriye ile komşudur. Mezopotamya Ovasına hakim alanda bir alanda Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alır.

Mardin il nüfusu Tuik 2017 genel sayım verilerine göre 809.719'dur. (TUİK) İlin yüzölçümü 8.780 km²'dir ve km²'ye 92 kişi düşmektedir. 10 ilçeden oluşmaktadır.

Şekil 2.1. Mardin kenti konumu (URL-2)

Kentin bulunduğu coğrafyada, tarih öncesinden itibaren Akadlar, Babiller, Huriler, Mitanni ve Huri Krallığı, Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu, Hamdaniler, Selçuklular, Zengiler, Artuklular, Moğullular, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safaviler gibi uygarlıkların olduğu bilinmektedir. (Bekin, 2010)

2.1.2.İklim

Mardin İli'nin iklimi üzerinde kuzeydeki Savur, Ömerli, Güçlü dağları ile kuzeybatıdaki Mazi dağları etkilidir. Bölgede kış aylarında meydana gelen yüksek basınç, kış döneminin soğuk geçmesiyle sonuçlanır. Bir taraftan Güneyde bulunan çöl ikliminin tesiriyle, bir taraftan kuzeyde bulunan yüksek dağların soğuk havanın bölgeye dahil olmasını engellemesi ile, kentin genelinde yazlar ayları çok sıcak olukun karasal iklimin tipik özellikleri bölgede hissedilir. (Koçoğlu, 2006) Mardin ili'nin meteorolojik verilerine göre: Mardin'de en yüksek sıcaklığın 34,9 °C ile Temmuz ayında, en fazla yağışın Ocak ayında 177.0 m³ olarak yere düştüğü, en düşük sıcaklığın ise Şubat ayında -0,5°C olduğu tespit edilmiştir. (Meteoroloji Müdürlüğü)

2.1.3.Topografya-Jeolojik özellikler

Murathan Mungan: "Mardin Türkiye'nin güneydoğusunda gökyüzüne komşu bir kalenin eteklerine kurulmuş bir taşkent."¹ diye bahseder.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, geniş bir platoymuş hissi uyandıran, kısmen faylı ve kıvrımlı bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Bölgenin büyük bir bölümünde yer şekillerinin sade olduğu görülür. (Karadoğan, Arslan. 2007)

Mardin eski kent yerleşimi, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, Mezopotamya ovasına bakan, yüksek bir plato üzerinde yer almaktadır. Yüksek olan bir yamacın en üst tarafında kurulmuş bir kale ve yamacın güneyine doğru kurulan daha büyük bir yerleşme mevcuttur. Deniz seviyesinden yaklaşık 1200 metre yükseklikte bulunan kale, kuzeyden güneye 30 ile 150 metre, doğudan batıya 800 metre, arasında değişen boyutlara sahiptir. Kalenin 100 metre aşağısında kurulan kale altı yerleşmesi de zamanla asıl kent olmuştur. Bahsedilen bölge, en geniş yeri ise 500 metre ve 2,5–3 km boyunda olan eğime sahip bir arazi üzerinde gelişmiştir. (Bekleyen, Dalkılıç, 2014).

2.2.GELENEKSEL KENT DOKUSUNUN TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDEKİ GELİŞİMİ

1870 yıllarından beri Kuzey Mezopotamya'nın çeşitli yerlerinde araştırma yapan Baron Max von Oppenheim gibi bilim adamları, bölgenin Neolitik çağından Eti ve Asur zamanlarına kadar bütün kültür aşamalarını geçirdiklerini açıklamışlardır. Arşaguniler, Persler, Dikranlar, Romalılar, Bizanslılar, M.S 640'ta Araplar, Hamdaniler, Mervaniler, Büyük Selçuklular, Artukiler ve bunları izleyen yıllarda ise Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safavilerin elindedir. Yavuz Sultan Selim'in hükümdar olduğu 1517 yılında Osmanlı toprakları içine alınmıştır. (Noyan, 2005)

Mardin'in kimler tarafından, hangi tarihlerde kurulduğu tam olarak bilinmese de eski yakın doğu tarihine göre bu kuruluşun Sümerler döneminde (M.Ö 2850) olduğu tahmin edilmektedir. (Dolebeni, 1972)

¹ Mungan, M.,1997. Paranın Cinleri Kitabı

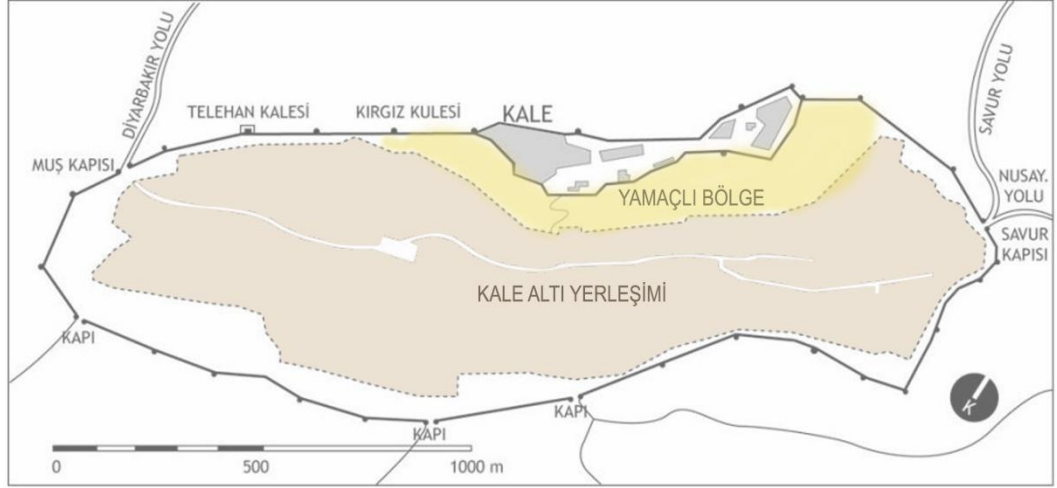
Mardin kalesi, ve eteklerindeki sur içi mahalle yerleşimi geleneksel Mardin kentini oluşturur. Kale Mardin'in ilk yerleşim birimidir ve iskan hareketleri buradan başlamıştır. Kale'de XIX. yüzyıla kadar azalarak devam eden iskan hareketleri burada azalmış ve eş zamanlı olarak kale altı yerleşimine geçmiştir. Kale altında oluşan yerleşim surlarla çevrelenmiştir. Bugün üzerinde konuşulan geleneksel doku, sur içindeki oluşumdur. Bu alanı sınırlayan surlar XX. yüzyıla kadar kısmen var olsa da azamanla yok olmuştur. Kalıntıları bugün sadece Savurkapı Mahallesiinde bulunmaktadır. (Çağlayan, 2016)

Mardin geleneksel şehir dokusu, kale ve kale altında (sur içi) , güney yamaçlara doğru gelişen yerleşim olmak üzere iki bölümden oluşur.

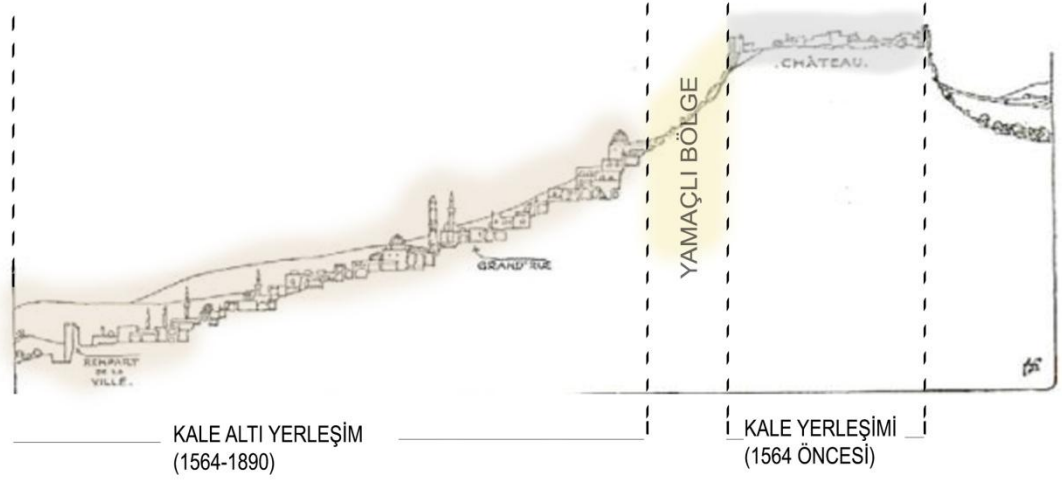
2.2.1.Kale yerleşimi

Mardin kalesinin ne zaman yapıldığıyla ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Mardin ismini ilk defa IV. yüzyılda Bizans tarihçisi Ammianus Marcellinus 'in kullandığı bilinmektedir. Diyarbakır'dan Nusaybin'e giden yolun üzerinde yer alan yerleşmenin "Maride Kalesi" olarak anıldığı aktarılmaktadır. Marde kelimesi, Süryani diline göre "tek kale" anlamına gelmektedir.

Kalenin inşasıyla ilgili doğrudan bir bilgi bulunmamaktadır. Ara Altun, bugün sahip olunan bilgilerin doğrultusunda, kalenin X. yy.'da Hamdâniler'in yaptırıldığını, buna karşılık Dupre'yi referans göstererek kalenin Roma döneminde onarıldığının görüşü ile kalenin inşaatının Roma dönemi öncesine ait olduğunu belirtir. (Gürhan, 2012)

Şekil 2.2. Eski Mardin Kenti yerleşim planı (Fusün Alioğlu'nun Gabriel çizimi üzerinden yaptığı çizim üzerinden düzenlenmiştir.)

Şekil 2.3. Doğu yönünden batı yönüne doğru Eski Mardin Kenti kesiti (Gabriel'in çizimi üzerinden düzenlenmiştir.)

Şekil 2.4. O.Dapper, 1680. Mardin'i gösteren ağaç baskı gravürü. (Tarihin Işığında Mardin, 2010)

Kalenin kuruluşuna dair Alioğlu, Mardin kalesine ait yaptığı araştırmayı şöyle değerlendirmektedir:

*Mardin'in bir kale olarak varlığının tescil edildiği IV. yüzyıl , bölgenin özellikleri göz önüne alındığında gerçekten geç bir tarih gibi gözükmemektedir. Nitekim yakın çevredeki prehistorik alanların çokluğu, bugüne ulaşmış kuruluşları ilk çağlara kadar bağlanabilen yerleşmeler bu kanıyı desteklemektedir. Bunun yanı sıra şehrin üzerinde bulunduğu tepenin güzey düzlüğündeki prehistorik izler, henüz bilimsel bir açıklığa kavuşmamakla birlikte, konuya ilişkin önemli bulgu olarak kabul edilmektedir.*²

Dikkati üzerine çeken kale, şehrin tepesindeki zirvede, doğudan batıya 800m kadar uzunlu olan, genişliği 30-150m. arasında değişen bir alanda kurulmuştur. Ortaçağ kaynaklarına göre "El-Bazu'l-eşheb" (boz şahin) ismiyle bilinir. Kalenin bir kısmı dik kayalardan oluşmakta, eğimin azalmaya başladığı kısımlarda ise duvarlar bulunmaktadır. Kalenin orta cephesinin güney kısmında bugün hala ayakta duran bir kule bulunmaktadır. Tek bir çıkışla şehre bağlanan kalenin kapısı güney tarafta bulunmaktadır. (İslam ansiklopesidi, Cilt.28 s.45)

² Alioğlu, 2000. Mardin şehir dokusu ve evler. syf.14

Resim 2.2. Mardin kale kapısı girişi . (Tarihin Işığında Mardin, 2010)

Topografyanın izin verdiği ölçüde, savunmaya müsait konumlandırılan kaleye bulunduğu alanı ortalayan noktadan girilmiştir. Bu girişe bir rampa ve merdivenle ulaşılır. (Alioğlu, 2000)

Mardin kalesi, doğal konumunun gerektirdiği şekilde, X.yüzyılda Şahin kalesi, XIV. yüzyılda Karga Kalesi olarak anılmıştır.

Mardin'den gelip geçen bazı seyyahların kaleyi bazen harabe şeklinde bazen de kudretli bir durumda buldukları anlaşılmaktadır.

XV.yüzyılda Mardin'de bulunan Barbaro, şehiren 50 inç yükseklikte olan ve merdivenlerle ulaşılan kalede, 300'e kadar evin olduğunu aktarmıştır. XVI. yüzyılda Evliya Çelebi kaleye iki fersah³ ile çıkıldığını söz eder. XVIII. yüzyılda Niebuhr tahrip olmuş fakat yeterince sağlam diye anlattığı kalede

³ Fersah, 12.000 adıma veya 1 saatlik yola denk geldiği kabul edilen eski ölçü birimidir.

80'i oturulabilir 200 kadar ev bulunduğunu tahmin etmiştir. XIX. yılında Olivier harabe kalenin şehre egemen olduğunu, bir başka gezgin Buckingham , heybetli ve savunmasının güçlü bulduğu kalede 50 asker ve mütesellim kaldığını aktarır. 1891'de Cuinet ise kalede ve şehirde toplam 4991 ev bulunduğunu belirtmiştir. 1930 yılında ise Gabriel, bazı anıtsal yapılar ile tek sivil mimarlık örneği konağı tespit ettiğinde, buranın son derece tahrip olmuş durumda olduğunu aktarmıştır. Bugünkü kalede Gabriel'in belgelediği konak da yer almamaktadır. Saptanan yapı kalıntıları, kale girişinin hemen üstünde, XV. yüzyılda Akkoyunluların bir Artuklu yapısı üzerine yapıldığı sanılan Kale Cami'dir . (Alioğlu, 2000)

Göyünç'e göre (1976) *"Kale,muhtemelen, XVIII.yüzyıl ortalarında yavaş yavaş terk olunmağa başlamıştır. Evvelce kalede 200 ev varken, 1766'da buradaki meskenlerin adedinin 80 kadar bile olmadığını belirtmesi bunun delilidir. XIX.yüzyıl ortalarından sonra kale tamamen terk olunmuş, buradaki binaların taşları sökülerek başka inşaatlarda şehirde, kullanılmıştır."*⁴

Ev ve nüfus sayısına göre kaledeki iskanın azalan bir biçimde XIX. yüzyıl sonlarına kadar sürdüğü görülmektedir. Eş zamanlı olarak kale altı yerleşmesi de asıl şehir olmayı üstlenmiştir.

2.2.2. Kale altı yerleşim (Sur içi bölgesi)

Geleneksel Mardin kentinin ikinci bölümü, kalenin altında olan, güney yamacındaki şehirdir. Bu kısım 2,5-3 kilometre boyunda, en geniş kısmı 500 metre olan arazide doğrusal olarak gelişmiştir. Tam olarak hangi dönemde bir yerleşim niteliği kazandığı bilinmemektedir. Ancak burada bulunan hristiyan topluluklarına ait kilise ve manastırlar inşai bir faaliyetin olduğunu göstermektedir. VII. yüzyılda İslam egemenliği ile şehir halkı Araplardan oluşmuş. Sonrasında Arap-İslam devletlerinin hüküm sürdüğü X. yüzyılda, İstahri, İbn Havkal gibi bazı arap bilim adamlarının notlarından şehrin etkileyici büyüklüğü ve yapı çokluğu dikkatleri çekmektedir. Bu sıralardaki şehre ait ayrıntılı nüfus bilgisi yoktur. Buna rağmen İbn Havkal'ın içme

⁴ Göyünç, Nejat. 1969. XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı. s.95

sularının şehre yetmemesine neden olarak nüfusu göstermesi, Mardin'in artık kalabalık bir şehir olduğunu yansıtmaktadır. (Alioğlu, 2000)

Şekil 2.5. Eski Mardin şehir dokusu ve Albert Gabriel'in çizimlerine göre belirlenen düzenlenen tahmini şehir surları sınırları. (Gabriel. 1940. Uluslararası medeniyet, şehir ve mimari sempozyumu)

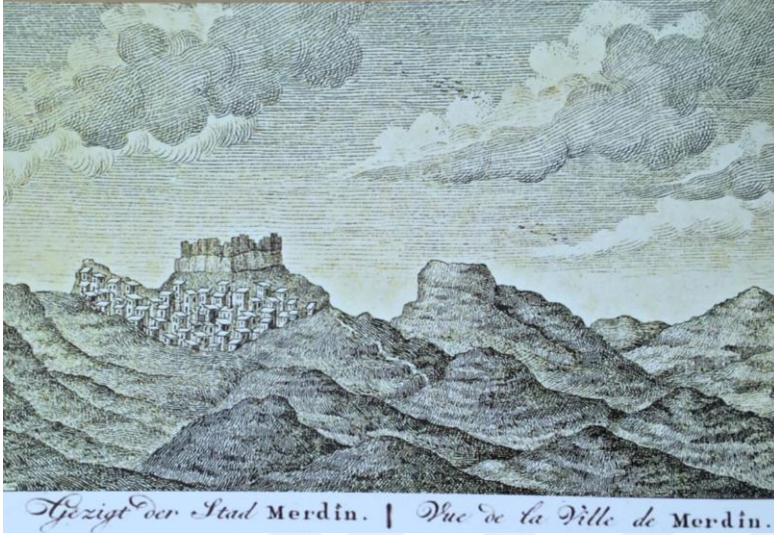
Noyan'a göre ise (2005) Mardin kentinde, ilk mahalle olabilecek potansiyeldeki yerleşim birimlerinin kalenin içinde olduğu anlaşılmaktadır. Şehrin sivil dokusunun ise ilk defa 5. yüzyılda kalenin dışına taşığı kaynaklarca belirlenmiştir.

Farklı etnik ve dini çeşitlilikteki nüfusu içeren şehir etrafı bir surlar ile korunup, çevrelenmiştir. Sur yapım tarihi bilinmemektedir. Halife Mütezed'in Mardin'den geçerken buradaki tahkimatın yıkıldığı şeklindeki notu kaleye olduğu gibi şehir sularına da olduğu gibi düşünülerek sur yapımının Hamdaniler dönemi kadar bağlanabileceği ileri sürülmektedir. (Alioğlu, 2000)

Alioğlu göre (2000) *"Kalenin altındaki, bugünkü merkezi oluşturan kısmın iklim ve topografik niteliklerinin, zamanla kale dışındaki yerleşmenin burada gerçekleşmesini desteklemiş olduğu açıktır."*⁵

⁵ Alioğlu, Mardin şehir dokusu ve evler. s 18

Mardin'in Türk devletleri egemenliğine geçmeden önce VII. yüzyıldan XII. yüzyıla kadar olan sürede; IV.yüzyılda varlığı bilinen, X. yüzyıl kaynaklarında adı geçen kaleye, yine X. yüzyılda sözü edilen sur içine ve şehir surlarına sahip olduğu söylenebilir.

Şekil 2.6. Niebuhr'un Mardin Gravürü. 1766 . (Tarihin Işığında Mardin, 2010)

Şekil 2.7. Buckingham baskı bakır gravür. 1827. (Tarihin Işığında Mardin, 2010)

Anadolu'daki geleneksel şehir dokusunun analiz edilmesinde iki durum tespiti önemlidir; şehrin Türklerden önceki dönemlerde ne olduğu, diğeri ise Türklerin bu altyapı üstüne nasıl yerleştiğidir. Bilinen o ki Mardin, Türklerin eline geçmeden önce hem kalesi ve hem de sur içi olan bir yerleşimdi.

Artukoğulları ile başlayan Türk döneminde (1108) Artuklular yoğun bir yapım eylemine girmiştir. Kuzey Suriye ile Anadolu arasında, Artukoğulları mimari değerleri ile Anadolu'dakinden farklı, bazen de ona örnek olacak bir mimari ortam oluşturmuşlardır. (Alioğlu, 2000)

Şehre kendi kimliğini kazandıran eserlerin çoğu Artuklu Döneminde üretilmiştir. (12.yy-14.yy) Ulu Cami, Zinciriye Medresesi, Firdevs köşkü bunlardan bazılarıdır. (Çağlayan, 2010)

Mardin'de Artukoğullarından sonra inşai faaliyet yapan diğer Türk devletleri Akkoyunlular ve Osmanlılar olarak bilinir. Her iki dönemde de kendinden önceki Artuklu döneminin yapım geleneği devam ettirilmiştir. Akkoyunlular döneminde XV.yy'da sur dışında, zaviyeler yapılmış olsa da Osmanlı ve Akkoyunlu döneminde yapımı belirgin olacak şekilde sur dışına çıkmamıştır. Osmanlı döneminde şehirde XIX. yüzyılın sonlarında kışla, idare ve okul binaları yapılmış; gerek mimari gerekse dokudaki yerleri bakımından gelenekle çelişki içinde olmamıştır. (Alioğlu, 2000)

Kentsel ölçekte mahallelerin ve yerleşme alanlarının olduğu dönem 1500 yılları ile 1890 yılları arasındaki dönemdir. Bu dönemde 8 mahallenin olduğu bilinmektedir. (Arslan ve Karadoğan, 2007)

19.y.y. ikinci yarısında kent merkezi ve yerleşme yoğunluğu çarşı civarındadır; çarşıdan uzaklaştıkça, daha çok aşiretlerin ve Şemsilerin oturduğu prestiji düşük mahalleler görülür; mahallelerin dışında manastırlar, medreseler, zaviyeler vardır. Daha dışarıda kent eşrafının, egemenlerin ve yöneticilerin kullandığı kasırlar göze çarpar. Kentin hristiyan ve müslüman nüfusu 19.yüzyılın sonuna kadar birbirine yakın rakamlardadır. (Küçük, 2013)

Geleneksel dokuya ilk müdahale 1914-1915 yıllarında yapılmıştır. Almanlar'ın demiryolu yapımı için gelmişlerdir ve arabalarının geçebilecekleri yolu bulamayınca şehri doğu-batı aksında bölen ilk otoyol-anayolun (1.cadde) açılmasına neden olmuşlardır. (Alioğlu, 2000)

Resim 2.3. 1917 yılında Mardin 1.caddedeki yol genişletme çalışmaları (Bekin, ,2010)

Resim 2.4. Yeni yol aşağısından Mardin'in genel görüntüsü (Bekin, 2010)

Mardin'de yerleşim kale içinde başlamışken 18. yüzyılın ortalarında kale yavaş yavaş terk edilmeye başlanmıştır. 19. yüzyıl ortalarından sonra ise kale tamamen terk edilmiş ve buradaki binaların taşları şehirde başka inşaatlarda kullanılmıştır. (Göyünç, 1991) 19. yüzyılda kentin kale ile dış surlar arasında gelişim gösterdiği, çarşı dokusu çevresinde yoğunlaşmanın olduğu, 16. yüzyılda değişen ve gelişen

mahalle sınırlarına sahip Mardin'in kent formunun, 16. yüzyıldakine benzer olduğu söylenebilir. (Aksu, 2018)

Meşrutiyet sonrası kazanılan haklar sayesinde bölgedeki misyonerlerin etkisi ile din, eğitim ve sağlık alandaki yapılaşmalarda artış olmuştur. Amerikalılara ait eğitim yapıları kentin batı tarafında kurulmuştur. (Karagülle, 2009)

Modernleşme başlangıcı ile Cumhuriyet sonrası dönemde Mardin geleneksel doku dışındaki oluşumlar 1923-1950, 1950-1980 ve 1980 sonrası dönemler olarak incelenebilir.

2.2.3.1923-1950 dönemi

Cumhuriyet Dönemi ile birlikte ulus devlet paradigmasının yansımaları kent üzerinde yapısal ve mekansal dönüşüm olarak kendini göstermiştir. Devletlerin sahip oldukları ideolojiyi yansıtmak için, mekandaki varlığını hissettirecek modern yapılarla mekanı dönüştürme çabası görülmektedir. Bu durum kültürel ve politik dönüşümlerim mekana yansıması olarak görülebilir. (Aksu, 2018)

Cumhuriyetin ilk 15 yılında kentte inşai faaliyetlerinin aktif olduğu açıktır. Mardin'in bağlı bulunduğu Birinci Genel Müfettişlik, 1939 yılında Mardin'in imar durumunu bu şekilde tarif etmektedir.

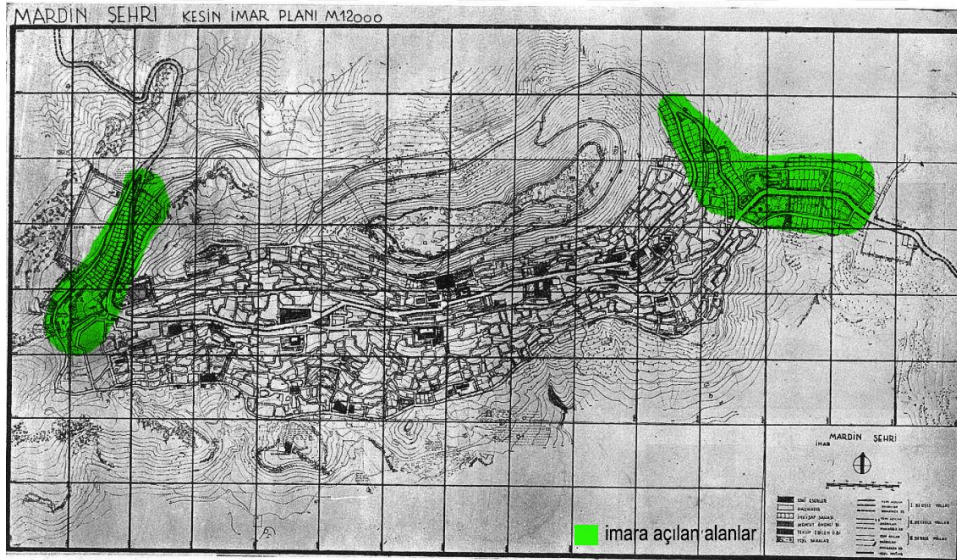
Şehrin tam ortasında modern ve güzel bir halk evi binası yapılmıştır. Halkevinin karşısındaki binalar da belediye tarafından istimlak edilerek yıkılmış, buraya göz alabildiğine kadar uzayan bir sahayı gözeten geniş bir set halinde park yapılmıştır. İleride bu parka ebedi şefin abideleri dikilecektir. Yeni bir hastane binası yapılmak üzeredir. Şehrin karşısında bahçeler içinde bir vali konağı yapılmıştır, yeni bir ilkokulun da temelleri atılmıştır.⁶

1930'lu yıllara kadar yapılan imar faaliyetlerinde, Mardin'in eski eserlerine saygı gösterilmediği, cemaatsiz kalmış kiliselerin başka amaçlarla kullanıldığı, türbelerin yıkıldığı görünmüştür. (Aydın ve diğerleri, 2000)

⁶ Birinci Genel Müfettişlik, Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939, s. 214. (Aydın'ın Mardin Aşiret Cemaat Devlet kitabından alıntılanmıştır. s.373)

2.2.4. 1950-1980 dönemi

Mardin'de ilk imar planı çalışması 1949 senesinde yüksek mühendis mimar Nezihe ve Pertev Taner tarafından hazırlanmıştır. 1949 yılında Arkitekt dergisinde yayınlanan Mardin kesin imar planı notunda Nezihe ve Pertev Taner Mardin'in modern bir şehrin ihtiyaçlarını karşılayacak durumda olmadığını, şehrin ufak değişikliklerle olduğu yerde bırakılmasına karar verildiğini açıklar. Mardin'de içme sularının azalması, demiryolunun Diyarbakır'a ulaşması ile Mardin'in doğu bölgeleri için transit bölgesi olma özelliğini kaybetmesi ve Mardin'in bazı topraklarının cihan harbinden sonra Suriye'de kalmasının nüfusun azalmasına yol açtığını belirtir ve yapılacak gelişme bölgelerinin ufak tutulup, gelişim sahalarının şehrin doğu ve batı istikametindeki mevcut az eğimli sırtlara alınacağını anlatır. (Bknz. Şekil:2.8.)

Şekil 2.8. Nezihe ve Pertev Taner'in 1949 yılında yaptıkları Mardin İmar Planı Haritası, Arkitekt Dergisi sy. 207-208 (1949), s.67 (Yazar tarafından düzenlenmiştir.)

Sınırları sur dışına uzun süre pek taşmayan Mardin'de 1950'li yıllardan sonra güney, doğu ve batı doğrultularında büyüme olmuştur. Doğuda Savurkapı Mahallesi devamında bazı devlet yapıları ve sosyal konutlar oluşurken batıda ve güneyde ise düzensiz yerleşmeler oluşmuştur. İstasyon çevresindeki okullar ve askeri tesisler, geleneksel şehrin sınırlarını aşan Cumhuriyet dönemi yapıları olmuştur. (Alioğlu, 2000)

1949 yılında planlanan bir çok şey gerçekleşmiştir. Savurkapı'nın kuzeydoğusu ile Diyarbakırın batı tarafı yeni imar alanı olmuştur. Bu plan ile bugünkü Cumhuriyet meydanı'nın ve "yeniyol" denen güney yolunun açılma kararı alınmıştır. (Çağlayan, 2016)

İkinci imar planı 1952 yılında, üçüncüsü ise 1973'de yapılmıştır. 1952 yılındaki imar planı koruyucu değildir ve çok kısıtlı bir alanı kapsamaktadır.

1962 yılında, Nusaybin yolu üzerinde bugünkü cezaevi ve Atatürk heykelli Cumhuriyet Meydanı; 1964 yılında güneydeki ikinci cadde olan "Yeniyol" açılmıştır.

Şekil 2.9. Mardin ana yollarını gösteren harita (Yazar tarafından düzenlenmiştir.)

1967 yılında kentsel sit alanının güney doğusunda kalan Evren Mahallesinde, toplu konut ve sitelerin ilk örneği olan "Kayacan Sitesi" yapılmıştır. (Çağlayan, 2016) (Bknz. Resim 2.5.)

Resim 2.5. Kentsel sit alanının güneydoğusunda bulunan, Kayacan sitesinin yer aldığı Evren Mahallesinden görünüm (Çaltekin, 2019).

Resim 2.6. Mardin geleneksel şehir dokusundaki gibi yamaca konumlanan Kayacan Sitesi'nden bir görünüm (Çaltekin, 2019).

1970'lere kadar gelişme doğuda Savurkapı-Meydanbaşı'nda genellikle devlet yapıları ve sınırlı sayıda konut olmuştur. Batıda Diyarbakır çıkışında da durum benzerdir. Doğu ve batı bölgelerindeki gelişmeler; kamu kurumları, bazı küçük sanayi siteleri,

ulaşım tesisleri ve toplu konutlardan oluşmuştur. 1970'lerde güneydeki gece konuğ niteliğindeki düzensiz oluşumlar kente eklenmiştir. (Çağlayan, 2016)

1973'teki esaslı analiz ve sentezlerden oluşan imar planı Kamutay Türkoğlu, Ahmet Uzel ve Turan Barlas tarafından hazırlanmıştır. Varılan sonuçlar şunlardır:

*"Kentin yaya ölçeğinde tutulmasının, kent plastiğinin korunmasının, mekân düzenlenmesi yoluyla kent ve ekonomik ilişkilerinin sağlıklaştırılmasının, kent çevresindeki nadir yeşil alanların korunmasının, önemi vurgulanmalıdır. Tek tek yapıların korunmasından ziyade bu yapıların oluşturduğu doku korunmalıdır."*⁷

1970-1980 döneminde ovada istasyon civarında gelişme olmuştur. 1970 yılında İstasyon Mahallesi ve Küçük Sanayi Sitesi kurulmuştur. Artan gle beraber doğuda Enver Ensar mahallesi kurulmuştur. (Arslan, H.,ve Karadoğan,2007)

1973'te 34.000 olan kent nüfusu, 1990 yılına kadar 52.000 olacak şekilde planlama yapılmıştır. şehir için üç yeni gelişim bölgesi belirlenmiştir: Birinci bölge Yeniyolu'n güneyi ve Kayacan Sitesini de için alan güneydoğu gelişim alanıdır. İkinci bölge adına bugün Yenişehir denen Diyarbakır yolu aksındaki bölgedir. nc bölge ise içinde sadece askeri alanı ve tren istasyonunu barındıran, tarım alanlarının yoğunlukta olduğu istasyon bölgesidir. (Çağlayan, 2016)

2.2.5. 1980 sonrası dönem

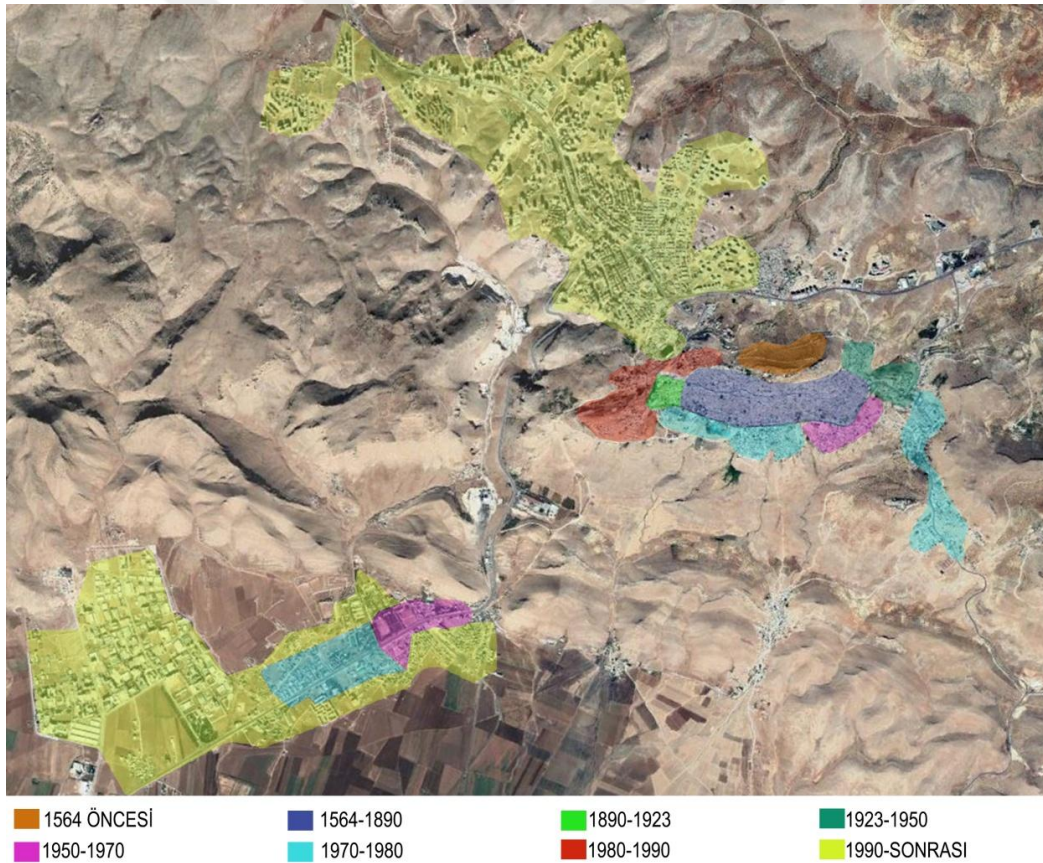
1979 senesinde Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kararıyla, Mardin kentinin neredeyse tamamı kentsel sit alanı olarak belirtilmiştir. Bu karar da kentin korunmasını beraberinde getirmiştir. 1990 senesinde sit alanı ve dışında yer alan bölgeler için 1/25000 ve 1/5000 ölçeğe sahip planlar Esat Turak tarafından hazırlanmıştır. Çalışmanın devamını 1991 senesinde Işık Nural ve ekibi üstlenmiştir. Işık Nural ve ekibinin hazırladığı koruma amaçlı imar planı 1993 yılında Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarının onayını alır ve yürürlüğe girer. Daha sonrasında bu koruma kararları yerel yönetim tarafından doğru düzgün uygulanamaz. Özellikle 1990 lardan sonra terör sebebiyle köylerden şehir merkezine gler başlar. Bu durum kentsel sit alanı içinde kaçak yapı oluşumlarını ve tescilli yapılar üzerine kat

⁷ Canatan, a.g.e., s. 325

eklenmesini hızlandırır. Kentte yaşanan insanlar da yerel yönetimin göz yummasıyla, koruma kararlarından habersiz, kendi bildikleri gibi izinsiz yapı oluşumlarını sürdürürler. (Çağlayan, 2016)

Mardin'in sit alanı ilan edilmesiyle, yerleşim alanlarının dağılımı dört şekilde sınıflandırılabilir:

- 1.Eski şehirdeki mevcut mahalleler,
- 2.1980 sonrası Yeniyol'un güney tarafında ilk betonarme yapılarla belirginleşen çeper (Kayacan, Ensar, Saraçoğlu, Cumhuriyet mahalleleri)
3. Kızıltepe'ye doğru olan, ağırlıkla resmi kurumların lojmanlarının olduğu İstasyon semti.
4. 1990'larda gelişen apartman ve sitelerden oluşan Yenişehir. (Küçük, 2013)

Şekil 2.10. Mardin kenti gelişim dönemleri (Arslan, H.,ve Karadoğan .2007 Mardin gelişim haritasına göre yeniden düzenlenmiştir.)

ÇİZELGE 1.1. Mardin Kenti'nin Dönem Ve Yıllara Göre Gelişimi

Dönemler/Yıllar	Gelişmeler
4.yy	Mardin kalesinden, yazılı kaynaklarda ilk defa bahsedildiği görülmektedir.
16.yy öncesi	Kent kale ve kale altı yerleşimlerinden oluşmaktadır.
16.yy ve 19.yy	Geleneksel Mardin sur içi şehir dokusu bu dönemlerde oluşmuştur.
1914-1917	Geleneksel dokuya ilk müdahale bu tarihler arasında olmuştur. (Almanların demiryolu çalışmalarında araç geçişleri için yol genişletmeler yapılmıştır. Bu sırada geleneksel dokuya yer yer zarar verilmiştir.)
1923-1950	Cumhuriyet dönemiyle, ulus-devlet paradigmasının yansımaları sonucu vali konağı, halk evi, park yapımı gibi inşai faaliyetler olmuştur.
1949	Mardin için ilk nazım imar planı oluşturulmuştur. Yeni yapılacak ana yollardan biri olan yeni yolun yapım kararı bu planla alınmıştır. Sur içi bölgesinin doğu ve batı kısımlarında yeni imar alanları önerilmiştir.
1952	Kısıtlı alanı kapsayan ikinci imar planı oluşturulmuştur.
1962	Cumhuriyet meydanı yapılmıştır.
1964	İkinci ana cadde olan "Yeni Yol" yapılmıştır.
1967	Evren Mahallesi'nde toplu konut ve sitelerin ilk örneği olan "Kayacan Sitesi" yapılmıştır.

1970-1980	Yeni yol'un güneyinde gecekondü niteliğinde düzensiz oluşumlar başlamıştır. İstasyon bölgesinde, İstasyon mahallesi ve küçük sanayi sitesi kurulmuştur.
1973	üçüncü imar planı hazırlanmıştır.
1979	Mardin kentinin neredeyse tamamı kentsel sit alanı olarak ilan edildi.
1990	Sit alanı ve dışında kalan alanlar için 1/25000 ve 1/5000 ölçekli imar planları hazırlandı.
1990'lar	Apartman ve sitelerden oluşan Yeni şehir ortaya �ıktı.
1993	Hazırlanan koruma amaçlı imar planı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarının onayını alıp ve yürürlüğe girer.
2002	UNESCO Kültür Mirası Listesine girilebilmesi için başvuru yapılır. Reddedilme olasılığı göz önüne alınarak başvuru geri alınır.
2009	UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesine girebilmesinin önünde duran engelleri giderebilmek amacıyla 2009 yılında "Mardin Tarihi Dönüşüm Projesi" �alışmalarını başlatılır.
2013-2014	Mardin Valiliği, Mardin Belediyesi ve TOK� Başkanlığı arasında imzalanan "Mardin Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi" kapsamında kentsel dönüşüm projeleri hazırlanılıp, faaliyete geçirildi.
2015	"Mardin Tarihi Dönüşüm Projesi" kapsamında 19 adet kamu binası, 154 adet özel mülk ise kamulaştırılarak yıkıldı.

3.ELEŞTİREL BÖLGESELCİLİK YAKLAŞIMI VE TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE GELİŞİMİ

3.1. ELEŞTİREL BÖLGESELCİLİK TANIMI

Modern mimari, sanayi devriminden sonraki modernleşme, globalleşmeyle ve yerel verilerin, bölgesel unsurların fazla dikkate alınmayıp, göz ardı edilmesiyle etkilenmiştir ve sonuç olarak modern mimari sosyal, kültürel, yerel verileri dikkate almayan bir şekilde kendini göstermiştir.

Post modernizmden sonra, modern mimarlığın mekansızlık ve yapılarıdaki kimlik eksikliğine ve postmodernizmin getirdiği süsleme ve aşırı bireyciliğe karşı çıkan bir fikir olarak eleştirel bölgeselcilik yaklaşımı gelişmiştir.

Modern mimarlığın yarattığı tek düzeleşmeye karşı olarak öne çıkan eleştirel bölgeselcilik yaklaşımı, yerin/yerel verilerin tasarıma dahil edilmesini destekleyen bir yaklaşım biçimi olarak ortaya çıkmıştır.

Eleştirel bölgeselciliğin görevi mimarlığı bölgeselci bakış ile yeniden düşünmektir.(Tzonis, & Lefaivre 2003) Eleştirel bölgeselcilik uluslararası stilde kullanılan yaklaşımları sorgular; her bölgenin farklı işleve, forma çalışan karakteristik bir özelliğe sahip olabileceğini öne sürer. Bu aynı zamanda her bölgenin malzeme ve ele alış biçimi olarak farklı değerlendirilmesi gerektiği anlamına gelir. (Frampton, 1983)

Eleştirel bölgeselcilik kendini sınırlandırılmış bir mimarlık olarak ortaya koyar. Bu ise binanın serbest duran bir nesne olmayıp, o yere ait olarak ele alınmasını destekler, mimarlığın sahnesel bölümlerden oluşan bir üretim yerine, tektonik bir gerçeklik olarak görür. (Beşevli, 2009)

Eleştirel bölgeselcilik, vernaküler mimarlığın imitasyonuna karşı çıkıp, bunun yerine coğrafi ve kültürel bağlamda köklenip, modern geleneğe dikkat çekip hem bölgesel hem de global bir mimari tasarım yaklaşımıdır. Başka bir deyişle eleştirel bölgeselcilik modernist ve bölgeselci tutum arasında köprü kuran bir yaklaşım biçimidir. (Framton, 1983)

Bilinçli olarak eleştirel bölgeselcilik, vernaküler mimarlıktaki gibi bire bir uyum elde etmeyi amaçlayan bölgeselcilikten farklıdır. Eleştirel bölgeselcilik bir bölgenin geleneksel ve tarihsel eleştirel birleşimini, modern süreçte yeniden yorumlanmasını barındırır. Bu yüzden, eleştirel bölgeselciliğin esas kavramı, evrensel uygarlığın etkilerini, yerin belirli özelliğiyle dolaylı olarak türetilmiş öğelerle aracılık etmesidir. (Bani, 2015)

3.2. ELEŞTİREL BÖLGESELÇİLİĞİN TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDEKİ GELİŞİMİ

Eleştirel Bölgeselcilik terimi ilk defa 1980 yılında Alexander Tzonis ve Liane Lefaivre'nin " Grid and Pathway" makalesinde yer almış, ardından Kenneth Frampton tarafından da kullanılıp, geliştirilmiştir. (Eggner 2002)

3.2.1. Alexander Tzonis-Le Feivre Eleştirel Bölgeselciliği

Eleştirel bölgeselcilik teriminin bulucuları Alexander Tzonis ve tarihçi Lefaivre 20. yüzyılda bölgeselcilik tarihini ileri sürüp, devam eden yaşabilirliğini eleştirel bir paradigma olarak savunur. Filozof Kant ve Frankfurt okulu'nun "eleştirisi"⁸ bağlamında kendini sorgulayan bir strateji tanımlarlar. Tzonis ve Lefaivre yerel geleneği tekrar eden bir öneri de bulunmadıkları gibi tamamiyle de bu geleneği red etmez. (Nesbitt, 1996)

Tzonis ve Lefaivre (1996) eleştirel bölgeselcilik için herhangi bir stil ve ya kriter belirtmediklerini, hangi fiziksel koşulları sağladığı taktirde eleştirel bölgeselci olunabileceği ile ilgili bir kriter yaratmadıklarını aktarırlar. (Tzonis & Lefaivre, 1996)

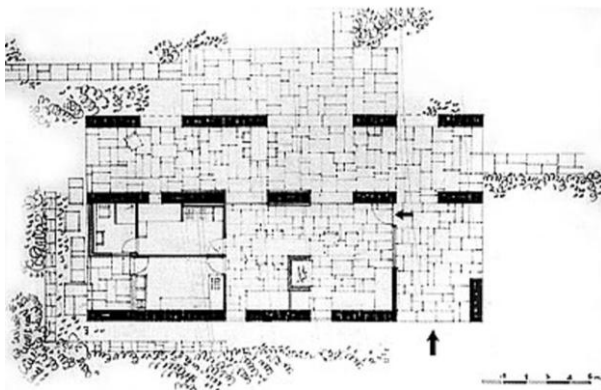
Tzonis ve Lefaivre yaklaşımlarını neden Eleştirel Bölgeselcilik olarak adlandırdıklarını açıklarken, 1980'lerdeki modern-postmodern tartışmalarından uzak durup, o dönem

⁸ Kant kendi çağını, her şeyin boyun eğmek zorunda olduğu eleştiri çağı olarak tanımlar. Kant'ın eleştirel çalışması sadece nesneyi değil öznenin zihinsel yapısını da aydınlatır. Kant kendi eleştirisini dogmatizm ve kuşkuculuğa yönlendirir. Kant'a göre "Dogmatizm aklın, onun kendi yetisinin ön eleştirisi olmaksızın olumlu ya da dogmatik işleyişidir;" başka bir deyişle, o dünyayı anlamak ve yorumlamak için doğrudan çaba - kendi yetkinliğine ilişkin olarak ya da onun kullandığı yöntemlerin ve ilkelerin etkililiğine ilişkin olarak henüz hiçbir çekince tarafından rahatsız edilmemiş olan bir zihnin çabası - içinde üretilen bir sistemdir. Böyle bir zihin, gerçekte, genel olarak her ne türden olursa olsun hiçbir yöntemin ya da ilkenin bilincinde değildir. Böyle bir zihin kendisiyle ilgilenemeyecek kadar çok kendi nesnesiyle meşguldür. (Edward CAIRD, 2018. Eleştiri Düşüncesi: Kant'ın Eleştiri Felsefesi'ne Giriş. Dergi Park. s.253, 254)

için daha önemli olduklarını düşündükleri 'Bölgeselcilik' kavramından yola çıktıklarını aktarırlar. Bölgeselciliği daha önceki kullanımından ayırmak için Kant'ın tartıştığı bir nosyon olan eleştireli, başına getirdiklerinin belirtirler. (Tzonis 2003 akt.Aycı 2008)

Tzonis & Lefaivre (1996) eleştirel bölgeselciliğin "aşinalığı bozma" yöntemiyle bir işlev taşıdığını belirtirler. Aşinalığı bozmak ise Rus teorisyen tarafından öne sürülen bir kavramdır. Tzonis & Lefaivre bu kavramın literatürde kullanıldığı gibi mimarlıkta da kullanılabileceğini söylerler. "Aşinalığı bozma" yöntemi, izleyicinin farkındalığını artırıp, kişiyi alışkın olduğu algılama safhasından koparıp yeniden düşünmeye çağırır. Bu şekilde izleyici bilinçli bir şekilde mimari ile diyalog kurabilecektir. Böylelikle sadece bir izleyici olma konumundan da çıkacaktır. (Demirgüç ,2006) Tzonis & lefaivre eleştirel bölgeselciliği Romantik bölgeselcilikle karşılaştırır. Romantik bölgeselcilik yapının aşinalığını barındırır. Bellekteki bölgesel mimari elemanları seçer ve bunları yeni yapıda arar. (Tzonis & Lefaivre, 1996)

Tzonis ve Lefaivre, Suzana ve Dimitris Antonakakis'in mimarisi etrafında kritik bir bölgeselcilik inşa etmiştir. İki teorisyen (Suzana ve Dimitris Antonakakis) bölgesel tarihin başlangıcını irdeledi ve bunu mimar Aris Konstantinidis'in "rasyonelist ızgaraları" ve Dimitris Pikionis'in "topografik olarak hassas yollarını" inceleyerek birleştirdi. Tzonis ve Lefaivre Suzana ve Dimitris Antonakakis'in çalışmalarını inceleyerek iki ana tasarım deseni belirledi; "ızgara" ("her alan ögesine uygulanan disiplin" olarak tanımlanmıştır) ve "Patika" ("bir harekete göre yer öğelerinin yeri" olarak tanımlanır). Bu iki "ana kalıp", şematik olarak da olsa, modern Yunanistan'ın sosyo-politik tarihi içinde bağlamsallaştırılmıştır. (Bknz. Resim 3.2., Resim 3.4.)

Şekil 3.1. Aris Konstantinidis'in yaz evi planı (Giamarelos, Stylianos. 2014)

Resim 3.1. Aris Konstantinidis'in yaz evi (Giamarelos,. 2014)

Resim 3.2. Aris Konstantinidis'in yaz evi (Giamarelos, 2014)

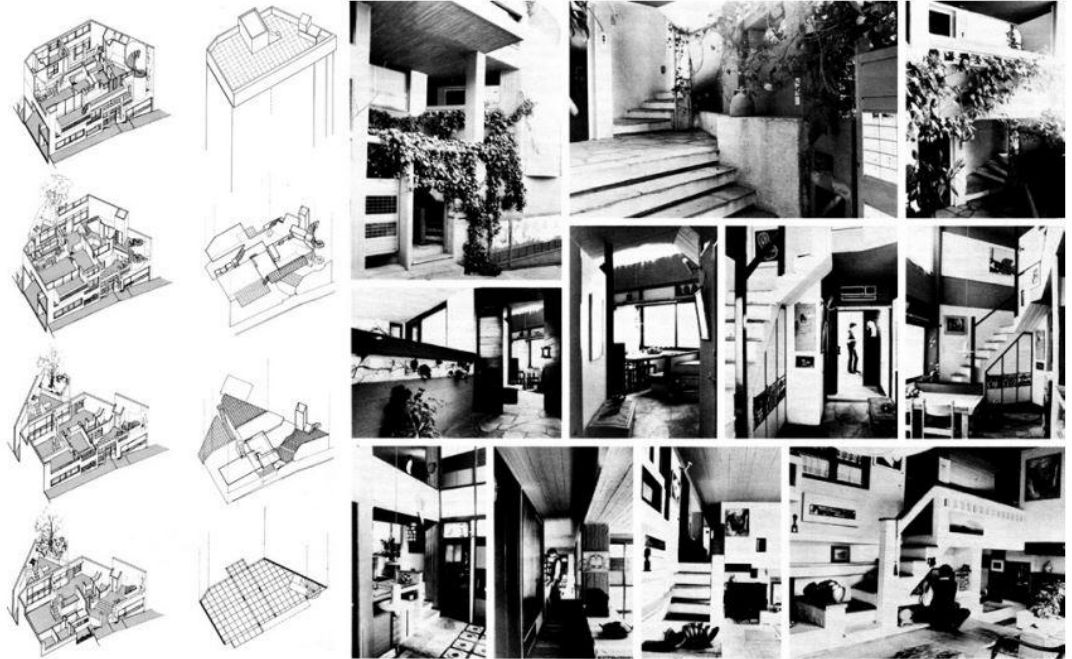
Resim 3.3. Dimitris Pikionis'in tasarladığı Akropolise giden patika yollar. (Psomopoulos, 1993)

Resim 3.4. Dimitris Pikionis'in tasarladığı Akropolise giden patika yollar.
(Psomopoulos, 1993)

Suzana ve Dimitris Antonakakis, çalışmalarında Konstantinidis'in rasyonalist "ızgaralarını" Pikionis'in "yollarının" topografik duyarlılığıyla birleştirdi. Yunan bölgeselci hareketlerindeki bu tasarım kalıplarının tarihsel bütünlüğü, belirli bir sosyal bağlamda kültürel müdahale olarak kendini gösterdi.

Figure 1. Suzana and Dimitris Antonakakis, apartment building on 118 Benaki Street, Athens, Greece, 1973-1974.
© Suzana and Dimitris Antonakakis' private archive.

Şekil 3.2. Benaki Caddesi'ndeki Suzana ve Dimitris Antonakakis tasarladığı apartman binası (Giamarelos, 2018)

Atina'daki 118 Benaki Caddesi'ndeki apartman binası (1973-1974) Suzana ve Dimitris Antonakakis'in çalışmalarının örnekledi. Bu projede, yapısal "ızgarayı" aşan "patika" sokaktan apartmana olan yaya geçişini ardı ardına karşılar. Böylelikle, proje "anonim" Atina apartman tipolojisinin ve onun metalaşmış üretim biçimlerinin eleştirisini içermiş oluyor. Her bir dairenin istek üzerine tasarımı ve apartmanda oturan dört aile arasındaki sosyal bağlar da projenin başarısı için çok önemliydi. Bu sosyal ilişkilerin birbirine bağlanmasıyla, kırsaldan kentsel çevreye geçişte dirençli "geleneksel" yaşam biçimlerinin korunabilmesi anca mümkün olmuştur.

Geleneği modern Yunanlıların gerçek günlük yaşamları açısından anlamak, belirsiz bir geleceğe doğru ilerlerken, günümüzün açık bir sorusuydu. Tzonis ve Lefaivre, Antonakakis'in çalışmalarının, romantik geleneklerden uzak durduğuna dikkat çekti. Farkı yaratan, modern yaşamın gerçek bir parçası olarak geleneğin yaşama ve gelişen yönü konusundaki ısrarlarıydı. Onlarıki tamamen bölgeseli anlamak için modern bir yoldu. Suzana ve Dimitris Antonakakis çalışmalarında modern, bölgeyi incelemek için kritik bir araç olarak kullanılmıştır. (Giamarellos, 2018)

3.2.2. Kenneth Frampton Eleştirel Bölgeselciliği

1980'lerin başında, Kenneth Frampton, Alexander Tzonis ve Liane Lefaivre'nin kritik mimarlık kuramlarını, modern mimarlığı ele alma çabasıyla irdelemiştir.

Kenneth Frampton, (1992) "Eleştirel Bölgeselciliğe Doğru: Mimarlık Direnişi için Altı Nokta" adlı makalesinin girişinde "Bir paradoksun olduğunu, hem modernleşip, hem de ana kaynaklara nasıl döneceğini; uyuyan, eski uygarlığı nasıl canlandırıp, evrensel uygarlıkta yer almasını sağlamalı" ifadesiyle Paul Ricoeur'ın "Evrensel Uygarlık ve Ulusal Kültürler" adlı makalesinden alıntı yapar. (Frampton, 1983) Kültürel geçmişin korunmasının modernlik ve evrenselcilik karşısında direncini sorgular. Bir çelişki olarak ortaya konan bu durumun bir ucunda kültür diğer ucunda uygarlık yer almaktadır. Frampton, uzlaşmaz gibi görünen farklı uçlardaki bu kavramların her ikisinin nasıl birlikte olabileceğine ilişkin yanıtı eleştirel bölgeselcilikte arar. (Aycı, 2008)

Frampton'a göre, eleştirel bölgeselcilik, evrensel ilerici nitelikleri için modern mimariyi eleştirel olarak benimsemeli, fakat aynı zamanda içeriğe özel karşılıkla da değer vermelidir. Vurgulama, senografi yerine , topoğrafya, iklim, ışık, tektonik biçime, görsellikten çok dokunsal hisse ait olmalıdır. Bununla birlikte mimarların küresel bir tarzda tasarlamaya devam etmek yerine binalarında bölgesel farklılıklar aramaları gerektiğini savunur. Frampton sanayileşme ve teknolojinin tehlikelerini takdir ederken, büyük tarihsel stillerin ya da yerel tipteki binaların canlanmalarını savunmadı. Özünde, modernizmin yapısını araştırıp, postmodernizmi ise mimarlığı bir düzeye indirgemesi nedeniyle eleştirir. Aalto ve Utzon'un çalışmalarından bahsederek yerelin ve evrenselin birleştiği eleştirel bölgeselciliği önerir. Frampton, Alvar Aalto'nun Säynatsalo Belediye Sarayı binasını tipik bir eleştirel bölgeselci yapı olarak gösterir. (Frampton, akt:Munyao, 2011)

Resim 3.5. Alvar Aalto tasarladığı Säynatsalo Belediye Sarayı (Url-4)

Resim 3.6. Alvar Aalto tasarladığı Säynatsalo Belediye Sarayı (URL-4)

Tanınmış mimar Alvaro Siza alışmaları eleştirel bölgeselcilik bağlamında, mimarlık pratiğı ile örnek verilebilir. Frampton'a göre Siza'nın projeleri bölge topografyası ve yerel unsurlar üzerinde güçlü bağımlılıklara sahiptir. Alvaro Siza'nın çalışmaları "nesne" olarak bina ve "özne" olarak izleyici arasındaki kaybolan diyoloğı yeniden canlandırmanın yolunu bulmuştur. Örnek olarak gösterilen Malagueira Toplu Konut Projesi için Alvaro Siza, bölgeselci yaklaşımı ve Portekiz'deki konut tecrübesine sahip olmasından dolayı tercih edilmişti. Siza, Tabula Rasa'nın modernist metodolojisine şiddetle karşı çıkmış, proje sahalarına düz, boş bir zemin olarak bakmayıp, önceden var olan unsurları her zaman eserleri için başlangıç ve güçlü temeller olarak kullanmıştır. Bu iddia Siza'nın Malagueira Toplu Konut Projesi için çizdiği ilk çizimlere bakılarak doğrulanabilir. Siza, çizimlerinde ağaçlar, kayalar, yollar, eski kalıntılar ve yel değirmenleri gibi mevcut tüm nesneleri vurgulamıştır. Önceden var olan detayları vurgulayarak Siza, bir mimarın müdahalesinin yersizliğı nasıl önlenebileceğini ve derin bir yer duygusu yaratarak ve gelecekteki sakinlere ait olma yoluyla nasıl fayda sağlayabileceğini göstermektedir.

Resim 3.7. Malagueira Toplu Konut Projesi (URL-4)

Eleştirel Bölgeselliğın “arabulucu” özelliğinin Alvaro Siza’nın çalışmalarının büyük bölümünü oluşturduğu söylenebilir. Kökleşmiş kültürler ve küreselleşme etkileri arasındaki bu uzlaşma, Siza'nın çalışmalarının tüm yönlerinde, özellikle Malagueira konut projesinde vurgulanabilecek yeni melez unsurlar oluşturduğu söylenebilir. Örneğın Siza, Malagueira ünitelerine gaz, telefon, elektrik ve su aktarmak ve tedarik etmek için genişletilmiş bölgedeki Roma imparatorluğının kemerlerine referans vererek kanal duvarları tasarlamıştır. Duvarların tasarım konsepti, modern bir

deneyim olarak, beton çerçevelerle birleştirilmiş yerel bir antik yapı olan Roma Su Kemerleri'nden türetilmiştir. Bu yenilikçi hibrit duvarlar sadece bir altyapı olarak değil, aynı zamanda bir giriş, kapı, cephe, gölgelik ve aynı zamanda bir dönüm noktası olarak da işlev görür. Siza, bu kombinasyonu kullanarak modernizmin dinamik özelliğini bir proje sahasının mevcut unsurlarını kurtarmak için kullandığı söylenebilir.

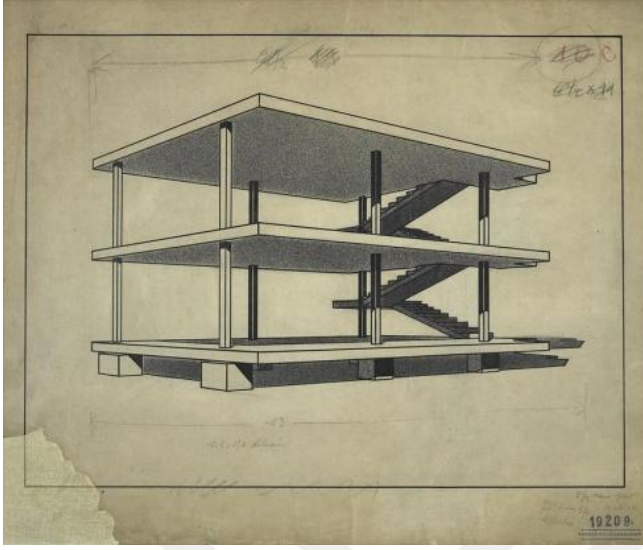
Resim 3.8. Malagueira Toplu Konut Projesi (URL-4)

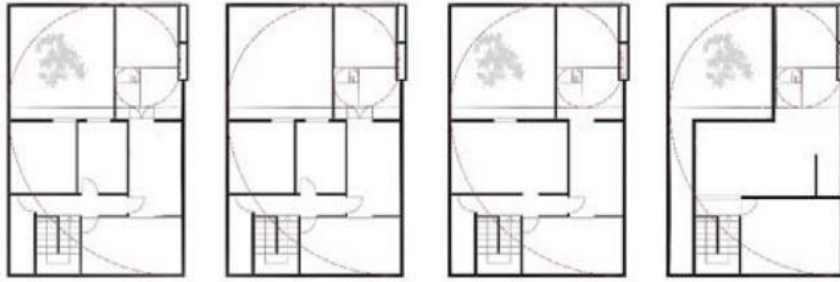
Resim 3.9. Malagueira Toplu Konut Projesi (URL-3)

Modern mimarlığın kökenlerine dönüş, Alvaro Siza'nın tasarım sürecinin bir başka özelliğidir. Malagueira evinde Siza, özellikle Le Corbusier'in Dom-Ino evi konseptine geri dönmüştür ve özelliklerini planlarda, cephelerde ve hacimlerde göstermiştir.

Siza, Le Corbusier'in modüler sistemine geri dönüp, bu konsepti mevcut Evora yerel ev programlarına uyarlayıp, Malagueira evleri için Roman altın oranını kullanmıştır.

Şekil 3.3. Le Corbusier Dom-ino Evi (URL-5)

Şekil 3.4. Le Corbusier'in modüler sisteminin ve Roma Altın Oranının çeşitli Malagueira konut planlarına yansımaları . (Amirjani, 2018)

Siza'nın kullandığı bu mimari dil, "aşinalığı bozma" kavramı ile bir mimarın eseri için "sonsuzluğun" geçmişin göz önüne alınmasıyla ortaya çıkacağını ve hiçbirinin bireysel olarak sürmeyeceği bir karışım olarak ortaya çıkacağını göstermektedir.

Alvaro Siza'nın çalışması, görsel ve fiziksel olmaktan ziyade daha dokunaklı ve metafiziksel bir deneyim ile sonuçlanan, geçmişin ve mirasın seçilmiş değerlerinden oluşan bir değerler topluluğu olarak yorumlanabilir.

Kapı ve pencere şekli, renkler, yerel malzemeler, Roman Altın Oranı gibi Evora vernaküler mimari özelliklerin Modern mimari dilden kaynaklanan yüzeylerin

boyutsal katmanlaşması ile birlikte uyarlanması, Siza, yalnızca geçmişle bugün arasında değil aynı zamanda yapı ve özne arasında da kültürel bir bağ kurdurur. Bu kritik yaklaşım yalnızca daha dokunsal ve tektonik bir mimari vizyonu yaratmaya çalışmakla kalmayıp, aynı zamanda kullanıcılar için derin bir yer duygusu yaratarak nesne ve konu arasındaki ilişkiyi de canlandırır. (Amirjani, 2018)

Eleştirel bölgeselcilik tanımına göre ülkemizde de bu yaklaşım ile yapılmış mimari eserlerin olduğu görülmektedir. Bu konu da Ersen Gürsel ve Turgut Cansever'in mimari yaklaşımları örnek gösterilebilir. Ersen Gürsel'in Datça'daki konut projesi, bulunduğu yere ile ilişki kuran, kullanılan malzeme ile yere referans veren, yere ait olma kaygısı taşıyan, geleneksel Bodrum evlerinin çağdaş yorumu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Resim 3.10. Aktur Datça Turizm Yerleşme Projesi (URL-6)

Resim 3.11. Aktur Datça Turizm Yerleşme Projesi (URL-6)

Ersen Gürsel Bodrum'daki bir diğerkonut projesinde de aynı hassasiyeti sürdürmüş, eleştirel bölgeselcilik yaklaşımındaki tanımlamalara paralel olarak mimarlık pratiğini icra ettiğigörülmektedir. Proje, geleneksel mimari ile çağdaş mekanı, doğal çevreyi, bir araya getirmiştir.

Resim 3.12. Ersen Gürsel, Mutlu Evi isimli Konut Projesi (URL-7)

Resim 3.13. Ersen Gürsel, Mutlu Evi isimli Konut Projesi (URL-7)

Turgut Cansever mimarlık pratiğı, eleştirel bölgeselcilik yaklaşımı ile paralellik gösteren bir başka yaklaşımdır. Cansever, Bodrum'daki tasarladığı konutlarda, geleneksel bodrum evlerini çok iyi analiz edip, yerle ilişki kurarak, çağdaş yorumunu eserlerine aktarmıştır. Cansever'in Demir Tatil Köyü projesi ile ilgili aktardığı düşünce, eleştirel bölgeselcilik yaklaşımının tanımiyla ne kadar paralel olduğunu göstermektedir.

*"Yöresel Bodrum mimarisinin immateryal bir geometrik düzenin tezyini güzelliğinden kaynaklanan gerilimli biçim dünyasının geçmişten bugüne taşıdığı yerel değerler, güncel olanla bütünleştirilerek yeniden yorumlanmıştır."*⁹

Resim 3.14. Turgut Cansever, Demir Tatil köyü (URL-8)

Resim 3.15. Turgut Cansever, Demir Tatil köyü Evlerinden İç Mekana Ait Görsel (URL-8)

Frampton'a göre, mimarlar değişime bağımlı hale geldi ve mimarlık pazarlamayı kolaylaştıran estetik bir oluşa indirgendi. Eleştirel bölgeselcilik, “evrensel medeniyet” ile “yerel kültür” arasındaki çatışmayı çözen aynı zamanda bir duyarlılığı eleştiren “araç” olarak önerdi. Frampton, eleştirel bölgeselciliği “telafi edici”, “bilinçli” ve “eleştirel çaba” olarak tanımladı. Frampton ayrıca bunun bir “stil” olmadığını; geç modern dünyanın çözülmesine direnecek bir sınır oluşturmak için bir “analiz” olduğunu vurguladı. (Frampton, akt:Bani ,2015)

Frampton, eleştirel bölgeselciliğin ortaya çıkışını “küresel modernleşmeye [artan], giderek artan bir güçle, geleneksel, tarımsal temelli, otokton kültürünün tüm biçimlerini baltalamaya devam eden, kendinden bilinçli bir tepki olarak tanımladı.

⁹ Cansver, Turgut. 1992b, 102. Akt. Demirgüç, Ufuk 2006 Mimarlıkta Eleştirel Bölgeselcilik ve Turgut Cansever Yüksek Lisans Tezi s:36

1940'ların sonlarında başlayan ve günümüze devam eden yeni bölgeselci mimari, küresel kapitalizmin etkileri, uluslararası stil mimarisi ve bunların geliştirdiği hoşgörü duygusunun "evrensel teknolojik norm" un farkındalığı ve yıkılma çabasından yola çıktı. Bu nedenle Frampton'a göre eleştirel bölgeselcilik , yalnızca belirli bir refahla değil, aynı zamanda bir tür anti-merkezci mutabakatla beslenen “direnç mimarisi” olarak da düşünülmelir. (Eggeneer, 2002)

Frampton'ın atıfta bulunduğu eleştirel bölgeselci uygulama örnekleri, çoğunlukla sınırlı ve yerelleşmiş, küçük ölçekli projeler (evler, bahçeler, kiliseler) yer ve zamanda "bilinçli olarak sınırlanmış" idi. Onun tarafından tanımlanan eleştirel bölgeselci mimarlar Jorn Utzon (Danimarka), Mario Botta (Ticinese Switzerland), J.A. Coderch (Katalonya), Alvaro Siza (Portekiz), Gino Valle (Udine, İtalya), Dimitris ve Susana Antonakakis (Yunanistan), Tadao Ando (Japonya), Oscar Neimeyer (Brezilya),ve Luis Barragain'dı. (Meksika) Frampton, bu mimarların eleştirel bölgeciliğinin bir stil olmadığı, "estetik tercihlerden oluşan bir dizi" olduğunu, konusunda görüşünü bildirdi. Bir süreç olarak, eleştirel bölgeselcilik doğası gereği diyalektik ve çelişkiliydi. Yani kritik bölge mimarisi, her yerde daha modern uygulamalara, teknolojilere, ekonomik ve maddi koşullara sahip yerel fiziksel ve kültürel özellikleri zorunlu, ayırt edici bir şekilde tanımlamış, soyutlamış ve eritmiştir. (Eggeneer, 2002)

Kenneth Frampton, küreselleşme ve modern medeniyetler tarafından yaratılan mimarlığın tepkisi olan “Direniş mimarisine” yol açan altı nokta yarattı. Bu altı nokta, Frampton'un makalesinde bir başlangıç noktası olarak alıntılanadığı Paul Ricoeurs “Tarih ve Gerçek” adlı bir bölümden esinlenmiştir.

Frampton, (2007) "Modern Architecture: A Critical History" kitabında eleştirel bölgeselciliğe yön veren bazı kavramlar belirler ve bunları öne çıkarır. Bu kavramlara göre;

1. Eleştirel bölgeselcilik, modernizme karşı eleştirel olmalıdır, modern mimari mirasının açısını terk etmez, aynı zamanda, kendisini Modern Hareketin normatif optimizasyonundan ve ütöpikçiliğinden uzak tutar.

2. Eleştirel bölgeselcilik kendisini bilinçli olarak sınırlanmış bir mimari olarak gösterir; şantiyede yapılan yapı tarafından kurulacak araziye baskı uygular.

3. Eleştirel bölgeselcilik, mimarlığı bir dizi senografi bölümünden ziyade tektonik bir gerçek olarak görür.

4. Eleştirel bölgeselcilik, alanın, iklimin ve ışığın getirdiği belirli koşullara cevap vermelidir.

5. Eleştirel bölgeselcilik, dokunsallığı görsel olduğu kadar vurgulamaktadır; bilgi yerine deneyime vurgu yapar.

Frampton, eleştirel bölgeselciliği diyalektik bir dışavurum olarak konu etmektedir. Buna göre, kuramsal temellerini eleştirel teoriden alan Frampton, evrensel modernizmin oluşturduğu her dönem her bölgede olan değerlerin ve imgelerin tek tipe indirgenmesine karşı olduğu gibi araçsallaştırılmış bölgeselciliğe de karşı çıkmaktadır. Eleştirel bölgeselcilik, geçmiş bölgeselciliklerden farklı olmasıyla dikkat çeker. Araçsallaştırılmış bölgeselciliklerden farkı, yer ve tektonik yapıya değer vermesi ve eleştirel tavrının sadece evrensel duruma karşı değil kendi konumuna da yönelik olmasıdır. (Demirgüç, 2006)

Frampton'a göre bölgeselcilik yerel ile duygusal olarak tanımlanmamalıdır. Tanım gereği, eleştirel bölgeselcilik, iyileşici, öz-bilinçli, eleştirel bir çabadır ve terimin ilk anlamında yerelden başka bir şey olamaz. Frampton, eleştirel bölgeselciliğin stilin ötesinde olduğunu aktararak, geç modern dünyanın çözülmesine direnecek sınırlı alanların ve dokunsal varlıkların kurulmasına kendini adanması gerektiğini bildirmektedir. (Frampton, 1987)

Frampton (1983) eleştirel bölgeselciliği şöyle tanımlar:

Eleştirel bölgeselcilik, yerel dili anlatma amacıyla değil, iklim, kültür, mit ve zanaatın birlikte etkileşimi ile kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Amacı, eleştirel tavırla hizmet eden okulların dayandığı sınırları belirtmek olmuştur. Böyle bir bölgeselcilik, tanım gereği, bir toplumun politik bilinci ile mesleği arasındaki bağlantıya dayanır. Kritik bölgesel ifadenin ortaya çıkması için ön koşullar arasında refah olmak yeterli değil,

aynı zamanda bir kimliğin serbest bırakılması için de güçlü bir arzu vardır. Bölgeselcilik kültürünün temellerinden biri, anti-merkezci bir duygu, bir tür kültürel, ekonomik ve politik bağımsızlığın özlemidir.

3.3. ELEŞTİREL BÖLGESELÇİLİK YAKLAŞIMININ ÖNE ÇIKAN KAVRAMLARI

Tez konusunda bahsi geçen eleştirel bölgeselcilik terimiyle hedeflenen mimarlık, yere ait, yerin kültürel, sosyal özellikleriyle ilişki kuran, yere referans veren bir yaklaşım biçimidir. Frampton, eleştirel bölgeselcilikle birlikte hem yerelden ve hem de evrensellikten beslenen bir mimarlığı önermiştir. Yerel ve evrensel arasında kurulan ilişkinin Mardin'deki toki konutlarında varlığını aramak için, Frampton'ın mimarlığın direnişi için öne sürdüğü kavramlar ele alınacaktır. İncelenen bu kavramlar, Frampton'ın 1983 ve 1987 yıllarında sırasıyla altı ve on nokta olarak belirlediği noktalar arasından, konuyla ilgili olanlar öne çıkarılıp irdelenecektir.

3.3.1. Görselliğe Karşı Dokunsalsallık

Frampton'ın öne çıkardığı kavramlardan biri olan "görsellik-dokunsallık", Frampton'ın hem 1983 yılında açıkladığı 'Altı Nokta'da ve 1987 yılında altı noktayı geliştirerek ortaya koyduğu 'On Nokta' nın her ikisinde de yer almıştır.

Tez içerisinde görsellik-dokunsallık olarak ele alınan kavram Frampton'un isimlendirmesiyle dokunma kelimesinden türemiş olan dokunsallık anlamına gelen "tactile"dır. Dokunsal, dokunum ile ilgili olan bir sıfattır. Dokunsallık eylemi ise malzemelerin bir kullanıcının yaşadığı deneyimle ilişkili oluşturur. "Yaşayan Mimarı" kitabında mimar Steen Eiler Rasmussen çok fazla dokunsal anılar kütüphanesi inşa ettiğimizden söz eder.

Tasarım sırasında hem görsel olarak hem de diğer duyuların deneyimlerinin tasarımda yer alması gerekir. Frampton'a göre (1983) tüm duyular arasındaki bu işbirliği, mimariyi daha derin ve benzersiz hale getirir. Bu konsept, tüm duyuları hedef alan ve değişken duygusal reaksiyonlara izin verecek tüm malzemelerin kullanımını destekler.

Mimariyi duyusal olarak algılamamızda çevresel faktörler kadar yapı malzemelerinin de önemi fazladır. Dokunma eylemi ile yapı ile temasa geçilip malzeme ile geçmiş deneyimiz sayesinde, algısal belleğimiz de devreye girer. Örneğin taşa dokunup, algılayan biri taş dokunma hissini bilir ve yapıda malzeme olarak taş görünce bunun nasıl bir his olduğunu dokunmadan bile anlayabilir. Frampton'a göre (1983) Kendimize hatırlatmamız gereken görüş şudur ki dokunsallık, formun algılanmasında önemli bir boyuttur. Kişi bir dizi tamamlayıcı duyusal algılar bulundundur: ışığın karanlığın yoğunluğu, sıcak ve soğuk; nem hissi; malzemenin aroması; duvarların somut varlığı; uyarılmış bir yürüyüşün momentumu ve zeminden geçtiğinde vücudun göreceli ataleti; kendi ayağımızın yankı rezonansı gibi. Frampton'a göre, (1983) şu andaki toplumumuzun görsel tepkiye fazlasıyla vurgusu var ve çevremizdeki dünyayı algılamamızda önemli bir rol oynamasına rağmen, vücudun çevreyi okuma ve onu tüm duyuları kullanarak deneyimleme potansiyelini gerçekleştirmeliyiz. Frampton, çok boyutlu, bedensel bir deneyimin, yapılı çevre ile daha derin bir ilişki yarattığını ve bu deneyimsel fırsatların yalnızca yerin benzersizliğini sağlamakla kalmadığını, aynı zamanda teknolojik bir zihniyetin reddedilmesine de yardımcı olduğunu aktarır. Bölgesel niteliklerden tam anlamıyla yararlanmak için, tüm duyular, belirli bir yere ait bir binanın deneyimine dahil edilmelidir. Eleştirel bölgeselcilik bunu kabul edip kavram olarak benimser, belirli yerel eğilimlere sahip malzemelerin, belirli bedensel tepki sağlayan yapıların ve çeşitli duygusal reaksiyonlara izin veren bölgesel mevsimsel değişimlerin kullanılmasını teşvik eder.

Frampton'a göre (1983) artık tasarımın amacı, mimarlık çalışmalarını pazar açısından cazip kılmaktır. Frampton mimarların üslup dünyası ile dolu görüntüler ürettiğini iddia edip, binaların giderek deneysel potansiyelleri yerine fotojenik etkileri için tasarlanma eğiliminde olduğu söyler. Sıklıkla ortaya çıkan sonuç, mimarlık eserlerinin, daha derin anlamlardan veya ilişkilerden yoksun bir “resime” indirgenmesidir. Bu mimari, tanım olarak, günlük dokunsal ve fenomenolojik yapıları deneyimlerden çıkarılmış, tamamen görsel, yeniden üretilebilir bir imgeye uğruyor. Bu durum, görsel mimariyi gerçek hayattan yoksun iki boyutlu bir ortam olarak daraltır. Hızlı fotoğrafik ve üreme süreçleri aynı zamanda, dokunsal ortamımızın

somut yanıt verme yeteneğini kaybetme eğiliminde olduğunun göstergesidir. Görsel ve dokunsal arasındaki muhalefet, bilgi ve deneyim arasındaki mevcut toplumsal gerilime paraleldir. Görsel, görüntü odaklı postmodern kültür tarafından desteklenen bilgileri sunar, ancak deneyim dokunsallık ve doğrudan yaşanmış karşılaşmayı gerektirir.

Pallasma'ya göre (2005) Dünya ile ilişkimiz beş duyunun dahil edilmesiyle şekillenir, oysa çağımızda mimarlık büyük ölçüde sadece görme duyusu gözetilerek oluşuyor. Diğer duyuların dikkate alınmaması çevremizi yoksullaştırıp yabancılaşma hissine neden oluyor. Mimarlık, plastik ve mekansal deneyim yerine reklamcılık ve anında ikna stratejisini benimsedi; binalar varoluşsal derinlik ve içtenlikten kopuk imge ürünlerine dönüştü.

Pallasma (2005) mimarlığın dokunsallık, deneyimsellik ile ilişkisi şöyle açıklamıştır.

"Her etkileyici mimarlık deneyimi çok duyulu bir deneyimdir; göz, kulak, burun, dil, iskelet ve karın her birinin, mekan, madde ve ölçekle ilgiliniteliklerin ölçülmesinde eşit payı vardır. Mimarlık varoluşsal deneyimi, kişinin dünyasında olma duygusunu güçlendirir ve bu özünde güçlenmiş bir kendilik deneyimidir. Mimarlık, salt görme ya da klasik beş duyu yerine, birbiriyle etkileşen ve kaynaşan birçok duyusal deneyim alanı içerir."

Kişinin mekanla olan deneyimi sırasında mekanla kurulan etkileşim üzerinden ortaya çıkan dokunma olgusu mimariyi anlamlandırmanın bir yoludur. Kişinin özü ve nesne arasındaki sınırları bulanıklaştırarak onları birleştiren dokunma olduğu gibi, mimari ve bedeni birleştiren de dokunma olgusudur. Mekana dokunmak, mekanla bir etkileşim halinde olmaktır. Erkartal ve Ökem, (2015) bir kapı açılırken onun ağırlığını hissetmek, kapı kolunu kavramak, küpeşteyi tutarak merdivenlerden inmek, yüzeyinde buhar olan bir cama elini bırakmak, bedene ait kokuyla mekânı doldurmak, adım seslerinin duvarlarına ve tavanına çarpması, mekâna dokunan insan varlığının kanıtı olduğunu söyler.

Erkarta'a göre (2015) mimarlığın dokusallığı ile yakaladığımız deneyim şu sözlerle anlatılmaktadır:

"Bir kapı açılırken kapı kolunun ısısı vücut ısısıyla artar. Küpeşteyi tutarak merdivenlerden inmek, güven vericidir. Yüzeyinde buhar olan bir cama elle çizilen bir desen, cama bırakılan izdir. Üstünde yürünen zeminde bırakılan ayak izleri bedenin mekâna bıraktığı kalıntılardır. Adım sesleri, sözcükler ya da mırıldanan bir melodi, mekânın duvarlarına ve tavanına çarpar. Bedene ait koku mekânı doldurur, oradaki insan varlığının kanıtıdır. Tüm bu deneyimler, bedenin mekâna temas ettiği anlardır. Bu anlarda mekân ve beden arasındaki sınırlar bulanıklaştığından özne, içinde bulunduğu hacmin bir parçası haline gelmekte ve onunla bütünleşmektedir.

*... Her bir mimari mekânın kendine özgü sesi, ısısı ve kokusu bulunmaktadır. Yüzeyleri ve diğer yapısal elemanlarını örten maddenin dokusu, mekânın derisini oluşturmaktadır. Bu deri kimi zaman pürüzlü, kimi zaman kaygan, bazen şeffaf, bazen mat, yumuşak ya da sert olabilmektedir."*¹⁰

Mekandaki dokunsallığı,

- 1.Tasarımda kullanıcının bedensel duyumuna odaklanması,
- 2.Malzemenin maddesel özünün önemi,
- 3.Hareketin mekânsal algıdaki fark yaratan rolü,
4. Zamanın getirdiği yaşanmışlık izlerinin korunması,
5. Bütün algısının öznel ve devingen yapısı,
6. Biçimin tanımlayıcı kurallara tabi olmadan oluşması,
7. Mekânda yapısal ve kavramsal sınırlar arasındaki keskin ayrımın zaman zaman ortadan kaldırılıp öznenin yorumuna izin verilmesi üzerinden kavramak olanaklıdır. (Erkartal, 2015)

3.3.2. Yer-Bağlam

Frampton "Yer" kavramını "Eleştirel Bölgeselcilik" yaklaşımı için öne sürdüğü altı noktadan birinde "Yerin Formunun Direnişi" olarak el alırken, 1987 yılında ortaya koyduğu "On Nokta'da" da Boşluk-Yer olarak ele almıştır.

¹⁰ Erkartal, Ökem. 2015. Mimari Tasarımda Dokunma Olgusu veDokunsal Haritalamaya İlişkin Bir Alan Çalışması. Megaron dergisi. Cilt vol.10 Sayı No:1 syf 94

İnsan iç güdüsel olarak bir yere ait olma isteğini taşır. Bir yere ait olmak ise "yerleşmek-mesken tutmak" eylemi ile gerçekleşir. Heidegger'e göre ise de , mekânın bir "yer"e dönüşmesi zamanla bir kültürün ona kök salmasıyla mümkün olabilir. Günümüzdeki modern yapıların çoğunda ise yere, bağlama önem verilmeyen, yerin ruhunu taşımayan yapıların varlığı, yer kavramıyla ilişki kurulmadan türemeye devam etmektedir. Eren, (2007) mimari tasarımların yer ile ilişkisini şu sözlerle aktarmaktadır:

*"Bir mimarlık ürünün ait olduğu "yer" ile ilişkisini tanımlayan etkenlerin irdelenmesi, tasarım sürecinde mimarlık ve yer ilişkisinin ilk adımını oluşturmaktadır. Mimari tasarım sürecinde "yer" yalnızca bileşenlerden oluşan "toplam" değil, ama onunla birlikte var olan mimariyi de tanımlayan bir bütünlüğe işaret etmektedir. Bu bütünlüğü sağlayan öğeleriyse fiziksel (morfoloji, topoloji, tipoloji ve arazi şartları), psikolojik (anlam, algı, estetik), sosyal (kültürel, yasal, politik) ve zamana ilişkin (bellek ve güncellik) öğeler olarak ele alınacağı üzere, günümüzde tasarımın yerle ilişkisinin kurulması bunlarla da sınırlı kalmamaktadır."*¹¹

Mimarlık ve yer ilişkisi ile ilgili Norveçli mimar Christian Norberg-Schulz antik Roma kavramı olan "genius loci"nin (yerin ruhu) öne çıkarır. Heidegger'in varoluş felsefesinden esinlenen Norberg-Schulz mekanın yer niteliğini kazanması "genius loci" kavramı ile açıklar. Norberg-Schulz "genius loci" kavramını, mekanın yere dönüşmesi sürecinde, onu diğer mekanlardan iklim, malzeme, çevresel veriler gibi öğelerle sahip olmasıyla, diğer mekanlardan ayırt eden bir anlam olarak güncellemiştir.

Mimarinin yer ile ilgili kurduğu ilişkiler hakkındaki kısa açıklamalardan sonra "Eleştirel bölgeselcilik" çerçevesinden bakarak yer kavramı ile ilgili söz edecek olursak, Frampton, (1983) mimari bir eserin bağımsız duran bir nesne olarak algılanmaması gerektiğini ifade eder. Bunun yerine bölgenin kendine özgü sosyal yapısı, halkının karakteri, yerel geçim kaynağı gibi yerin özellikleri ile bağlantılı olması gerektiğini söyler. Frampton'a göre eleştirel bölgeselciliği tasarımda

¹¹ Eren, İmre Özbek. 2007. "Mimarlık ve Yer İlişkisi" adlı makale. Yapı dergisi. Sayı 305. Nisan syf. 44

kullanırken, mimari fiziksel alanla sınırlandırılmaz ve yerin kimliği bağımsız bir binada bulunamaz.

Frampton'a göre, (1983) yer mimarlık tarafından bilinçli olarak sınırlandırılmıştır. Binanın tek başına duran bir nesne olmasındansa, yerle ilişki kuran bir varlık olması gerektiğini söyler, ve yerle kurulacak ilişkiyi ise iklim ve ışık ile kurulacak olan ilişkiye bağlayarak açıklar. Frampton, (1983) yer kavramı ve mimarlığı ilişkilendirdiği örneklerden söz ederken Maria Botta' yı gösterir. Botta'nın mimarlık pratiğinde belirli bir "yer"e ilişkin konulara vurgu yapıp, aynı zamanda teknolojiye de yararlandığını belirtir. Botto "*yeri inşa etme*" (*building the site*) kavramını oluşturarak yere ait olan gerçeklere duyarlı olmayı ve bu gerçeklerden yola çıkarak tasarımın oluşturulması savunur.

Resim 3.16. Riva Vitale Evi, Mario Botta, 1972-73, Ticino-İsviçre (URL-9)

Eleştirel bölgeselcilğe göre, yapının çevresi ile entegre olması, mekanların birbiriyle bağlantılı olması, yerel verilerin yansıtılmış olması, sosyo-kültürel bağlamda bağlantının kurulması önemlidir. Frampton, (1983) bir binanın mekansal düzenini inceleme gerekliliğini vurgulayıp, alanı nasıl kapladığının, çeşitli alanları birbirine nasıl bağladığının, sirkülasyonu nasıl sağladığının, erişime nasıl izin verdiğinin, çıkışları nasıl oluşturduğunun, ve yapısal kompozisyonunu, mekanın dış değerlerine açılmak üzere nasıl oluşturduğunun analiz edilmesinin altını çizer. Her ne kadar mimarlık boşlukları doldursa da, sınırları yerin sonu olarak değil, başlangıcı olarak

görülmesi gerektiğini ifade eder. Frampton (1987), Heidegger'den alıntı yaparak "sınırı", "bir şeyin bittiği nokta değil, tersine, başka bir şeyin var olmaya başladığı nokta" olarak aktarır.

Yerle ilişkili olduğu olarak manzara, iklimsel etkenler, topoğrafya ve tarihsel çevre gibi birçok alt başlık bağlam kapsamı içinde yer alabilir. 'Eleştirel Bölgeselcilik' in 'bağlam' tanımına bakılacak olursa, 'bağlam'ın; tasarıma etki eden iklim, ışık, insan algısı, sosyo-kültürel ortam vb. gibi tüm veriler ile ilişkilendirilebilir.

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere tez kapsamında eleştirel bölgeselciliğin öne çıkardığı "yer" ve "bağlam" kavramları birbirlerini tamamlayan unsurlar olması açısından tez kapsamında birlikte ele alınmışlardır.

3.3.3. Yerel Verilerin Değerlendirilmesi: Topografya, İklim-Işık Ve Tektonik Form

Eleştirel bölgeselciliğin ele aldığı bir diğer konu ise çevresel verilerin tasarımda değerlendirilmesi ve tasarımın bu verilerden bağımsız düşünülmemesi gerektiği üzerine olmuştur. Eleştirel bölgeselcilik yaklaşımına göre mimarlık, yer ile bir diyalog halinde olup, yerin fiziksel koşullarına, iklimine, ışığına cevap verebilecek nitelikte olmalıdır. Bu bağlamda, tez kapsamında yerle ilişkili olan bu veriler incelenecektir. Bu bölüm Frampton'ın mimarlığın direnişi için öne sürdüğü altı noktada "Doğaya Karşı Kültür (Culture Versus Nature)" olarak isimlendirilmiştir. İçerik olarak yerel verilerin tasarıma dahil edilmesini ortaya koyulan başlık tez kapsamında Yerel Verilerin Kullanılması olarak ele alınmıştır.

3.3.3.1. Topografya

Mimarlığın topografya ile diyalogu, tasarımın temel problemleri arasındadır. Bu diyalogun doğru kurulması, yapıyı yere ait kılar. Vicente Guallard'ın deyimiyle " Eğer mimarlık peyzaj ise, binalar dağlar, tepelerdir" (Yazman, Arkitera, 2011)

Topografya ile kurulmuş doğru bir ilişki, yapıyı coğrafyanın bir parçası haline getirip, yapının bağımsız duran bir yapı olarak algılanmasını engeller.

Bektaş (2007) "Türk Evi" kitabında biçimlerin "topografya" ve "yaşamın sonucu" olduğunu söyler. Yerden ve yaşamdan doğan mimarlığı vurgular.

Eleştirel bölgeselcilikte yer ve bağlam ile kurulan ilişki açısından topograpyanın kullanımı önemli rol oynar; mimarlık kendine yön veren ilham kaynağını topografyada bulabilir.

Frampton (1983) Eleştirel Bölgeselciliğe Doğru: Mimarlık Direnişi için Altı Nokta" adlı makalesinde eleştirel bölgeselciliğin modern avangart mimariye göre doğa ile daha doğru bir diyalektik ilişki kurduğunu söyler. Modernin, rasyonel ve ekonomik bir kullanım amacıyla yeri düzleştirmesine karşın, eleştirel bölgeselcilik yaklaşımında yalnızca binanın zemine nasıl yerleşmesi değil aynı zamanda arsanın tarihi, verneküler ve jeolojik formunun zeminle nasıl ilişkileneceği, arsanın kendine ait özellikleri de önem kazanır.

Resim 3.17. Coğrafi morfolojiye entegre olmuş bir yapı / aloni evi, deca mimarlık (URL-10)

3.3.3.2. İklim-Işık

Verneküler mimarlık örneklerine baktığımızda, insanlar bulunduğu bölgede, bölgenin iklimsel özelliklerine cevap veren yapı modelini bulduktan sonra zaman içinde küçük farklılıklarla yapı modellerini oluşturmuş böylelikle her bölgenin kendine özgü bir yapılaşma şeklini ortaya çıkarmışlardır. Bu durumdan da anlaşılacağı üzere, ısı, nem, rüzgar, ışık, yağış gibi çevresel faktörler her bölgenin, bu koşullar dahilinde mimari anlamda gelişmesinde rol oynamıştır. Bugün baktığımızda da, mimari tasarımlarda bölgenin iklimsel koşullarına optimum derecede cevap veren mimari yaklaşımlar, hem bölge insanının konforlu bir yaşam kalitesine sahip olması açısından hem de sürdürülebilirlikle ilişkili olarak doğal çevreye uyumlu olma açısından oldukça önemlidir.

Örneğin Karadeniz bölgesindeki geleneksel konutları iklim üzerinden ele alırsak, duvarların yağmurdan korunması için saçakların olabildiğince geniş tutulduğunu, yağış olmasında dolayı çatıların belirli bir eğime sahip olduğunu, nem kaynaklı çürümelere engel olunması için çatı arasına havalandırmaların yapıldığı görülmektedir.

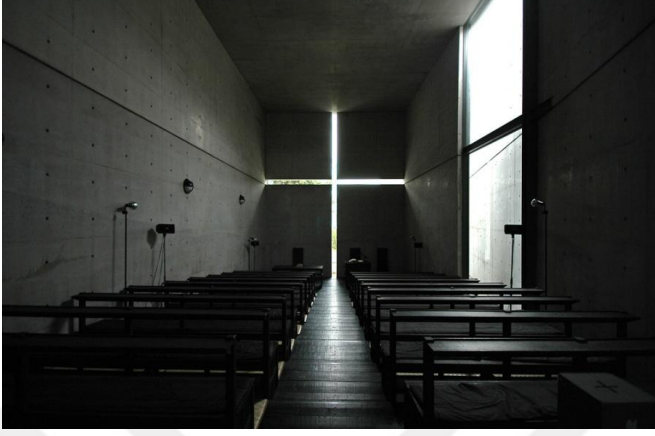

Resim 3.18. Geleneksel karadeniz evi,. İklime duyarlı yapılan, Rize, Fındıklı köyündeki yapılar (Güler, 2013)

İklimi, eleştirel bölgeselcilik yaklaşımı ile ele alacak olursak, eleştirel bölgeselcilik modernizmin optimizasyonuna karşı çıkıp, bölgenin iklim koşullarına duyarlı bir mimarlıktan yanadır. Mimarlığın doğa ile ilişkisini sorgulayan Frampton ise, iklim, ışık gibi yerel verilerin mimari tasarımda dikkate alınması gerektiğini vurgular. Mimarlığın doğanın etkisiyle, zaman ile bütüncül bir şekilde oluşması gerektiğinin altını çizer. (Frampton, 1987) Ayrıca Frampton, iklimin tasarımın girdisi olarak kullanılmasının, yerin, yapılacak yapı ile ilişkilendirilmesi açısından önemli olduğunu söyler.

İklim ve ışık yerle ilişkili değerler olduğunda tez kapsamında beraber ele alınmıştır. Yukarıda iklimle ilgili olan açıklamalar yapılmıştır, bu bağlamda yerle ilişkili olarak mimarlık ve ışık tartışmalarına bakacak olursak, ışık yıllar boyunca mimarlığı görünür kıran, mekan-obje-insan arasında iletişim kuran bir tasarım girdisi olarak karşımız çıkar. Işık kullanımı tinsel, mistik gibi mekansal dinamikleri oluşturan bir etken olarak yerini alır. Mekana algısal boyutta farklılıklar kazandıran ışık, mimari tasarımda oldukça önemli bir tasarım girdisidir. Le Corbusier mimarlık ve ışık ile ilgili olarak mimarlığın, ışık altında bir araya getirilen kütlelerin, ustalıklı, doğru ve görkemli oyunu olduğu söyler. Tadao Ando göre ise;

"...Işık tüm varlıkların kökenidir. Varlıklara özerkliği verirken, onlar arasındaki iletişimi de belirler...Bu dünyayı oluşturan ilişkilerin yaratıcısı, tüm varlığın temeli ışıktır... Işık dünyayı sürekli olarak keşfeder."¹²

Resim 3.19. Tadao Ando, Işık kilisesi. (URL-11)

Döneminin bölgeselci yaklaşımına sahip Meksikalı mimar Luis Barragan ışığın mimari tasarımıdaki yeri ile olan düşüncelerini şu sözlerle aktarmaktadır.

"...Mimarlar, oturma odalarında ve yatak odalarında dinginliğe neden olan yarı ışığa olan ihtiyacı unutuyorlar. Çok sayıda binada kullanılan camın yaklaşık yarısı (ev ve ofis gibi) insanın daha konsantre bir şekilde yaşamasını ve çalışmasını sağlayan ışık kalitesini elde etmek çıkartılmalıdır..."¹³

Işık ve mimari ile ilgili kısa açıklamalardan sonra eleştirel bölgeselcilik bağlamında konuya bakacak olursak Frampton'a göre sanatın diğer biçimlerinden daha fazla olarak, yapı ve mimarlığın doğa ile etkileşimli bir ilişkisi vardır. Mimarlık için doğa sadece topografya ve çevreden ibaret değildir; mimarlığın sonuçta diğer sanatlardan daha fazla derecede sorumlu olduğu konu iklim ve ışıktır. (Frampton, 1987)

Frampton, yapılı çevrenin doğaya ve çevre bağlamına doğrudan bağlanması gerektiğini vurgulamaktadır, ve bir binanın doğal ve yapay ışığı nasıl kullandığının bölgesel konumu öne çıkaracağını aktarmaktadır. Frampton(1983) yerle kurulacak ilişkiyi ise iklim ve ışığa bağlamaktadır.

¹² Ando,Tadao. Akt:Kutlu.2001. Çağdaş mimarlıkta ışık kullanımı: Kavramlar ve Uygulamalar. Ege mimarlık.Sayı:39. s:14

¹³ **Frampton, Kenneth. 1992 "Prospects for a Critical Regionalism" Perspectiva: The Yale Architectural Journal 20. New Haven: Yale University Press, 1992 s.153**

Resim 3.20. Luis Barragan, Casa Gilardi (URL-3)

3.3.3.3. Teknotik form

Bu bölümde, eleştirel bölgeselcilik yaklaşımında öne çıkan "tektonik" kavramına yüklenen anlamlar, eleştirel bölgeselci yaklaşımıyla ele alınacaktır.

Bir yapıyı meydana getiren temel fiziksel bileşenleri ve bunların uyumunu ifade eden tektonik kavramı, kökeninde inşa etmek anlamı barındıran, bir araya gelen yapı elemanlarının birlikteliğini anlamlandıran bir kavramdır. Bir mimari yapıyı oluşturan öğelerin bir araya geliş biçimleri, yapıyı oluşturan tüm yüzeyler ve onu ayakta tutan sistem tektonik dilin unsurlarıdır.

Tektonik, bugünkü haliyle, mimarlık formunu muhteşem bir görüntüye indirgeme eğiliminden dolayı kritik bir strateji olarak öne çıkıyor. Bu inşaat vurgusu, scenografiye dayanan postmodern yaklaşıma bir karşılık niteliğindedir.

Eleştirel bölgeselci yaklaşım ile konuyu ele alacak olursak; "Tektonik" kavramını 20. y.y.'da ele alan ve eleştirel yöntem ile tekrar tanımlayan en önemli kişilerden birisi de Kenneth Frampton'dur. Frampton, (2001) konstrüksiyon ile malzeme kültürü ayrımını reddeder. O, tektonik vasıtası ile konstrüksiyon ve malzemeyi bir arada tutan tasarım yaklaşımına mimarlık görüşünü benimser.

Frampton (1987) "Tektonik" tanımında yapının salt maddesel bileşenlerini kastetmez, aynı zamanda sanatsal bir biçim oluşturma arayışıdır. Tektonik kelimesi Frampton'un ifadesi ile Arkitektonik ile ilişkilendirilmektedir. Etimolojik olarak, "arkitektonik" kelimesinin, Yunanca "inşa eden" anlamına gelen kökünün "tekton" kelimesinden geldiğini işaret eder. İnşaat ustası anlamına gelen "Architect" kelimesinin de arkitekton kelimesinden türediğini söyler. Frampton (1983) mimaride tektonik, yapı elemanlarının birbirine bağlarını ve yapının sözdizimsel biçimini yer çekimine karşı olarak ortaya koyma biçiminde somutlaştırılması şeklinde yorumladığı görülmektedir. Tektonik form sadece teknik ile karıştırılmamalıdır. Tektonik, bugün aslında, tüm yapının yoğunlaşması olan bir bileşen üretmek için malzeme, el işi ve yerçekimi arasındaki oyunu damıtmak için potansiyel bir araç olarak kalmaktadır. Burada bir cephenin yeniden sunumundan ziyade yapısal bir şiirsel sunumdan bahsedebiliriz. Frampton, (1987) direnç mimarlığı için on noktasından biri olan Arkitektonik /Skenografik maddesinde "Arkitektonik" teriminin yalnızca binayı desteklemenin teknik yollarını değil aynı zamanda bu yapısal başarının mistik gerçekliğini de ifade ettiğini; yani yalnızca yer çekimi açısından değil, iklim ve zaman dayanıklılığı açısından doğa ile etkileşime girme şeklini göstermesinin önemli olduğunu vurgular.

Frampton'un (2001) tektonik kavramını işlerken ele aldığı metinlerden birisi de Aris Konstantinidis'in "The Tectonic Trajectory" metnidir. Konstantinidis iyi mimarlığın her zaman etkin bir konstrüksiyon ile başladığını dile getirir; konstrüksiyonun olmadığı yerde mimarlığın da olmadığını söyler. Ona göre konstrüksiyon materyali biçimlendirir ve onun özelliklerini kullanımıyla ilişkilendirir. Yani bu demektir ki taş materyali konstrüksiyon yöntemini çelik veya betonunkinden farklı etkiler. Bu nedenle kullanılacak malzeme ve ona dair konstrüksiyon fikrinin bütün olduğunu belirtir. Önemli olan hangi malzemenin kullanıldığı değil, kullanılan malzemenin ruhuna uygun davranılıp, konstrüksiyonun ona göre belirlenip belirlenmediğidir. (Akt: Armağan, 2011)

4. TOPLU KONUT İDARESİ (TOKİ) VE MARDİN'DEKİ UYGULAMALARI

4.1. TOKİ

Toplu Konut İdaresi (TOKİ), Türkiye'de konut ve kentleşmeye ilişkin sorunlara çözüm üretilmesi ve ihtiyaç duyulan konut açığının kamu eliyle planlı bir biçimde karşılanması amacıyla kurulmuştur.

4.1.1. Toki'nin Tarihçesi

Ülke genelinde barınma sorunlarına yönelik ciddi sayılabilecek ilk girişimin 1981 yılında 2487 sayılı Toplu Konut Yasasının çıkarılması olduğu söylenebilir. TOKİ ise 1984 yılında Turgut Özal'ın talimatı ile 'Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi (TKKOİ)' olarak kurulur, 2985 sayılı 'Toplu Konut Kanunu' yürürlüğe girer, beraberinde 'Toplu Konut Fonu' da oluşturulur ve 2985 sayılı kanununla birlikte 1981 tarihli ilk Yasa yürürlükten kaldırılır. (Toki) 1984 tarihli Toplu Konut Kanun metninin orijinalinde amaç ve kapsam şöyle ifade edilir:

*"Konut ihtiyacının karşılanması konut inşaatını yapanların tabi olacağı usul ve esasların düzenlenmesi, memleket şart ve malzemelerine uygun endüstriyel inşaat teknikleri ile araç ve gereçlerin geliştirilmesi ve Devletin yapacağı desteklemeler için Toplu Konut Fonunun meydana getirilmesi ve kullanılması bu Kanun hükümlerine tabidir."*¹⁴

1984-88'li yıllarda Toplu Konut İdaresi (TOKİ), Toplu Konut Fonu aracılığıyla, konut alanlarında önemli faaliyetler gerçekleştirmiştir. Bu yıllar arasında, TOKİ, 590 bin kişiye kredi vermiş ve kooperatifler halinde çok sayıda konut inşaatı yapmıştır. (Eshak, 2014)

1990 yılında 412 ve 414 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler ile Toplu Konut İdaresi Başkanlığı ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı şeklinde iki ayrı idare olarak örgütlenmiş, 1993 yılında da Toplu Konut Fonu'nun Genel Bütçe kapsamına alınmasıyla İdare kaynaklarının azalması, İdareyi konut üretiminden uzaklaştırmış, konut ihtiyacı tam olarak karşılanamamıştır.

¹⁴https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc067/kanuntbmmc067/kanuntbmmc06702985.pdf

2001 yılında, 4684 sayılı kanunla ile toplu konut fonu yürürlükten tamamiyle kaldırılmıştır. Fonun kaldırılması Toplu Konut İdaresi kaynaklarını büyük ölçüde azaltmış ve bütçeden aktarılan ödeneklere bağımlı hale getirmiştir. Toplu Konut İdaresi gelirleri, gayrimenkul satış ve kira gelirlerinden, kredi geri dönüşlerinden, faiz gelirlerinden ve bütçe ödeneklerinden oluşmuştur. (Eshak, 2014)

Yürürlüğe konulan Acil Eylem Planı çerçevesinde “Planlı Kentleşme ve Konut Seferberliği”nin başlamasıyla TOKİ, yeni bir vizyona kavuşmuştur.

2003 yılı Ocak ayından itibaren, konut ihtiyacına çözüm üretmek için oluşturulan Acil Eylem Planı ile toplu konut ve kentsel dönüşüm uygulamalarına hız verilmiştir. Bu sürece öncülük etme görevi verilen TOKİ’nin kurumsal yapısı geliştirilmiş ve yetkileri genişletilmiştir.

Toplu konut idaresi, 2003 yılında Bayındırlık ve İskan Bakanlığına, 2004 yılında Başbakanlığa, 2018 yılında ise Çevre ve Şehircilik Bakanlığına bağlanmıştır. (URL-5)

Çizelge 4.1. Toki'nin yıllara göre gelişimi (Toki,2006, Engincan, 2011)

1881	Toplu Konut Fon'un oluşturulması
1982	Konut ihtiyacının karşılanması T.C.Anayasası'nın (57.Madde) kapsamına alınması
1984	2985 sayılı Tolu Konut Kanunu'nun yürürlüğe girmesi (Toplu Konut ve Kamu ortaklığı İdaresi'nin Kurulması)
1990	Toki'nin bağımsız bir kuruluş haline dönüştürülmesi
1993	Toplu Konut Fonu'nun Genel Bütçe kapsamına alınması

2002	59. T.C Hükümeti'nin kurulması ile birlikte Hükümet Programı ve Acil Eylem Planı çerçevesinde 100.000 konutun uygulanması hedefinin açıklanması
2003	TOKİ'nin Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na bağlı olan Konut Müsteşarlığı'na bağlanması
2004	TOKİ'nin görev tanımının genişletilmesi; 2005 sonuna kadar 150.000 konutun yapımına başlanması hedefinin açıklanması
2004	TOKİ'nin T.C. Başkanlığı'na bağlanması
2005	Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü'nün kapatılıp, görevlerinin Toki'ye devredilmesi.
2007	5609 sayılı “Gecekondu Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” yürürlüğe girer. Kanunda yapılan değişiklikle Bayındırlık ve İskan Bakanlığı’nın görevleri TOKİ’ye devredilir.
2008	5973 sayılı Kanunun 7. Maddesi ile Toplu Konut Kanununun 4. Maddesi bir kez daha değiştirilerek bu kez belediye, valilik ya da Başkanlık tarafından onaylanan planların askı, ilan ve itiraz kararları da dahil olmak üzere 3194 sayılı İmar Kanunu hükümleri ile ilgili yapılacak tüm işlemlerde belediyeler yerine TOKİ yetkili kılınır.
2012	6306 sayılı “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun” ile “TOKİ ve Şehircilik ve Çevre Bakanlığı, ‘risk alanı’ edilen yerleşim bölgelerinde her türlü uygulamada bulunma yetkisine sahip oldu.

4.1.2. Toki'nin Görevleri

TOKİ' nin kuruluşundan itibaren geçen süreçte yaşanan gelişmelere bağlı olarak konut ve kentleşme ile ilgili Toki'nin edineceği görevler hakkında değişiklikler yapılmıştır. 1984 tarihli 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu'nda, TOKİ' nin görevleri arasında aşağıdaki maddeler yer almaktadır: (TOKİ, 2006)

- 1) Devlet garantili ve garantisiz iç ve dış tahviller ile her türlü menkul kıymetler çıkarmak;
- 2) Yurt içi ve yurt dışından, Toplu Konut İdaresi'nce kullanma alanlarında yararlanmak üzere kredi almaya karar vermek;
- 3) Konutların finansmanı için bankaların iştirakini sağlayacak tedbirleri almak, bu amaçla gerektiğinde bankalara kredi vermek, bu hükmün uygulanmasına ilişkin usulleri tespit etmek;
- 4) Konut inşaatı ile ilgili alanları ve çalışanları desteklemek;
- 5) Kalkınmada öncelikli yerleri ve buralarda bulunan konut inşaatıyla ilgili şirketlere iştirak etmek;
- 6) Araştırma, proje ve taahhüt işlemlerinin sözleşmeyle yaptırılmasını temin etmek;
- 7) Kanunlarla ve diğer mevzuatla verilen görevleri yapmak.

1990 tarihli, 412 ve 414 sayılı Kanun Hükmü' nde Kararnameler ile Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı ikiye ayrılarak, Kamu Ortaklığı İdaresi ve Toplu Konut İdaresi şeklinde yapılandırılmıştır. 1992 yılında, TOKİ, deprem sonucu ağır hasar gören Erzincan'daki binaların ve altyapının yeniden yapılandırılması konusunda görevlendirilmiştir (TOKİ, 2006)

TOKİ'nin, 1984 tarihli, 2985 sayılı kanununda yapılan değişiklik ve 2003 yılı 4966 sayılı kanunla eklenen görevleri aşağıda belirtilmiştir. (<http://www.TOKİ.gov.tr>):

- 1) Konut sektörüyle ilgili şirketler kurmak veya kurulmuş şirketlere iştirak etmek,
- 2) Ferdi ve toplu konut kredisi vermek, köy mimarisinin geliştirilmesine,gecekondu alanlarının dönüşümüne, tarihi doku ve yöresel mimarinin korunup yenilenmesine yönelik projeleri kredilendirmek ve gerektiğinde tüm bu kredilerde faiz sübvansiyonu yapmak,
- 3) Yurt içi ve yurt dışında doğrudan veya iştirakleri aracılığıyla proje geliştirmek, konut, altyapı ve sosyal donatı uygulamaları yapmak veya yaptırmak,

4) İdareye kaynak sağlanması ve kar amaçlı projelerle uygulamalar yapmak veya yaptırmak;

5) Doğal afet meydana gelen bölgelerde gerek görüldüğü takdirde konut ve sosyal donatıları, altyapıları ile birlikte inşa etmek, teşvik etmek ve desteklemektir şeklinde ifade edilmiştir (<http://www.TOKİ.gov.tr>).

2004 yılında, TOKİ, kuruluş kanununa uygun olarak Başbakanlık'a bağlanmıştır. TOKİ ve Ankara Büyükşehir Belediyesi kentsel alanların dönüşümünü sağlamak için toplu konut, altyapı ve sosyal donatılarını planlamak, geliştirmek ve gerçekleştirmek üzere görevlendirilmiştir.

2004 tarihli ve 5162 sayılı Toplu Konut Kanunu'nda yapılan değişiklikler (TOKİ, 2006):

1) TOKİ, uygulama yapacağı alanlarda, çevre ve imar bütünlüğünü bozmayacak şekilde her tür ve ölçekteki imar planlarını yapmaya, yaptırmaya ve tadil etmeye yetkilendirilmiştir.

2) TOKİ'ye konut sektörüyle ilgili şirketler kurmak veya kurulmuş şirketlere ve finans kurumlarına katılma yetkisi verilmiştir.

3) TOKİ, kanundaki görevleri çerçevesinde gerçek ve tüzel kişilere ait arazi ve arsaları ve bunların içerisinde veya üzerinde bulunan her türlü eklenti ve yapıları kamulaştırmaya yetkilendirilmiştir.

4) TOKİ, Gecekondu Dönüşüm Projeleri geliştirme, inşaat uygulamaları ve finansman düzenlemeleri yapma konularında yetkilendirilmiştir. Ayrıca bu çerçevede geliştirilen gecekondu dönüşüm projelerinde konut bedellerinin uygulama yapılan illerdeki mevcut ekonomik durum, doğal afetler, konut rayiç bedelleri ve gecekondu bölgelerindeki kişilerin gelir durumu göz önünde bulundurularak, yapım maliyetlerinin altında tespit edilebileceği belirtilmiştir.

2004 tarihli 5273 sayılı Kanun ile Arsa Ofisi'nin görev ve sorumlulukları TOKİ'ye devredilmiştir. Bu devir, bürokratik süreçleri azaltarak, İdare'nin arazileri daha verimli şekilde kullanabilmesinin önünü açmıştır. Arsa Ofisi Genel

Müdürlüğü'nün kapatılarak TOKİ'ye devredilen görevleri aşağıda belirtilmektedir (TOKİ,2006).

1) Arsa ve konut üretim süreci tek elden yürütülerek bürokrasi azaltılacak

2) Arsa üretim alanı olarak belirlenen yerlerdeki araziler konut amaçlı olarak daha düşük maliyetlerle ihtiyaç sahiplerine suratla kazandırılacak, çağdaş yerleşimler için yeni alanlar oluşturulacak.

3) Atıl durumdaki kamu arazileri değerlendirilerek ülke ekonomisine kazandırılacak,

4) Ülke genelinde konut, sanayi, eğitim, sağlık, turizm ve kamu sektörlerinde arsa üretim çalışmaları hızlanacak,

5) Acil Eylem Planı' nda yer alan gecekondulaşmanın önlenmesi ile konut üretimi konularındaki hedeflere daha süratli bir şekilde ulaşılacak, aynı zamanda inşaatsektörüne de canlanma getirilecek ve istihdama katkı sağlanacaktır.

Ayrıca TOKİ, uygulama yaptığı bölgelerde birim kurabilme ve kurduğu bu birimlere valilik, belediye ve diğer kamu kurumları personelinden geçici görevli istihdam etme yetkisine sahip olmuştur. Ayrıca yine yapılan yasal düzenlemelerle İdare, Hazineye ait arazileri bağlı olduğu Bakan ve Maliye Bakanı teklifi ve Başbakan onayıyla bedelsiz olarak devralma yetkisine sahip olmuştur. (Oral, 2014)

4.1.3. Tokinin Finanslanması

TOKİ proje üretiminde iki farklı finansal modelinden faydalanmaktadır. Birinci model, alt gelir grubunun faydalanacağı, sosyal konutların yapılması için oluşturulan "ihale yöntemi"dir. Bu model ile TOKİ arsayı kamudan bedelsiz olarak sahiplenir ve elindeki tip konut projelerini, götürü bedel usulüne uygun olarak ihale eder. Projelerin uygulaması bittiğinde de uzun vadeli ve düşük faizli borçlandırma yoluyla hak sahiplerinin konutlara yerleştirilmesiyle ilgilenir. Çoğunlukla gecekondulu mahallelerinde yaşayan ve kentsel dönüşüm projeleri sonucu evsiz kalmış dar gelirli vatandaşlar, alt gelir grubu konutlarının kullanıcılarını oluşturur.

TOKİ'nin konut üretirken uyguladığı ikinci finansal model ise "gelir paylaşımı" modelidir. Bu modelde kurum, bedelsiz sahip olduğu arsa üzerinde özel sektörden bir ortak ile ortak proje hazırlar. Bu projeleri özel kişilere satıp ve gelirine ortak

olur. Bu modelde yüklenici, Kamu İhale Kanunu'na tabi olmayan, TOKİ'nin kendi yönetmelikleri çerçevesinde yapılan ihaleler sonucunda belirlenir. Bu model, arsa değerinin önemli olduğu İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde uygulanır. Bu modelde imar durumu yenilenen arsa, açılan ihale sonucuna göre bir ön proje ile birlikte en düşük bedeli veren yükleniciye verilir. Proje üretimi ve inşaat süreci yüklenici firma tarafından yürütülür ve finanse edilir, TOKİ bu süreçlerle ilgilenmez. Satışların başlamasıyla birlikte elde edilen gelir TOKİ'nin bünyesinde toplanır ve hak ediş usulüyle yükleniciye ödemeler yapılır. (Deneç, 2013)

4.1.4. Toki Konut Tasarım İlkeleri

Gerek Toki'nin yaptığı yazılı yayınlar, gerek Toki İstanbul T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı ile yerinde yapılan görüşme sonucunda Toki'nin Tasarım ilkelerini standartlaştırdığı bir sisteme henüz gitmediği, tip imar yönetmeliğindeki standartların baz alındığı görülmektedir. Toki'nin, bugüne kadar yapmış olduğu sosyal konutlar incelendiğinde, 2013 yılına kadar yapılan projelerin bölgesel özelliklerin tasarımda etkili olmadan, tip proje üretiminin yaygın olduğu söylenebilir. 2013 sonrasında, Toki projelerinin malzeme kullanımı, peyzaj, kat sayısı gibi bazı noktalarda, aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere uyguladığı diğer projelere göre daha kaygıyla yaklaştığı görülmektedir.

Resim 4.1. 2008 yılı Toki Uygulamaları. Buca, İzmir. (URL-13)

Resim 4.2. 2017 yılı Toki uygulamaları, Çeşme, İzmir. (Toki yayınları, 2017)

Resim 4.3. Toki uygulamaları, Çeşme, İzmir. 2017 (Toki yayınları, 2017)

Toki'nin 2010 yılında tasarım kriterlerinde standartlaştırmaya yönelik bir girişimde bulunmuştur. Bu doğrultuda ODTÜ Mimarlık Fakültesi Araştırma Tasarım Planlama ve Uygulama Merkezi (MATPUM) çalışma grubuna (farklı alandan akademisyen ve pratisyen uzmanlar) tarafından "Toplu Konut Alanlarında Kentsel Çevresel Standartları Oluşturmak için Gerekli İnsan-Çevre İlişkileri Verilerinin Derlenme Yönteminin Geliştirilmesi Araştırma Çalışması" isimli bir araştırma yaptırmıştır. Yapılan bu çalışmada konuyla ilgili kavramsal çerçeve belirlenmiş, mekansal çözümler yapılmış ve toplu konut projeleri için uygulanabilecek yöntemler üzerinde çalışılmıştır. Araştırmada, yeni yerleşimler ve meskenler için planlama ve tasarım ilkeleri (prensibi) üzerinde durulmuştur.

Konu ile ilgili yazılı kaynaklardan yaptığım araştırmaya göre Toki tarafından üretilen konutlarda, MATPUM (2010) tarafından hazırlanan araştırmadaki çoğu kriterlere uyulmadığı görülmüştür. (Eshak, 2014)

Toki, tasarım kriterlerini standartlaştırmaya yönelik bir girişimde bulunmasa da 2009 yılında "İstanbul-Kayabaşı Bölgesi Konut Tasarımı Ulusal Mimari Fikir Proje Yarışması", 2014 ve 2017 yılında "7 İklim 7 Bölge" isimli yarışma projeleri açıp, toplu konut tasarıma yön verecek talepleri açıklamıştır. 7 İklim 7 Bölge – Mahalle Ulusal Mimari ve Kentsel Tasarım Fikir Yarışması” ile mahalle dokusu, mahalle kültürü, sürdürülebilirlik, kimlik, insan / kullanıcı odaklılık, yaşam ve mekân kalitesi, sosyal yaşam, geleneksel değerler, modern yaşam gereksinimleri, sosyal bütünleşme, mimari öğeler, kentsel estetik ve peyzaj, silüet, ekoloji kavramları ile yeni şehircilik akımlarını “mahalle” ortak bileşeninde sentezlenmesi amaçlanmıştır.

"7 İklim 7 Bölge" yarışma projesinin şartnamesinde;

- Kentsel ölçekte şehrin kimliğini ve sürdürülebilir gelişimini destekleyen,
- Yaşam alanı ölçeğinde (fiziksel ve toplumsal açıdan) güvenli, yaya dostu ve erişilebilir / engelsiz olan,
- Çevresel veriler (doğal yapı, iklimsel özellikler), yöresel mimari ve geleneksel değerlere saygılı ve sosyal bütünleşmeyi sağlayan,
- Estetik kalitede,
- İnsan odaklı yaşam alanlarının oluşmasını teşvik etmek olarak belirtilmiştir.

(Toki, Emlak Konut Gyo. A.Ş, 2017)

2017 yılında duyurulan "7 iklim / Bölge" yarışma projesinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi için Mardin kentinde proje alanı sunulmuştur. Bu doğrultuda hazırlanan projeler arasından 1.lık ödülüne layık proje görülmeyip, 2.cilik ödülü verilmiştir. Jüri değerlendirme raporunda tasarımdaki tekdüzelik, özellikle silüetlerdeki cephe tekrarları projenin olumsuz yönlerinden biri olarak belirtilmiş, projenin mahalle kurgusunun “insanların bir arada çeşitli etkileşimlerde bulunmalarına ve birbirlerinin hayatlarına dokunmalarına” imkan verecek yönde kurgulandığı aktarılmıştır. Mahalledeki tüm bireylerin bir araya gelebilmesine imkân veren buluşma alanları

olumlu bulunmuş, topoğrafyanın doğru kullanımıyla yapılan teraslama ile evlerin güneşten ve rüzgârdan eşit derecede yararlanmasına imkân sağladığı belirtilmiştir. Konut mimari dokusu, yöre mimarisine uygun tarzda tasarlandığı ifade edilmiştir.

Sonuç olarak Toki'nin yarışma düzenliyor oluşu ve kazanan projeleri uygulama kararı önemli bir adım niteliğindedir.

Şekil 4.1. 7 iklim 7 bölge/Mardin yarışma projesi, 2017. (URL-14)

Şekil 4.2. 7 iklim 7 bölge/Mardin yarışma projesi, 2017. . (URL-14)

4.2. DÜNYA'DAKİ SOSYAL KONUT PROJELERİNE BİR ÖRNEK: İNA CASA

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İtalya, işsizlik ve konut ihtiyacı gibi ekonomik-sosyal olan sorunlarla karşı karşıya idi. Savaşın sona ermesinden sonra, enflasyon durdurulmuş, fakat ekonomik hayatta bir canlılık verilememişti. Bunun öncelikli olarak ülkeyi tehdit eden işsizliğe bir çözüm getirmek gerekiyordu. İNA-casa planı bu ortam içinde ortaya atıldı.

1949-1956 ve 1956-1963 yılları arasında 7 yıllık seriler halinde devam edecek olan İNA-casa planı, işsizliğe karşı bir vasıta olarak konut yapımını seçerken aynı zamanda, savaşın yarattığı tahribat, nüfus artışı ve özel sektörün lüks konut yapımına gitmesiyle özellikle şehirlerde, ücretli çalışan orta sınıfın konut sıkıntısı yönünden karşılaştığı önemli bir toplumsal sorunu da çözümlüyordu.

1949 yılında, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanının adı ile "Fanfani Planı" olarak adlandırılan İNA-casa planının bütün uygulama fonksiyonu mevcut kamu kuruluşlarına verilmiş, uygulamaya yön verecek her türlü karar ve teşebbüs yetkisi ise bu kararları uygulama alanına koyma ve kontrol etme görevini, iki merkezi organ olarak yeniden kurulan "Realizasyon Komitesi" ile "İNA-casa idaresi" ne bırakılmıştır.

İNA-casa konutları için bir fon oluşturulmuştu. Bu fona devlet, işveren, işçi katkısı şöyle idi:

- a) Bu fonda işçi katkısı, işçinin aylık kazancının % 0,60'ı
- b) İşveren katkısı, kendisine bağlı işçinin aylık ücretinin % 1,20'si

Devlet katkısı'nda 3 yöntemle yapılıyordu:

- 1) İşçi ve işveren katkılarının % 4,30'u,
- 2) 25 yıl süreyle, azami birim konut maliyetinin %3,20'si,
- 3) Birinci yedi yıllık uygulama süresinde, yıllık net 15 milyar lîre, ikinci yedi yıllık uygulama süresinde net 12 milyar lîre.

Çeşitli şehir ve kırsal bölgelerinde yer alacak yeni konut toplulukları ile, sadece anıtsal merkezlerde değil en mütevazî küçük yerleşimlerde dahi, yüzyıllar boyunca iftihar verileri olan mimari ve şehir armonisine katkıda bulunmak INA-casa projelerinin amaçlarından biriydi. Bu amaca erişebilmek için, projeleri hazırlayan bütün kurumların bu sorumluluğu duymaları ve bir ekonomik konutun özel bir teknik mimari hazırlık gerektirdiğini ve İtalya ve diğer ülkelerde yapılan araştırma ve uygulamalardan haberdar olunması gerektiği belirtilmiştir.

INA-casa konut birimleri ve konut topluluklarının planlanmasındaki kriterleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Hektar başına düşen yoğunluğun 500'den fazla olmaması,
- Yapılar arasındaki uzaklığın kışın dahi güneşlenmeyi sağlaması,
- Kapalı ve yarı kapalı avlu aydınlıklarının yapılmaması
- Her konut elemanının en az iki cepheye açılması,
- Ekonomik kaygılar bir tarafa itilmeden koridor ve serbest sahaların faydalı alanlar lehine asgariye indirilmesi,
- Oda, form ve boyutlarının, mobilya yerleştirilmesine uyacak şekilde etüd edilmesi,
- Kapı ve pencere yerlerinin buna göre belirlenmesi,
- Gece ve gündüz kısımlarının ilişkilerinin buna göre açık bir şekilde ayrılması,
- Gece kısımlarının banyo çevresinde toplanması,
- Bütün konutların geniş balkonlarla dışarı açılması,
- Dolapta yer almayacak eşyalar için bir deponun bulunması,
- Banyoların çamaşır yıkama amacıyla kullanılmasını önlemek için bir çamaşırılık bulunması v.b.

Planlamaya yönelik taleplerin yanında konut yapılarının bölgesel karakterlerinin etüd edilmesi, oturanların yaşama biçimlerinin araştırılması, iklim, malzeme özelliklerinin de dikkate alınması isteniyordu. İnsanların monoton biçimde dizilmiş konutlara ısınmadıkları belirtilip, topografya ve peyzaj değerlerine uyan, yüksek ve alçak, kırık ve bükük kitlelerle dolu boş sahaların armonisi, renk ve cephe farklılıkları v.b. ile daha yaşanabilir bir çevre yaratılması INA-casa idaresi tarafından isteniyordu.

Bütün bunların anlamı şemalara bağlanmamak ve standart tiplerden uzaklaşmak, modern mimarinin kişiliğinde direnmek demektir. Bir yapı topluluğu için bunun nasıl sağlanacağı INA-casa projelerinin cevabını aradığı bir soruydu. INA-casa, yayınladığı fasiküllerde, proje müelliflerinden beklediklerini açıklıkla ifade etmiştir. Konut projeleri öyle kişiliğe sahip olmalı ki içerisine girenler onda kendi eğilimlerine ve kendi gereklerine uygun bir çevreyi bulabilsinler, kendi evleri olarak, onu diğerleri arasından ayırt edebilsinler. Kısaca, mimarlardan ekonomik konut için özel bir itina talep ediliyordu ve seri halinde inşa edilmiş barınaklar değil, sosyal gereklerle mimarinin karşılaştırılmasından doğan karakteristik örneklerin verilmesi isteniyordu.

Tarihi merkezle olan ilişkiler, tabiat değerleri, panoramik görüşler, yeşil bölgeler, cadde ve sokak strüktürleri, konutların renkleri, yapı tiplerinin kullanılışı başlıca sorunlar olarak ortaya konuluyordu.

INA-casa, uygulamaların başından beri az katlı yapılar üzerinde duruyordu. Bu eğilim birinci yedi yıllık süre içinde konutlara yerleştirilen kullanıcılar tarafından büyük bir çoğunlukla benimsenmişti. Ayrıca İtalya gibi tarihi yerleşmelerle özel karakter kazanmış bir ülkede az katlı yapılardan oluşan komplekslerin mevcut çevre strüktürünü bozma ihtimali daha düşüktü. Bu nedenlerle konut komplekslerinin ortalama olarak üç katta daha yüksek yapıları içine almaması uygun bulunmuştu. Bunun dışında bazı özel durumlarda yüksek yapılara müsaade edilmiştir. Örneğin; INA-casa tarafından yüksek yoğunlukta bir kompleks yapılmak üzere satın alınmış bir arazide, proje müellifinin haklı sebeplerle çok daha düşük bir yoğunluk öne sürmesi durumunda üç kattan daha fazla katlı yapılar da aynı kompleks içinde yer almıştır. Bu gibi durumlarda, proje müellifinin çevre şartları zorunluluğu ile önerdiği projeyi, kısa açıklamalarla, foto ve krokilerle açıklayarak INA-casa idaresine kabul ettirmek durumumadır.

İkinci yedi yıllık planda, konut planlaması kriterlerinde bazı değişiklikler yapılmıştır. Yaşama şartlarının daha iyiye götürmek için bazı hacimler genişletilip, bazı konutlara yeni hacimler eklenmiştir. Bunun için asgari faydalı konut alanlarının metrekaresi aşağıdaki gibi belirlenmiştir;

2 oda ve gerekli servier için 50 m²,

3 oda ve gerekli servier için 70 m²,

4 oda ve gerekli servier için 90 m²,

5 oda ve gerekli servier için 110 m².

INA-casa normlarına göre iki yataktan eksik veya fazla yatak alanı alan odalar yapılması uygun görülmemiştir.

1949 yılında birinci büyük proje yarışması ile bütün İtalyan mimar ve mühendisler INA-casa Plan'ı için davet edildi. Yarışmaya katılacaklardan, iki katlı tek ve sıra konutlar, her katta üç konut birimi bulunan dört katlı konut yapıları, her katta iki daireye hizmet edecek şekilde düzenlenmiş merdivenli ve üç katlı sıra konutlar için, INA-casa Planı'nın kriterlerine uygun çözümler isteniyordu. Taahhüt merkezlerinin 22 ilde açılan ulusal ve bölgesel nitelikteki 31 yarışma ile 665 mimar ve 545 mühendis katılım sağladı. Deneme süresi olarak sayılan başlangıç uygulanmalarda, Taahhüt Merkezleri, hazırlatacakları konut projeleri için müelliflerini INA-casa listesinden seçmeye davet ediliyordu. Fakat yarışma sonucu seçilen müelliflerin başarıları görüldükten sonra proje müelliflerinin bu listeden seçilmesi zorunlu kılındı. Yarışma dışındaki ve bölgelerdeki serbest mimar ve mühendislerde yardımcı olarak iş birliğine davet edildiler.

Merkezdeki projeleri inceleyen komisyon da proje müelliflerine yol göstermek suretiyle yardımda bulunuyordu. Bu suretle merkezi bürolar, danışma ve uzmanlar komisyonu, üniversite öğretim üyeleri ve araştırma aalanında çalışan elemanlarla, serbest meslek alanından seçilmiş mimar ve mühendislerden oluşan iş birliği esasına dayalı yeni bir organizma ortaya çıkmıştır.(Sudalı, 1968)

Aşağıda INA-casa projelerinden bazılarına yer verilmiştir.

Proje yeri: Roma

Uygulama dönemi: I.Yedi yıl, 1949-1954

Konut sayısı: 770 daire

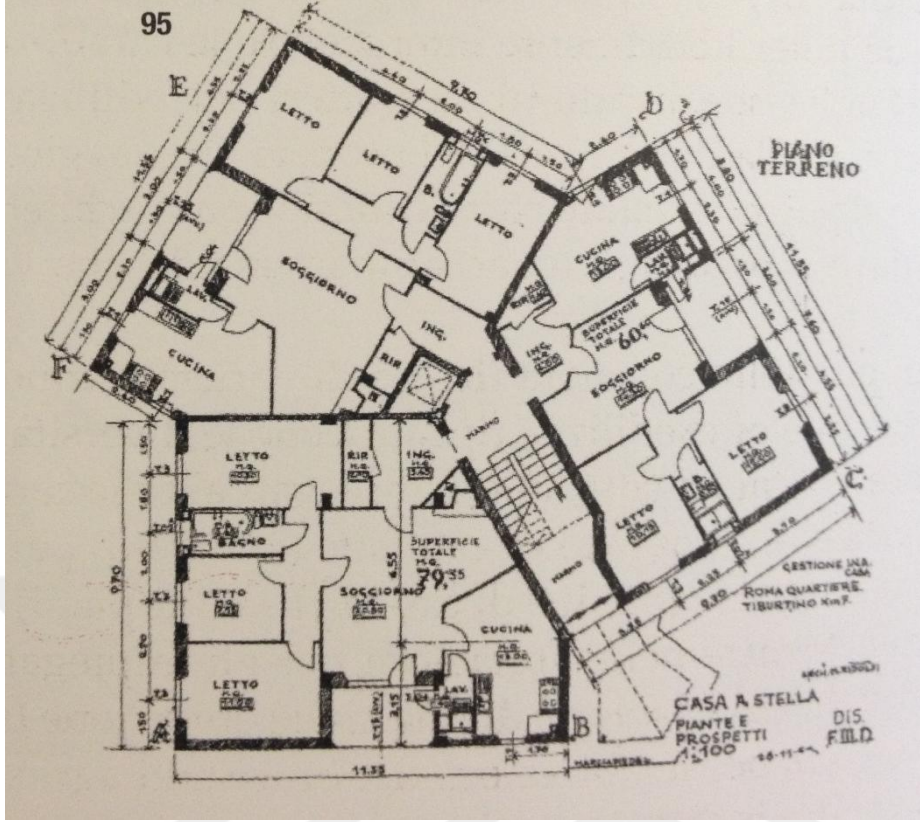
Proje: Mario Ridolfi, Ludovico Quaroni

Şekil 4.3. Vaziyet planı (URL-15)

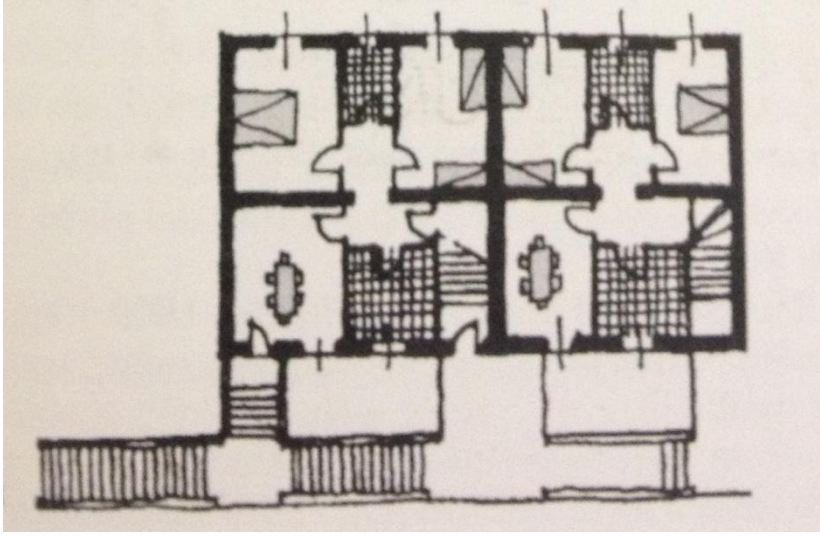
Şekil 4.4. Hava fotoğrafı (URL-16)

Şekil 4.5. Vaziyet planındaki D kodlu yapıların planları (URL-17)

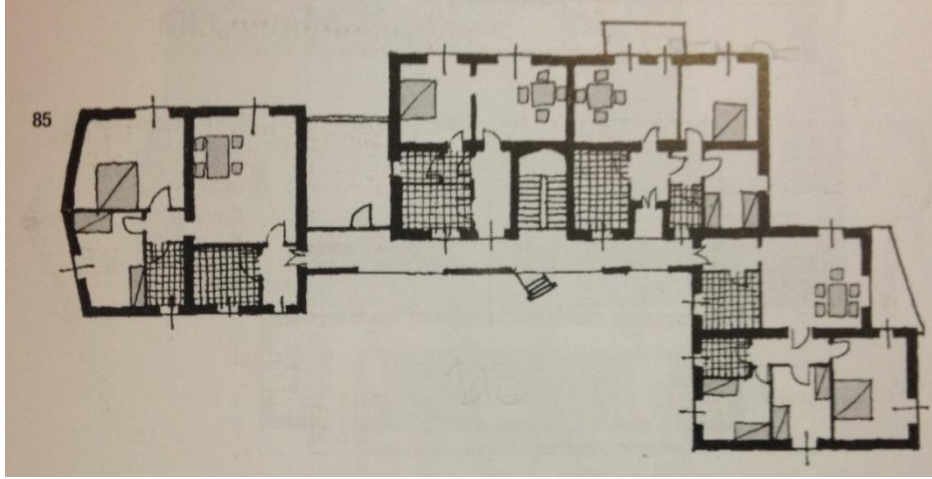
Resim 4.4. Vaziyet planındaki D kodlu yapı (URL-18)

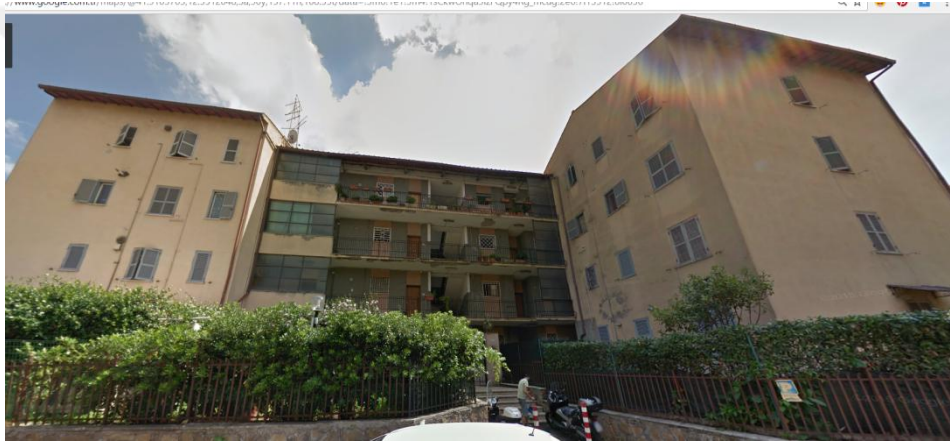
Şekil 4.6. Vaziyet planındaki N kodlu yapının planı (URL-19)

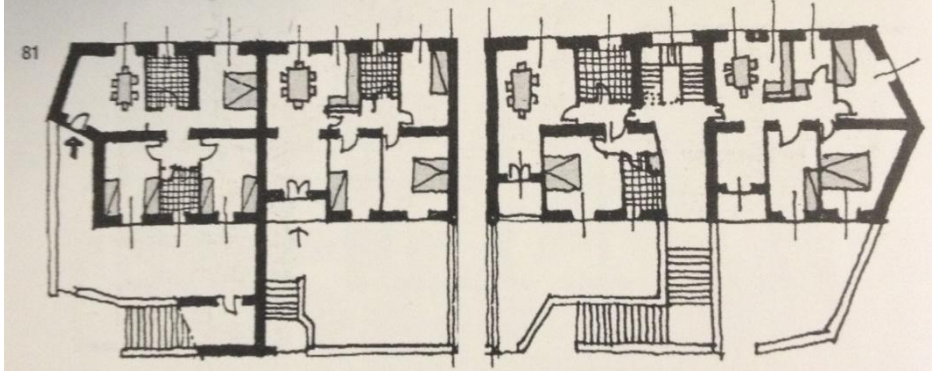
Resim 4.5. Vaziyet Planındaki N kodlu yapı (URL-17)

Şekil 4.7. Vaziyet planındaki G kodlu yapının planı (URL-18)

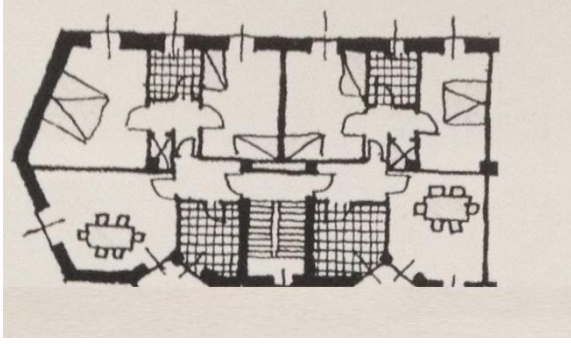
Resim 4.6. Vaziyet planındaki G kodlu yapı (URL-19)

Şekil 4.8. Vaziyet planındaki E kodlu yapının planı. (URL-17)

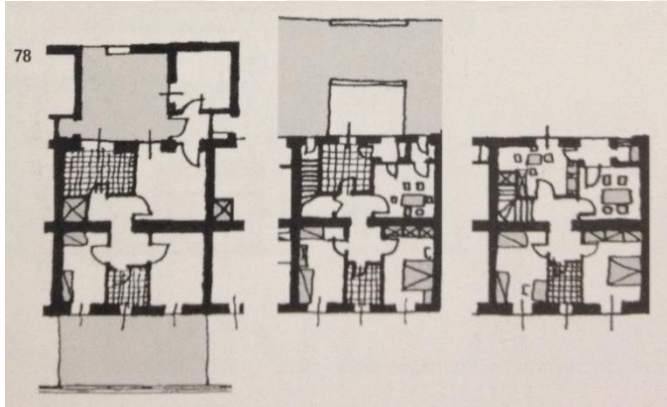
Resim 4.7. Vaziyet planındaki E kodlu yapı. (URL-20)

Şekil 4.9. Vaziyet planındaki B kodlu yapının planı (URL-17)

Resim 4.8. Vaziyet planındaki B kodlu (URL-21)

Şekil 4.10. Vaziyet planındaki C kodlu yapının planı. (URL-17)

Resim 4.9. Vaziyet planındaki C kodlu yapı (URL-22)

4.3. TOKİ'NİN MARDİN'DEKİ UYGULAMALARI

Toki'nin şimdiye kadar Mardin olan uygulamaları aşağıdaki gibidir.

Tarım köy uygulamaları

- **2011**, Mardin Ilisu 1 Adet 8 Derslikli İlköğretim Okulu, 1 Adet Sağlık Ocağı, 4 Adet Konut (Lojman), 4 Adet Ahır İnşaatı ile Altyapı ve Çevre Düzenlemesi İşleri

Konut + Sosyal donatı

- **2005**, Mardin Kızıltepe Konut+Sosyal Donatı (ilköğretim 32, Spor Salonu, Ticaret Merkezi, Camii, Şadırvan, Kütüphane)
- **2009**, Mardin Dargeçit Ilisu Köyü 48 Adet Konut, 1'er Adet Köy Konağı, Cami, Şadırvan, Altyapı ve Çevre Düzenlemesi yapım işi
- **2010**, Mardin Midyat Bağlat Köyü Toplam 304 konut (64 alt gelir) ve İlköğretim24, Ticaret Merkezi, Cami, Şadırvan, Bekçi Kulübesi İkmâl inşaatları

Kentsel Dönüşüm ve Gelişim

- **2013**, Mardin Merkez Nur Mahallesi 1423 Adet Konut, 1'er Adet Ticaret Merkezi ve Cami, Siirt Merkez Doğan Mahallesi 300 Kişilik Cami İnşaatları ile Altyapı ve Çevre Düzenlemesi İşleri
- **2014**, Mardin Merkez Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi 375 Konut, 16 Derslikli İlköğretim Okulu, Büfe, ve Sosyal Tesis İşleri

Kamu Hizmet Binası

- **2011**, Mardin İli Merkez Kabul ve Toplama Merkezi Hizmet Binası
- **2015**, Mardin İli Midyat İlçesi 1 Adet 24 İGVPIY İnşaatı İle Altyapı ve Çevre Düzenlemesi İşleri

İdare Konut Uygulaması

- **2004**, Mardin Merkez Nur Mah. 1. Etap

- **2012,** *Mardin İli Merkez İlçesi Yalım Köyü 24 konut, Şırnak Merkez İlçesi Yeşilyurt Mahallesi 20 konut (toplam 44 konut) ve Müsteşarlık Hizmet Binaları İnşaatları*

Alt yapı ve/veya Sosyal Donatı

- **2005,** *Mardin Merkez Nur Mah. 2. Etap + sosyal donatı (ilköğretim16, ticaret merkezi, kütüphane, spor salonu, cami, şadırvan, bekçi kulübesi)*
- **2007,** *Mardin Kızıltepe lise-24, Dargeçit lise-24*
- **2008,** *Mardin Midyat 150 Yataklı Devlet Hastanesi*
- **2008,** *Mardin Kızıltepe 200 Yataklı Devlet Hastanesi*
- **2008,** *Mardin Kızıltepe 576 konutun 2 adet su kuyusu, 1 adet 3500 kişilik paket atıksu arıtma ve 1 adet 500 m3 kapasiteli su deposu yapılması*
- **2009,** *Mardin İli Nusaybin İlçesinde 20 Adet Konut (Hait) İnşaatı ile Altyapı ve Çevre Düzenlemesi İşi*
- **2011,** *Mardin Nusaybin 150 yataklı Devlet Hastanesi İnşaatı ile Altyapı ve Çevre Düzenlemesi İşi*
- **2011,** *Mardin ili 300 yataklı devlet hastanesi inşaatı*
- **2012,** *Mardin Merkez Acar Mahallesi 1'er Adet 32 Derslikli Lise (MEB) ve 300 Kişilik Pansiyon İnşaatı ile Altyapı ve Çevre Düzenlemesi İşi*
- **2015,** *Mardin İli Midyat İlçesi, Acırlı Köyü 24 Derslikli Lise İnşaatı İle Altyapı ve Çevre Düzenlemesi İşi*

Alt Gelir Grubu

- **2014,** *Mardin İli Merkez İlçesi Nur Mahallesi 180 Adet Konut, 1 Adet Sosyal Tesis İnşaatı ile Altyapı ve Çevre Düzenlemesi İşleri (İkmal İhalesi) (Toki, websitesi)*

Mardin Valiliği, kentin sahip olduğu tarihi ve kültürel mirasının korunması ve gelecek nesillere taşınması amacıyla Mardin'in UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesine dâhil edilmesi için "Tarihi Dönüşüm Projesi" adı altında bir takım faaliyetler yürütmektedir.

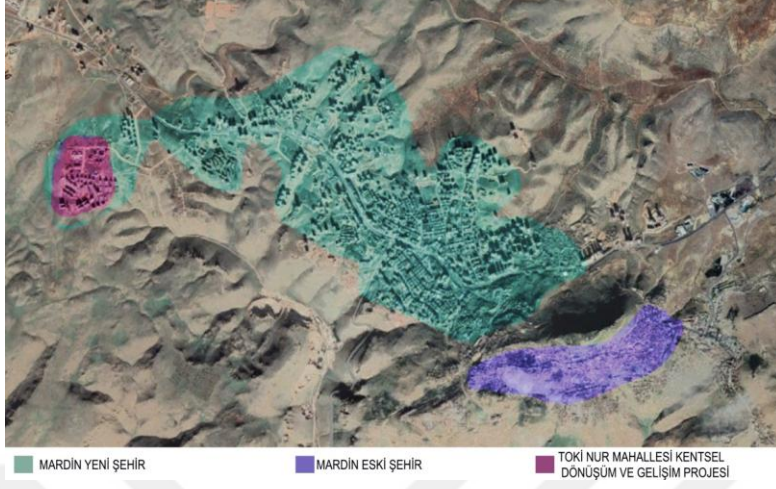
2002 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı, Mardin Kentsel Sit Alanının UNESCO Kültür Mirası Listesine dâhil edilmesi için bir başvuru yapmıştır. Başvurunun sonrasında Dünya Anıtlar ve Sitler Konseyi'nin hazırlamış olduğu ve eksiklikleri içeren raporu sonucunda başvuru geri çekilmiştir. Mardin Valiliği, kentin UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesine girebilmesinin önünde duran tüm engelleri giderebilmek amacıyla 2009 yılında "Mardin Tarihi Dönüşüm Projesi"  alışmalarını başlatmıştır. Proje kapsamında; Mardin Artuklu İlçesi kentsel sit alanının karakteristik özelliklerini korumak için sonradan inşa edilen yapıların yıkılması, tarihi ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik olarak planlama, projelendirme, iyileştirme ve restorasyon çalışmaları yürütülmektedir. ( ağlayan, 2018)

Bu proje kapsamında Türkiye'nin birçok ilinde de yapılan "kentsel dönüşüm projeleri"  zerinde durulan projelerden olmuştur. Tez kapsamında da bu projelere yer verilecektir. Tez içeriğinde olan eleştirel bölgeselciliğin  ne çıkan kavramlarıyla eski Mardin evleri ve Mardin'deki Toki uygulamaları "kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri"  zeriden kıyaslanacaktır. Yukarıda görüldüğü gibi Toki'nin 2004'ten başlayarak 15 sene içinde Mardin'de yapmış olduğu bir çok uygulaması bulunmaktadır. Mardin'in eski şehir ve yeni şehir olgusundaki evleri, eleştirel bölgeselciliğin  ne çıkan kavramları çerçevesinde karşılaştırmak için, Mardin'deki eski evlere "muadil" olan yeni şehirdeki "kentsel dönüşüm ve gelişim" kapsamında üretilen konutlar irdelenecektir. Bu bağlamda tez kapsamında Nur mahallesindeki ve merkezdeki kentsel dönüşüm projeleriyle ilgili toplanan veriler de aşağda paylaşılmıştır.

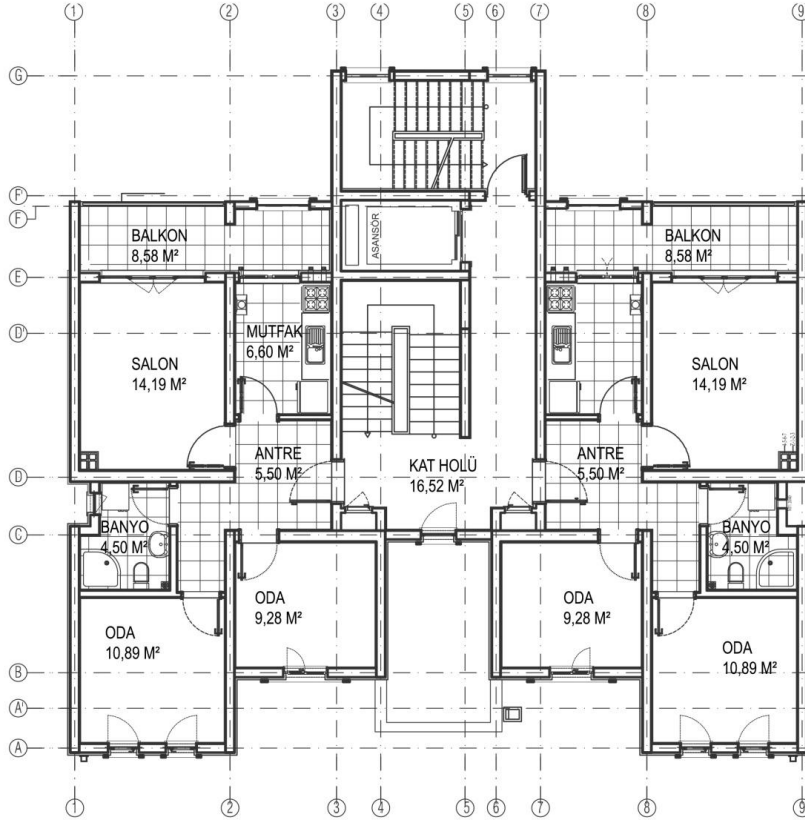
4.3.1. Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi, 2013

Proje alanı, Mardin'in yeni şehir b l l nde, Nur Mahallesi'nde bulunmaktadır. 2003 yılında başlayan Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi "Mardin Tarihi Dönüşüm Projesi" kapsamında eski şehirde yıkılan kaçak, uygun olmayan yapı sahipleri için yapıldığı açıklanmıştır. Proje kapsamında 1453 adet konut, ticaret merkezi, cami, alt yapı ve  evre düzenlemesi yapılmıştır.

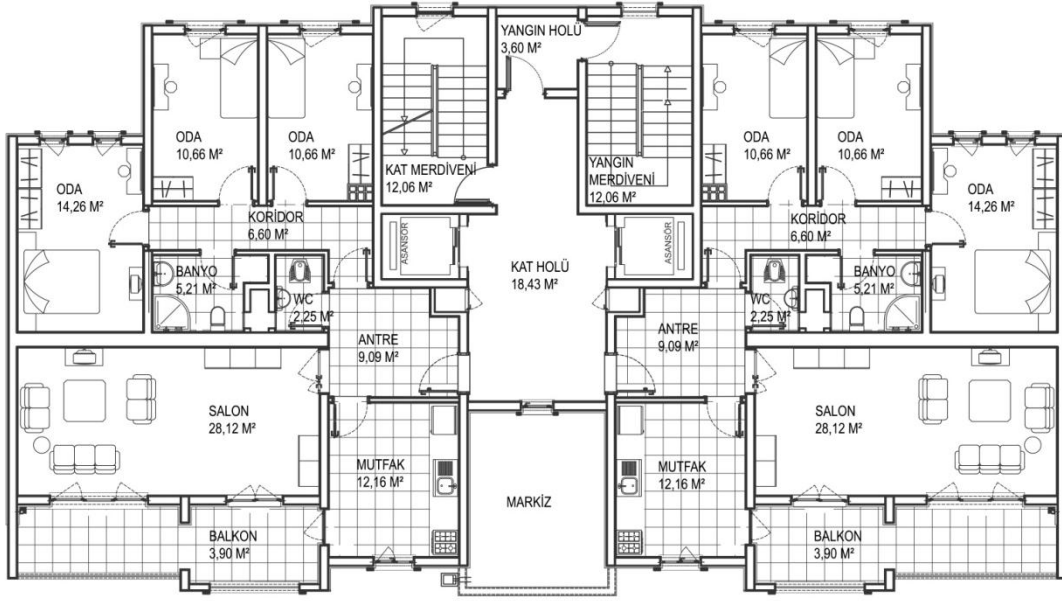
Proje, 2+1 daire plan tipine (Bknz. şekil 5.15) sahip 25 blok, 3+1 daire plan tipine (Bknz.Şekil 4.16) sahip 16 bloğu bünyesinde barındırmaktadır.

Şekil 4.11. Toki Nur Mahallesi Proje Konumu (Yazar tarafından düzenlenmiştir.)

Şekil 4.12. Toki Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi, Standart Kat Planı 2+1 Daire tipi. (Mardin Büyük Şehir Belediyesi)

Şekil 4.13. Toki Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi, Standart Kat Planı, 3+1 Daire tipi. (Mardin Büyük Şehir Belediyesi)

Şekil 4.14. Toki Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi, Ön Görünüş (Mardin Büyük Şehir Belediyesi)

Şekil 4.15. Toki Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi, Arka Görünüş
(Mardin Büyük Şehir Belediyesi)

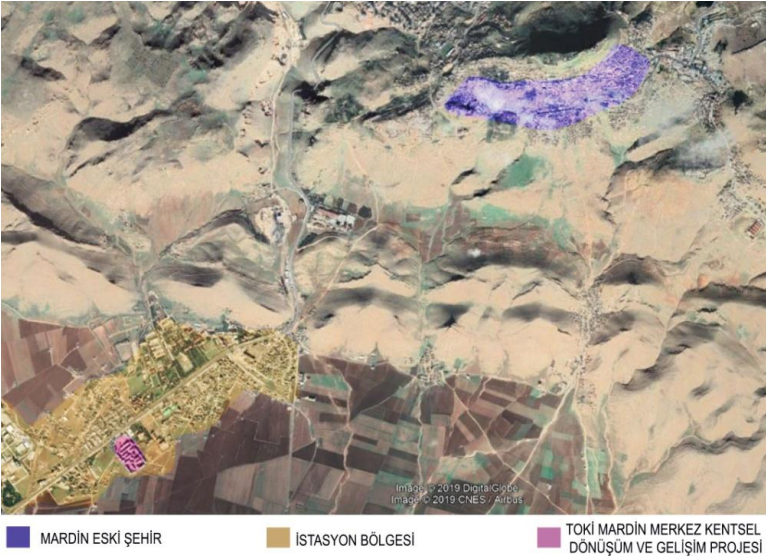
Resim 4.10. Toki Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi,
(Mardin Büyük Şehir Belediyesi)

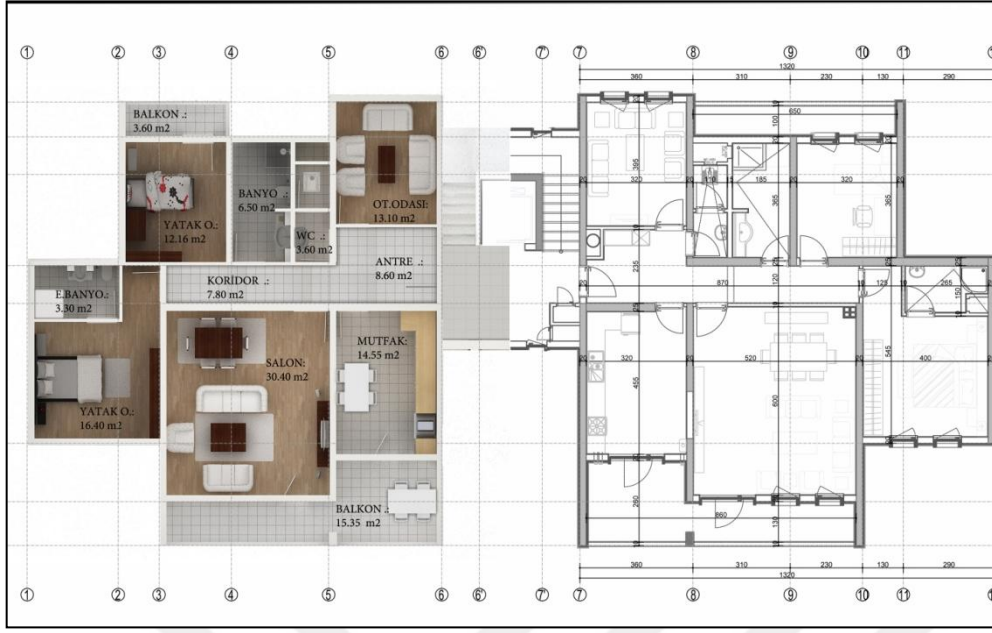
Resim 4.11. Toki Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi, (Mardin Büyük Şehir Belediyesi)

4.3.2. Mardin Merkez Kentsel Dönüşüm Projesi

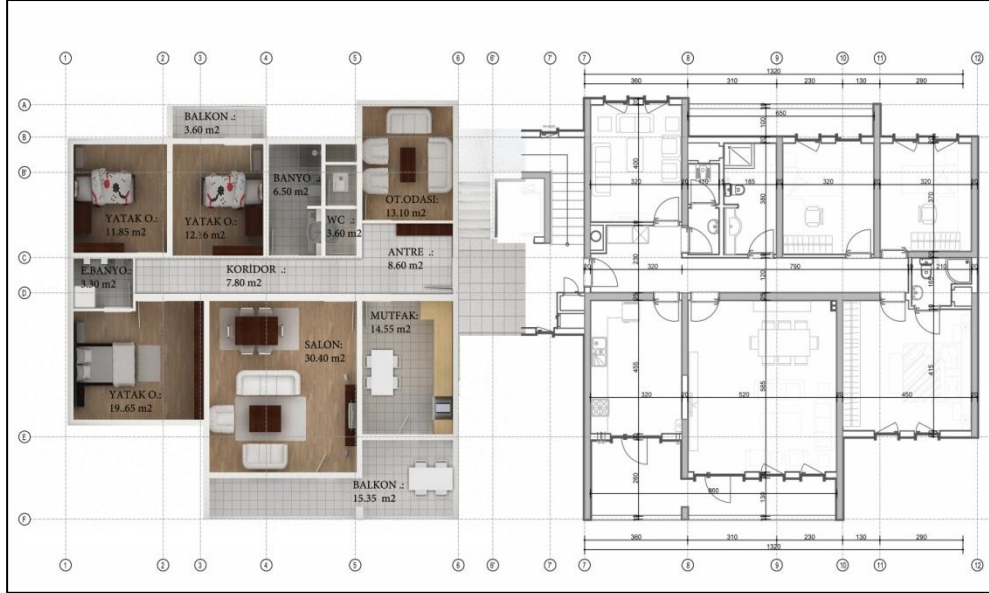
Mardin Merkez Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında; 62.965 m² lik bir alana oturan projede 375 adet konut, 16 derslikten oluşan ilköğretim okulu, spor alanı, çocuk oyun alanları bulunmaktadır. Proje kapsamında 2+1, 3+1, 4+1 daire tipi bulunmaktadır. Yapılan diğer Toki sosyal konut projelerinden farklı olarak, blok katları en az üç, en çok beş katlı olarak tasarlanmıştır. Bölgeye uygun olması kaygısıyla, Mardin'deki Toki sosyal konut projelerine göre nispeten geleneksel Mardin evlerinden esinlenilmeye çalışılmıştır.

Şekil 4.16. Mardin Merkez Kentsel Dönüşüm Projesi Proje Konumu (Yazar tarafından düzenlenmiştir.)

Şekil 4.19. Mardin Merkez Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi, 3+1 Daire Tipi. (T.C. Başbakanlık Toki Başkanlığı İstanbul)

Şekil 4.20. Mardin Merkez Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi, 4+1 Daire Tipi. (T.C. Başbakanlık Toki Başkanlığı İstanbul)

Resim 4.12. Mardin Merkez Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi'ne Dair Görseller (Toki Yayınları : Mardin Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi, 2017)

Resim 4.13. Mardin Merkez Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi (Olgaç, 2019)

5. GELENEKSEL MARDİN EVİ'NİN ELEŞTİREL BÖLGESELÇİLİĞİN ÖNE ÇIKAN KAVRAMLARI ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

Eleştirel Bölgeselcilik yaklaşımı, tasarım girdisi olarak yerel verilerden beslenen, bölgenin karakteristik özelliklerine uygun bir tasarımın ortaya çıkmasını amaçlar. Bu doğrultuda Mardin'de seçilen Toki sosyal konut projeleri incelenirken, geleneksel Mardin evleri üzerinden bir karşılaştırma yoluna gidilip, yerelliğin modern yorumunun ne derecede amaçlandığı ve uygulandığı, Eleştirel Bölgeselçiliğin öne çıkan kavramları çerçevesinde, Mardin'deki geleneksel konutlar ve Toki tarafından gerçekleştirilen kentsel dönüşüm ve gelişim projelerinde üretilen konutlar üzerinden irdelenecektir.

5.1. GÖRSELLİĞE KARŞI DOKUNSALLIK

Üçüncü bölümde de tartışılan 'görselliğe karşı dokunsallık' kavramı, hatırlanacağı üzere, temelinde mimarlığın yalnızca görsel parametreler ile oluşturulan bir pratik olmadığına değinir. Günümüzde mimarlık, çoğu zaman görselliğe dayanan yapılar üretme çabasıyla yapılıp, diğer duyu deneyimlerinin tasarımda yer alması çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Halbuki Frampton'un deyimi ile tüm duyarlar arasındaki iş birliği, mimariyi daha derin ve benzersiz hale getirir. Dokunma eylemi ile yapı ile temasa geçilip malzeme ile geçmiş deneyimiz sayesinde, algısal belleğimiz de devreye girer ve bu sayede yapıya dokunmadan bile yapı hissedilir, formun algılanması artar ve yapı ile kurulan bağ derinleşir.

Geleneksel Mardin konutlarına baktığımızda, yapıların duylara hitap eden yapı bileşenlerinden oluştuğu görülmektedir. Bu yapı bileşenlerinden biri taştır. Taş kullanım şekli , ileriki Tektonik-form bölümünde daha detaylı anlatılacaktır. Fakat özetle, yapılarda, kesme taş, moloz taş, bezeme amaçlı kullanılan taş olmak üzere karşımıza çıkmaktadır.

Her durumda da yakın çevrede ocaklarının oldukça bol bulunduğu sarı kalker taşı ana malzemeyi oluşturur. Ancak, yapıma giren ile bezeme olarak kullanılan taşlar, renk ve doku olarak birbirlerinden farklıdır. Strüktürel kullanımda açık sarı ve sert kalker, bezeme amaçlı kullanımda ise ocaktan çıktığında yumuşak olup işlenmesi

kolay olan, fakat sonradan sertleşen koyu sarı kalker taşı tercih edilmiştir. (Alioğlu, 2000)

Mardin evlerinde herhangi bir sıva malzemesi de kullanılmamaktadır. Mardin evlerinde kullanılan taşlar, soğuk ve sıcakta daha fazla sertleşen bir yapıdadır. Taşların yapılarından dolayı iklimle etkisiyle evler yazın serinlik, kışın ise sıcaklık hissi vermektedir.

Geleneksel Mardin Evleri'nde döşeme malzemesi olarak da taş kullanılmıştır. Taş evlerde yaşayan sakinlerin taşın sıcaklığını, soğukluğunu, dokusunu hissettiği, taş ile sürekli bir temas halinde bulundukları, yapıyı hissettikleri söylenebilir.

Eski Mardin'i bir bütün olarak algılamamızı sağlayan taşın, geleneksel Mardin Evleri'nin dokusal odak noktası olduğunu söyleyebiliriz. Taşın güçlü karakterinin yarattığı sert, durağan, opak, ağır, sağlamlık izlenimi, topografyaya oturan geleneksel Mardin Evleri'nde fazlasıyla hissedilmektedir ve taşın fiziksel özellikleri geleneksel Mardin Evlerindeki mekan algısını derinleştirmektedir.

Resim 5.1. Taşın temel yapı malzemesi olarak kullanılmasıyla eski Mardin Kenti'ni bir bütün olarak algılaması (Çaltekin, 2019)

Geleneksel Mardin evini oluşturan bir diğer malzeme ahşaptır fakat taşın kolay işlenmesi ve yüzyıllardan beri yerleşip süregelen taş sanatı geleneği, Mardin

yapılarında ahşap malzeme kullanımını azaltmıştır. Geleneksel Mardin evi tipolojisini oluşturan yapı malzemelerinden biri olan ahşap, kapı ve pencerelerde, dolap kapaklarında karşımıza çıkar. Taşın yarattığı soğukluğun, ahşabın sıcaklığı ile dengelendi söylenebilir.

Resim 5.2. Geleneksel Mardin Evi'nde taş ve ahşap birlikteliğine örnek (Çaltekin, 2019)

Bazı geleneksel Mardin Evleri'nde sıcak yaz aylarında gölgeli ve serin alanlar oluşturan eyvanlarda ya da avluda su öğesinin kullanıldığı görülmüştür. Su, kültürümüzde kimi zaman başka sesleri bastırmak için kullanılmış, kimi zaman da çevreye serinlik vermesi amaçlanmıştır. Suyun tarihte meditasyon için de kullanılmış olduğunu bilinmektedir.

Geleneksel Mardin konutlarında eyvan içinden avludaki havuza aktarılan selsebiller, suyun sesiyle ortamda dinginlik oluşturulurken, aynı zamanda serinlikte oluşturularak kullanıcı duyularına hitap etmiştir.

Resim 5.3. Su öğesinin Mardin Kasrında Kullanımı, Firdevs Kasrı Örneği (Çaltekin, 2019)

Geleneksel Mardin Evi'nde, iklim verilerin tasarım girdisi olarak kullanılıp, güneye yöneltilip, topografyaya oturtulmasıyla, Geleneksel Mardin Evleri'nde ışıklı ve gölgeli alanların oluşturulması da "Görselliğe Karşı Dokunsallık" kavramı ile ele alınabilir. Evlerin birbirine sık biçimde konumlanması, özellikle sıcak yaz günlerinde vakit geçirilebilecek serin mekanların oluşmasına katkı sağlamaktadır. Güneye yönelen evler ise gün içinde ışığın optimum seviyede kullanılmasına olanak tanımaktadır. Tüm bu çevresel etkenler ve bu etkenlere karşı oluşturulan çözüm ve stratejilerin sonucu oluşan Geleneksel Mardin Evi ve dokusu, kullanıcıların yaşadıkları mekanları hissetmelerine katkı sağlamaktadır.

5.2. YER-BAĞLAM

Eleştirel bölgeselciliğe göre, yapının çevresi ile entegre olması, mekanların birbiriyle bağlantılı olması, sosyo-kültürel bağlamda bağlantının kurulmasının önemli olduğu üçüncü bölümde vurgulanmıştı. Bununla ilişkili olarak Frampton, (1983) bir binanın mekansal düzenini inceleme gerekliliğini vurgulayıp, alanı nasıl kapladığının, çeşitli alanları birbirine nasıl bağladığının, sirkülasyonu nasıl sağladığının, erişime nasıl izin verdiğinin, çıkışları nasıl oluşturduğunun, ve yapısal kompozisyonunu, mekanın dış değerlerine açılmak üzere nasıl oluşturduğunun analiz edilmesinin altını çizer.

Bu kavram ile Geleneksel Mardin Evi'nin yer ile kurduğu ilişkiye bakacak olursak, sosyo-kültürel yaşamın yansıması olan Geleneksel Mardin Evi'nin mekanlarının dizilim kurgusu, evlerinin bulunduğu organik yapılaşmayla bağlantısı, bulunduğu yerle nasıl ilişki kurduğu bu bölümde irdelenecektir.

Bu bağlamda öncelikli olarak Geleneksel Mardin Evleri'nin oluşturduğu doku incelendiğinde, geometrik olmayan, organik bir oluşum sonucu ortaya çıkan bir düzene hakim olduğu görülür. Geleneksel Mardin Evleri yoğun bir doku içersinde düz, eğimli veya merdivenli sokakların oluşturduğu organik parsellerde yer almışlardır. Ev ile sokak avlu duvarları ile ayrılır. Yaşama birimleri sokak yerine avluya ve Mezopotamya Ovası'na yönelir.

Alioğlu'nun deyimiyle (2000) Evler organik biçimli parseller üzerinde, boş bir alan yaratmamayı amaçlarcasına yapılanmışlardır. Kuzey-güney doğrultusu daha sınırlı

olan dokuda, eğimin uygun olduğu durumlarda yapı adaları bu yönde de biçimlenebilmiştir.

Geleneksel Mardin Evi'nin kat planı, topografya şartlarından dolayı oluşan organik parsellere göre şekillenmiştir. Bu yüzden kat planları bir tipoloji yapmaya izin vermeyecek kadar çeşitlilik göstermektedir. Ve mekan organizasyonları her katta farklı olarak sonuçlanmaktadır. Kare, dikdörtgen, ters T ve L tipi yaşama birimlerinden bazen birinin, bazen de bir kaçının eyvan ya da revakla ya da her ikisi ile birlikte kendi iç işleyişine sahip bağımsız birimler olarak kat planlarını oluşturdukları görülür. İnşaat alanının güney cephesinde kapladığı mesafe, planın doğu-batı doğrultusundaki boyutunu kesinleştirirken; kuzey-güney doğrultusundaki derinliği de cepheyi oluşturan mekanlara bağlı olmayarak parsel derinliğine göre belirlenmiştir.

Geleneksel Mardin Evleri'nde, olarak yukarıda anlatıldığı gibi, araziye bağlı ortaya çıkan tasarım karşısında ancak kitlesel anlamda bir tiplendirme yapılabilmektedir. Bunlar; "kare" ya da "dikdörtgen", "ters L", "ters U" ve "karmaşık biçimler"dir. Ters L, ters U ve karmaşık biçimler, sırtını kuzeye dayamış, güneye doğru cephelenmiş kare ve dikdörtgen kitlelere doğu ve batıdan veya her ikisinden güneye doğru eklenen kollar ile türetilmiştir. (Alioğlu, 2000)

Yer ile ilişkili olarak gelişmiş Geleneksel Mardin Evi'ne bir örnek

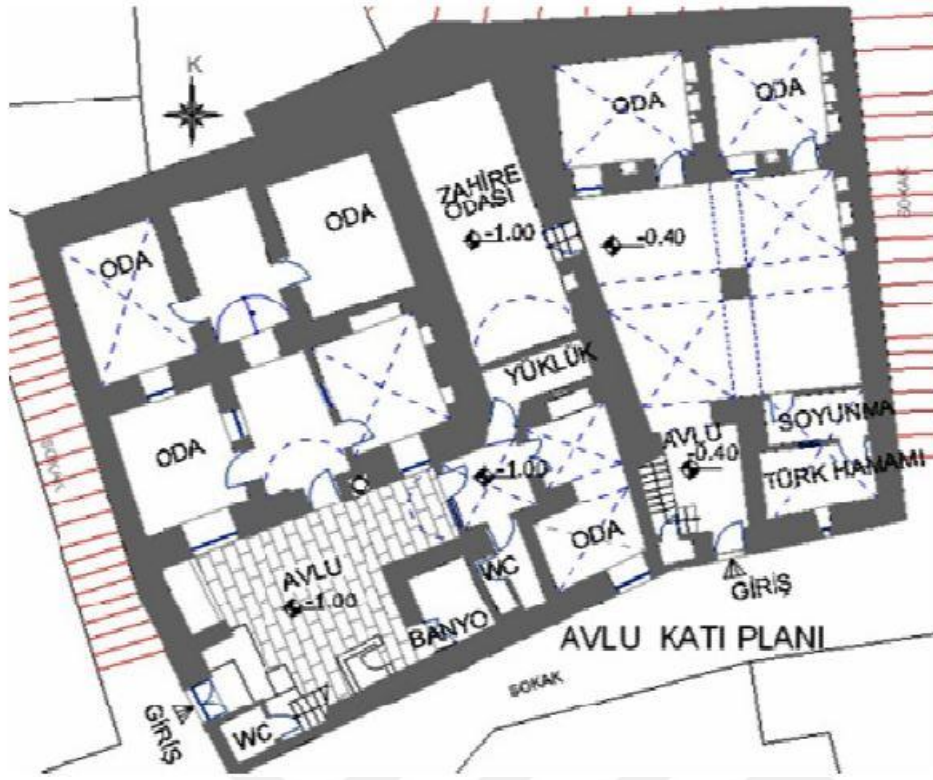
Yapı, 1.caddeye uzak olmayan, dik bir şeklide ara vermeksizin devam eden merdivenlerle bağlantılı bir konumdur. Yapının farklı kotlarda bulunan üç girişi bulunmaktadır. İki konut yapısının birleşmesiyle oluşan yapı, L tipi bir plan sahiptir.

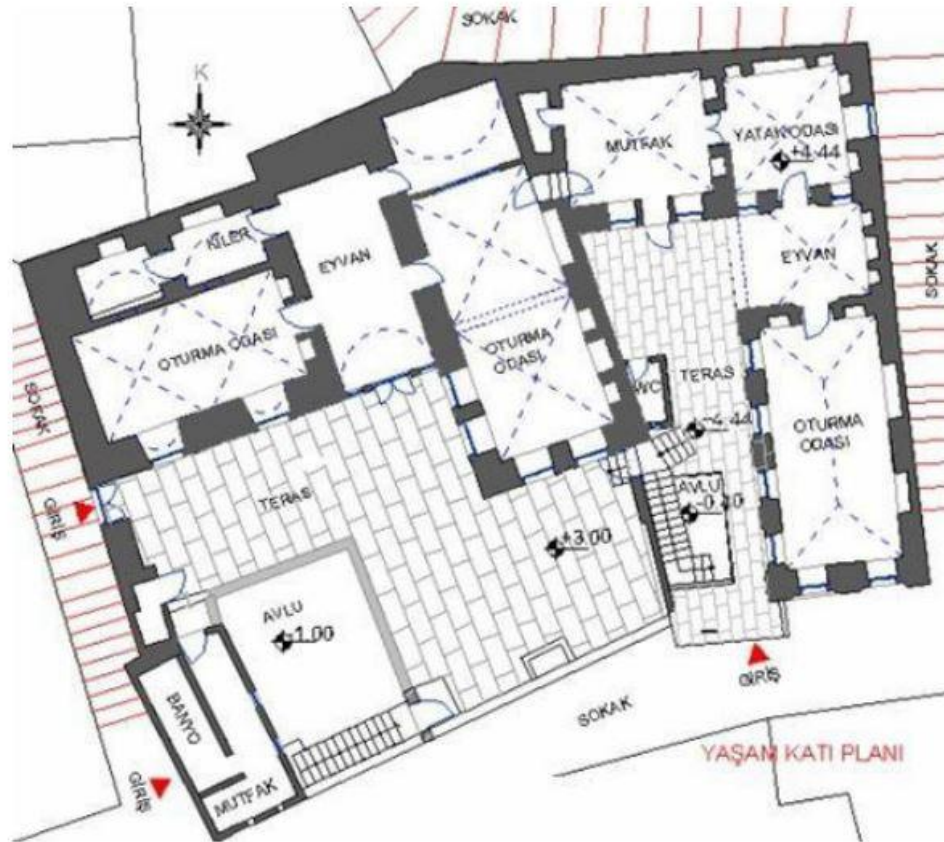
Şekil 5.1. Evin yerleşim içindeki konumu (Karagülle, 2009)

Şekil 5.2. Evin yakın çevresi ile ilişkisi (Karagülle, 2009)

Şekil 5.3. Avlu katı planı (Karagülle, 2009)

Şekil 5.4. Teras kat planı (Karagülle, 2009)

Resim 5.4. Evin teras katı (Çaltekin, 2019)

Resim 5.5. Evin avlu katı (Çaltekin, 2019)

Resim 5.6. İç mekana ait görseller (Çaltekin, 2019)

Resim 5.7. Evin doğu ve batısında bulunan merdivenlerden oluşmuş sokaklar (Çaltekin, 2019)

Eleştirel bölgeselciliğin öne çıkardığı bir diğer konu olan "bağlam" kavramı Geleneksel Mardin Evi'nde okunacak olursa; Yamaca yerleşmiş evlerin yerleşimleri sırasında diğer konutların ışık, manzara, rüzgar gibi doğal kaynaklardan yararlanmasını sağlama prensibi, Mardin Evlerinin yer ile kurduğu bağlamsal ilişkinin sonucu olarak değerlendirilebilir. Eğimli arazilerden oluşan topografya ve iklimsel verilerin Geleneksel Mardin Evi'nin oluşmasında etkili olduğu söylenebilir. Mardin evlerinin konutların birbirlerinin doğal kaynaklarına erişimlerini engellemeyecek şekilde arsaya yerleştiği ve kat sayısının oluşmasında bu prensibin etkili olduğu söylenebilir.

5.3. YEREL VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ: TOPOGRAFYA, İKLİM-IŞIK VE TEKTONİK FORM

5.3.1. Topografya

Geleneksel Mardin Evi'nin karakterini oluşturan diğer önemli etmen topografyadır. Mardin Kalesi'nden güneye doğru eğime uyumlu şekilde teraslı biçimde yerleşen geleneksel kent dokusu görülmektedir. Arazinin eğimli olması yatayda planlama anlayışı yerine, eğimi değerlendiren bir tasarım anlayışına sebebiyet vermiştir.

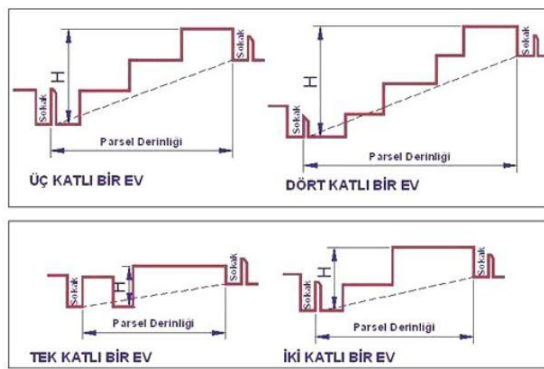
Mardin kent dokusunun topografya ile uygun biçimlenişi, yolların eğime dik biçimde oluşmasını getirmiş, bu da doku içerisinde hareket sağlayarak monotonluğu engellemiştir. (Karagülle, 2009)

Bugünkü durumu ile şehir dokusu topografyayla ilişkili olarak bütünsel bir etki yaratmaktadır. Alioğlu'nun deyiimiyle (2000) "tasarlanmış büyük bir merdiven gibi" algılanan bu dokuda, evler birbirinin cephesini kapatmaz. Evler topografyaya oturarak, teraslanma biçimde, güneyde bulunan Mezopotamya ovasına hakim olacak şekilde gelişmiştir. Topografyaya konumlanan evler, birbirlerinin görüş açlarına girmeden , manzaraya engel olmayacak şekilde zaman içerisinde oluşturulmuştur.

Şehrin sınırlı büyüme alanı, geleneksel evlerin de planlanmasını etkilemiş, yatayda bir gelişme yerine, düşeyde katlara yayılan bir tasarım anlayışının gelişmesine sebebiyet vermiştir.

Giriş katındaki yapı alanı bitirilip bir üst kata geçildiğinde alt katın damı kısmen teras, kısmen de yapı alanı olarak kullanılmıştır.

Eğime bağlı olarak Geleneksel Mardin Evi'nin kat adedinin belirleyicisi, bulunduğu parselin başlangıç ve bitim noktası arasındaki kot farkıdır. Evin avlulu giriş katı, parselin güneyinde alt kat düzleminde; son katı ise parselin kuzeyinde üst kot düzleminde. Bu iki kot arasına kaç kat sığabileceği arazi eğimine bağlı olarak değişmektedir. Kuzey-güney doğrultusundaki sokaklarda tüm binalar kademeli bir yükselti etkisi bırakır. (Alioğlu, 2000)

Şekil 5.5. Arazi eğimi ve buna bağlı olarak gelişen çok katlılık (Karagülle, 2009)

Sokaklara bakıldığında ise Mardin tarihi kent merkezinde eğimin de etkisiyle sokaklar kuzey-güney ve doğu-batı akslarında gelişebilmiştir. Eğimle ilişkili olarak ise kuzey-güney aksındaki sokaklar çoğunlukla merdiven ya da rampalardan

meydana gelirken, doğu-batı aksındaki sokaklar taşıt yolu olmaya elverişli olduğu görölmektedir.

5.3.2. İklim-Işık

Mardin'de konut ve kentsel mekana ilişkin tasarımların uzun ve çok sıcak geçen yaz mevsiminin dikkate alınarak geliştiği söylenebilir.

Güneşten korunmak ve gölgelik alanların oluşması için kent dokusunu oluşturan yapılar doku içinde birbirine sık bir yerleşim oluşturmuştur. Bu sık ve yoğun doku, dar sokaklar ile tüm kenti koruyan mikro-klima etkisi yaratır. Böylelikle yazın sıcağdan, kışın ise esen sert rüzgardan korunulmuş olunur.

Geleneksel Mardin Evi'nin temel yapı malzemesi olan kalker taşıının kullanılmasının özellikle sıcak yaz günlerinde ısısal konforun oluşturulmasındaki katkısı büyüktür. Açık renkli olan kalker taşı güneş ışınlarını yansıtarak yapı içerisinde serin kalmasını sağlar. Duvarların kalın olması, güneşin bunalıcı etkisi azaltır.

Geleneksel Mardin Evi'ni yapımında kullanılan kalın taş duvarlar hem yaz hem de kış mevsiminde, ısısal açıdan konforun sağlanmasına katkı sağlar. Kalın duvarlar içerisinde oluşturulan küçük pencereler de yazın dik gelen güneş ışınlarını kırarak iç mekana fazla yansıtmazken, kış mevsiminde ise eğimli gelen ışınlarını içeri alırlar. Yazın özellikle öğle saatlerinde güneş ışınlarının içeri girmemesi için pencere kapakları kapatılır. (Karagülle, 2009) Yaz mevsiminin sıcak günlerinde oda içlerinin serinliğini ve havalandırılmasını sağlamak amacıyla, avlu cephesindeki pencere aralarına ve üstlerine "Kameriyye"denilen yuvarlak havalandırma delikleri açılmıştır. (Noyan, 2005) Bu tepe pencereleri aynı zamanda iç mekanların aydınlatılmasında etkilidir.

Mardin Evi'nin mekansal öğelerinden biri olan teraslar güneş ışınlarının dik geldiği saatler dışında, akşamüstüne doğru esen rahatlatıcı rüzgarla birlikte, sıklıkla vakit geçirilen yerlerden biridir. Noyan, (2005) akşamüstü güneşin etkisi hafifleyince evin ovaya bakan terasında oturmanın geleneksel Mardin evi kullanıcısının en büyük zevki olduğunu aktarır. Terasların aynı zamanda gece esen rüzgarların altında uyumak için en uygun yer olduğunu söyler.

Avlu duvarları ise mahremiyeti sağladığı gibi ısısal açıdan oluşturulacak konfora katkı sağlamaktadır. Kesintisiz devam eden taştan yapılmış yüksek avlu duvarları, güneşin dik geldiği saatler dışında yazın her zaman gölgeli olan, kışın ise sert rüzgarlardan koruyan ve sıcaklığın (rüzgara açık alanlara göre) daha yüksek olduğu bir bölge oluştururlar.

Planlamada yatayda büyümeyi sağlayıp, geçiş mekanı olarak kurgulanan ve genelde güneşe bakan eyvanlar, sıcak yaz günlerinde serin, soğuk kış günlerinde ise daha ılık bir ısısal eylemin oluşumuna neden olurlar. Bazı evlerde eyvanın içinde bulunan selsebiller ve ya avluda yer alan havuzlar sıcak yaz günlerinde ortamın serinlemesine katkı sağlar.

Resim 5.8. Geleneksel Mardin Evi'nde bulunan eyvan örneği (Çaltekin, 2019)

İklimin sıcak ve yağışların az olması nedeni ile Mardin geleneksel konutlarında çatı; düz dam şeklindedir. Yaz mevsiminde sebze kurutma işlemleri bu damlarla gerçekleştirilir.

Güneşin bunaltıcı etkisinden korunmak için kullanılan diğer mekanlardan biri de avlu ve kapalı mekanlardan yer kalırsa oluşturulan, yarı açık mekan olan revaklardır. Revakların üstü kapalı, önü bir ve ya birden fazla sütunla bölünmüş, iki ve ya daha

fazla açıklığa sahiptir. Revaklar giriş katlarda serin, gölgeli mekanların oluşmasını sağlarlar.

Karagülle'ye göre (2009) Mardin evindeki odaların pencereleri, oda içinde dengeli bir dağılım gösterir. Kapı ve pencere açıklıklarının boyutları, istenilen konforun sağlanmasına katkı sağlarlar. Pencerelerin olması gerekenden daha büyük olmaması, yaz aylarında ışık geçiren yüzeylerce, ihtiyaç duyulmayan ısı oda içerisine girmesini engellerken, kış aylarında ise ısı kaybının azaltılmasını sağlamış olunur. Geleneksel Türk evlerinde var olan 1/2 pencere oranını Mardin evlerinde görmek mümkündür. Cephede oldukça küçük kalan pencerelerin boyutu, yetkin taş işçiliğinin üçüncü boyuttaki oyunları ile geri plana itilir.

Resim 5.9. Geleneksel Mardin Evi'ndeki cephe kurgusuna örnek (Çaltekin, 2019)

5.3.3. Tektonik form

Üçüncü bölümde bahsedilen Tektonik kavramı hatırlanacağı üzere, kökeninde inşa etmek anlamını barındıran, mimari bir yapıyı oluşturan öğelerin bir araya geliş biçimleri, yapıyı oluşturan tüm yüzeyler ve onu ayakta tutan sistem bütünüdür. Bu bölümde Geleneksel Mardin Evi'ni oluşturan yapı elemanlarından bahsedilip, birlikte bir bütünü oluşturma şekline değinilecektir.

Geleneksel Mardin Evi'nin asıl yapı malzemesi taştır. Taş Mardin Ev'lerinde dört biçimde karşımıza çıkmaktadır;

- Bunlardan biri taşın, kesme taş olarak örgüye girmesidir. Başlangıç seviyesine kadar olan iç mekân duvarları, avluya ve terasa bakan cepheler, tonoz bazen de doğu, batı ve kuzey cepheleri kesme taş görünümündedir.
- Bir diğer taş çeşidi, kabaca yontularak örgüye sokulanıdır. Zemin kat avlu duvarı ve Mardin Ovası'na bakmayan cepheler gibi yerlerde bu taş biçimi kullanılmıştır.
- Bir diğer taş çeşidi olan moloz taş, sandık duvar yapımında iç örgüde, çok önemli olmayan duvar yapımlarında, tonoz ya da kubbe yapımında kullanılan bir taş türüdür.
- Taş, bezeme amacı ile iç ve dış mekânlarda karşımıza çıkmaktadır.

Bezeme olarak kullanılan ve yapıma giren taşlar, renk ve doku olarak birbirinden farklıdır. Strüktürel kullanımda açık sarı ve sert kalker kullanılırken, bezeme amaçlı kullanımda ise ocaktan çıktığında işlenmesi kolay olup, sonradan sertleşen koyu sarı kalker taşı kullanılmıştır.

Geleneksel Mardin konutlarının yapım tekniği merceği ile inceleyecek olursak; Mardin'de duvarların taşıyıcı olduğu yığma yapım ile kemer, sütun, ayakların taşıyıcı olduğu bir yapım sisteminden bahsetmek mümkündür. Geleneksel Mardin Evi'nde modüler bir tasarım anlayışı vardır ve bu modüler yaklaşımı iskelet sisteminin önemli bir parçasıdır. Çoğunlukla giriş katlarında ahır, depo, mutfak gibi büyük alanlara gereksinim duyulduğunda modülasyon ve iskelet sistemi işbirliği içindedir. Ayaklar ve sütunlar kolon gibi, bunlar arasındaki bağlantıyı oluşturan kemerler de giriş gibi çalışır. Modülün etkin olduğu diğer mekanlarda ise, taşıyıcı olarak duvarlar kullanılmaktadır.

Duvarlar moloz taş ve sandık duvar tekniği kullanılarak yapılmıştır. Moloz taş duvarlar çoğunlukla yapının temel duvarlarında, giriş katındaki görünmeyen bazı kısımlarda kullanılmıştır. Diğer tüm duvarlar, sandık duvar yapım tekniğinde, iç ve

dış kısımları düzgün kesme ya da kaba yontu, ortası moloz taş olarak inşa edilen duvar tipindedir. Duvar kalınlıkları giriş katlarında 0.8-2 metre, üst katlarda ise 0.75-90 metre arasındadır. Taşıyıcı olmayan hela, teras gibi, korkuluk, duvarlarında ya da sonradan yapılan bölme duvarlarda 0.25-0.65 metre arasındaki ölçüler kullanılmıştır. Derzsiz oluşturulan duvar örgüsünde, çok ince bir harç kullanılmıştır. Görünüme giren taş hiç bir zaman sıvanmamıştır.

Açık ya da kapalı bütün mekanların döşemesi taştır. Sadece avlularda toprak, taş ya da her iki malzemenin kullanıldığı örneklerle rastlanılabilir. Üst katların taş döşemeleri, bir alt katın tonoz çeşidini içeren tavanı üzerindedir.

Tavanlar manastır tonozu, beşik tonoz, aynalı tonoz biçimindedir. Moloz ve harç ile yapılan tonozlar, ahşap ve çamur kalıplar ile oluşturulmuştur. Ahşap kalıp tonoz taşıyan kemerler için oluşturulmuştur. (Alioğlu, 2000)

Geleneksel Mardin Ev'lerinde taştan sonra en çok kullanılan yapı malzemesi ahşaptır. Kapı ve pencere doğramaları ve dolap kapaklarında ahşap kullanıldığı görülür.

Mardin Evi pencereleri genellikle iki sıra olarak düzenlenmiştir. Alt sıra pencereler boyutları 0.75-0.90 x 1.30-1.50 m şeklindedir. Bazı cephelerde ışığın içeriye daha çok girmesini sağlayan tepe pencereleri kullanılmıştır.

Oda giriş kapılarının enleri 0.90-1.20m, yükseklikleri 1.90-2.20m arasında değişiklik göstermektedir. Avlu giriş kapıları, eşek, at gibi binek hayvanlarının kullanılması nedeni ile daha büyük, 1.00-1.60m genişliğinde, 2.00-2.80 m yüksekliğindedir. Alioğlu, (2000) Kapıların masif ve ahşap parçaların bir araya getirip dövme demir ve kuşaklarla birleştirilmesi ile çakma olarak yapıldığını söyler.

Yağmur ya da kar nedeniyle damda biriken suyu akıtma işlevi olan çörtenler ise , suyun az olduğu Mardin Kenti'nde evlerin bodrum katlarındaki sarnıçlarda su biriktirilmesine katkı sağlarlar. Bu nedenle her kat döşemesinde suyu yönlendirecek küçük kanallar yapılmıştır. (Alioğlu, 2000)

6. TOKİ KONUTLARININ ELEŞTİREL BÖLGESELÇİLİĞİN ÖNE ÇIKAN KAVRAMLARI ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

6.1. GÖRSELLİĞE KARŞI DOKUNSALLIK

Bu bölümde Mardin'deki "kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri" kapsamında Toki'nin Mardin'de uyguladığı kentsel dönüşüm projeleri "görselliğe karşı dokunsallık" kavramı ile ele alınacaktır.

Geleneksel Mardin Evi'ne baktığımızda, daha önce bahsedildiği üzere, yapıların duylara hitap eden yapı bileşenlerinden oluştuğu görülmektedir. Coğrafyada bulunan ve kullanılan sarı kalker taşı Geleneksel Mardin Evi'nin karakterinin oluşumunda etkili olduğu söylenebilir. Yapılarda kullanılan taş, kapı ve pencere doğramalarındaki ahşap, bazı evlerde kullanılan su öğesi, insanın mekanı algımlarken farklı duyları kullanmasına olanak vererek, yapıyla insan arasındaki ilişkiyi derinleştirdiğinden bahsedilmiştir.

Mimarideki malzeme kullanımının duysal algımızı içeren "dokunsallık" kavramı açısından oldukça önemlidir ve eleştirel bölgeselcilik yaklaşımına göre , mimarlık sadece görsel bir sonuca yönelik bir ürün olmadığı üzerinedir.

Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi bu bağlamda incelenerek "dokunsallık" kavramı üzerinden ele alınıp, Geleneksel Mardin Evi ile ilişkilendirildiğinde, ilk olarak göze çarpan kütleli, biçimsel farklılıklardır. Proje, on katlı bloklardan oluşmaktadır. Eski Mardin'deki organik, sık dokunun aksine, bloklar arasında bırakılan boşlukların yer yer tanımsız boşluklara dönüşüp, mekansal algıyı zayıflattığı görülmektedir.

Geleneksel Mardin Evi'nden, apartman dairesi olarak karşımıza çıkan Toki konutuna geçiş, kullanıcılar için sosyo-kültürel yaşamı değiştiren bir etkidir. Çünkü her iki konut tipinin özelliklerine bağlı olarak yaşam şeklinin değişmesi söz konusudur. Örneğin Geleneksel Mardin Evi'nde hem döşemesi hem de duvarları taştan oluşmuş olan avlu, kullanıcıların sıcak günlerde özellikle akşamüstüne doğru en aktif olarak kullandıkları alanlardır. Taş üstünde yürümek, taş üstünde yürürken ayağın yere sürtünmesiyle duylulan ses, taşın verdiği sıcaklık ve soğukluk hissi her zaman

hissedilir. Toki konutları ise planlama şekli, tektonik yapısı gereği benzer dokunsal eylemlere Geleneksel Mardin Evi'ne kıyasla izin vermemektedir.

Buna bağlı olarak Toki konutlarındaki gündelik dokunsal eylemlerin, mimari özelliklerinden dolayı Geleneksel Mardin Evi'ne göre daha az olduğu söylenebilir. Geleneksel Mardin Evi ile ilgili dokunsal eylem, ahşaptan yapılmış avlu kapısı ile başlar. Taş ile oluşturulmuş avlu duvarları, döşemeler ve yapı sistemi, dokunulmasa dahi görsel olarak taşın sağlamlığını hissettirir. Güneş ışınları ile olan ilişkisine bağlı olarak taşın geç ısınıp, geç soğumasıyla günün farklı saatlerinde yansıttığı sıcaklıklar, kullanıcılar tarafından hem mekanlarda, hem taşın kendisinde her zaman hissedilir.

Bu bağlamda Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi ile üretilen konutlar kullanılan malzeme bazında ele alındığında, konut tiplerinin iç duvarlarında tuğla + sıva + boya, dış cephe duvarlarında ise tuğla ve ya bims + dış sıva + dış cephe boyası kullanıldığı görülür. Apartman dairesi şeklinde karşımıza çıkan konut tipleri, benzer malzeme, yapım teknolojisi, form ve çatı örtüsü olarak ülkemizin çok farklı yörelerinde de karşımıza çıkmakta olup yöreye ait malzemeleri yansıtmadığı görülmektedir. Buna bağlı olarak kullanıcıların Geleneksel Mardin Evi'nde dokunsal olarak yakaladıkları his, bu konutlarda zayıflamaktadır.

Resim 6.1. Nur Mah. Kentsel Dönüşüm Projesi, Taş kaplamalı kemerlerden oluşan girişler (Çaltekin, 2019)

Resim 6.2. Nur Mah. Kentsel Dönüşüm Projesi, Cepheler (Çaltekin, 2019)

Frampton, (1983) üçüncü bölümde anlatıldığı üzere, mimarların üslup dünyası ile dolu görüntüler ürettiğini iddia ederek, binaların giderek deneysel potansiyelleri yerine fotojenik etkileri için tasarlanma eğiliminde olduğu söyleyip, sıklıkla ortaya çıkan sonucun, mimarlık eserlerinin daha derin anlamlardan veya ilişkilerden yoksun bir “resme” indirgendiğini aktarır. Bu mimarinin, tanım olarak, dokunsal deneyimlerle ilgisi olmayan, tamamen görsel, yeniden üretilebilir bir imgeye uğradığını ve bu durumun, görsel mimariyi gerçek hayattan yoksun iki boyutlu bir ortam olarak daralttığını ifade edip, buna karşı durmuştu.

Nur mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesine bakıldığında, blokların ön cephe kavramı ile sokağı kendine sahne kabul eden iki boyutlu bir estetik anlayışla yapıldığı görülmektedir. Blok girişlerinde, şekilci bir yaklaşımla, taş kaplı kemerlere yer verilmiştir. (Bknz. Resim 6.1) Geleneksel Mardin Evi'ndeki kemerler, Toki konutlarında resme indirgenmiş bir şekilde cephelerde karşımıza çıkmaktadır. Bölge mimarisine referans verme amacıya yapılmış çalışmalar, tüm cephelerde iki boyutlu müdahale olarak görünmektedir. (Bknz. Resim 6.2.)

Yukarıdaki tüm bu açıklamalarla birlikte İstasyon Mahallesi'ndeki Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında üretilen yapılara baktığımızda, Nur mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi'ne göre malzeme ve cephe görseli olarak daha yerelci bir tavırla yapılmaya çalışılmışsa da sonuç olarak iki boyutlu estetik bir anlayışın hakim olduğu görülür. Cephede bazı kısımlar dış sıva ve boya ile bitirilirken, giriş katları, korkuluklar,

silmeler, pencere söveleri taş kaplama ile oluşturulmuştur. Sonuç olarak dokunsallıktan çok görselliğe hitap eden bir üslup bu projede de mevcuttur.

Resim 6.3. İstasyon Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi, Cephe çalışmaları (Çaltekin, 2019)

6.2. YER-BAĞLAM

Bu bölümde Mardin'deki Kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri kapsamında Toki'nin Mardin'de uyguladığı kentsel dönüşüm projeleri "yer-bağlam" ilişkisi çerçevesinde ele alınacaktır.

Frampton, (1983) hatırlanacağı üzere, mimari bir eserin bağımsız duran bir nesne olarak algılanmaması gerektiğini ifade edip, bunun yerine bölgenin kendine özgü sosyal yapısı, halkının karakteri, yerel geçim kaynağı gibi yerin özellikleri ile bağlantılı olması gerektiğini söyler.

Bu bağlamda bakıldığında ilk olarak projeler için seçilen arazilerin kent merkezi ve çevresiyle olan kopukluğu göze çarpmaktadır. Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi Yenişehir'de yer alırken, (Bknz. Şekil 60) Mardin Merkez Kentsel Dönüşüm Projesi, Kızıltepe yolundaki İstasyon Mahallesi'nde yer almaktadır. (Bknz. Şekil:66)

Her iki proje alanın da hem kent merkeziyle hem de çevresiyle ilişki olarak zayıf olan arsalar üzerinde olduğu görülmektedir.

Resim 6.4. Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi (Çaltekin, 2019)

Resim 6.5. Mardin Merkez Kentsel Dönüşüm Projesi (Çaltekin, 2019)

Frampton, (1983) üçüncü bölümde anlatıldığı üzere, bir binanın mekansal düzenini inceleme gerekliliğini vurgulayıp, alanı nasıl kapladığının, çeşitli alanları birbirine nasıl bağladığının, sirkülasyonu nasıl sağladığının, erişime nasıl izin verdiğinin, çıkışları nasıl oluşturduğunun, ve yapısal kompozisyonunu, mekanın dış değerlerine açılmak üzere nasıl oluşturduğunun analiz edilmesinin altını çizer. Bu bağlamda Eski Mardin kent dokusunda incelendiğinde, kentin kendi içinde bütüncül bir tasarım anlayışı hakim olduğu söylenebilirken, ele alınan Toki projelerinde, yapısal kompozisyon, erişim, çevreye ve kente entegre olma anlamında zayıf olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda her iki projedeki yapılar, Frampton'un deyiimiyle "bağımsız duran nesneler" olarak algılanmaktadır.

Resim 6.6. Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi (Olgaç, 2019)

Resim 6.7. Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi (Olgaç, 2019)

Resim 6.8. Mardin Merkez Kentsel Dönüşüm Projesi (Olgaç, 2019)

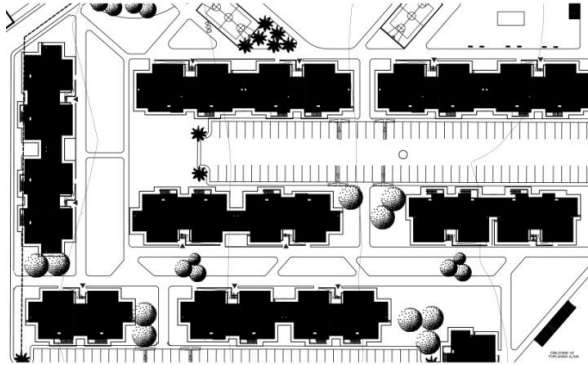
Eski Mardin kent dokusunda, (Bknz. Şekil 6.1.) organik planının olduğu, evlere erişimin sağlandığı sokakların daralıp genişlediği, bina girişlerinin bulunduğu arsanın kot farkına göre belirlendiği kendine özel kurgusu varken, tez kapsamında incelenen Toki projelerinde yapay formlar ve yer yer dikdörtgen şeklindeki parsellerle, yöreye uygun olmayan bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. (Bknz. Şekil.6.2., Şekil 6.3)

Şekil 6.1. Geleneksel Mardin Kent Dokusu, (Tural, 2009)

Şekil 6.2. Toki Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi dokusundan bir kesit (Mardin Büyükşehir Belediyesi)

Şekil 6.3. Toki Mardin Merkez Kentsel Dönüşüm Projesi dokusuna ait bir kesit (Mardin Büyükşehir Belediyesi)

Tez kapsamında İncelenen Toki projelerine bakıldığında, benzer boyutlara sahip parsel ve ada büyüklükleri oluşturduğu doku ile monotondur. Yapı adasında yer alan binalar, ayırık düzende olup, aynı tip bloklardan oluşmaktadır. Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi'nde blokların farklı yönlerde konumlandırıldığı, birbirleriyle olan ilişkilerinin zayıf olduğu görülmektedir. Bu durum da hem monotonluk hem de tanımsızlığı beraberinde getirmektedir. (Bknz. Resim 6.9)

Resim 6.9. Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi

Mardin Merkez Kentsel Dönüşüm Projesi'nde ise yapılar karşılıklı olarak konumlandırılıp, iç avluların oluşturulması amaçlanmışsa da, aynı tip blokların benzer aralıklarla konumlandırılması projeyi yere ait kılmasındansa standartlaştırmıştır.

Ciddi eğimlerin bulunmayıp, neredeyse düz alanda bulunan Mardin Merkez Kentsel Dönüşüm Projesi'ndeki yerleşim alanı hareketi kolaylaştırır da, blokların konumlandırılma kurgusundan dolayı, erişebilirlik anlamında yer yer bloke edilmiştir.(Bknz. Resim 6.10.)

Resim 6.10. Mardin Merkez Kentsel Dönüşüm Projesi

Geleneksel Mardin Konut yerleşiminde, konutların parselleri kullanma biçimleri, parsel büyüklükleri ve üzerinde yer alan konut arasındaki ilişki, topografyanın tasarım girdisi olarak kullanılması, binaların yüksekliklerine bağlı olarak aralarında bırakılan mesafeler, yere yerleşirken birer parametre olarak karşımıza çıkarken, tez kapsamında incelenen toki konutlarında tasarım anlayışıyla ilgili benzer kaygıların taşınmadığı, yürürlükteki imar Kanunu, imar plan hükümleri ve ilgili yönetmelikleri ile oluşturulan, başka bir yörede de benzer bir şekilde karşımıza çıkabilecek tasarım anlayışıyla oluşturulduğu görülmektedir.

Eleştirel bölgeselcilik yaklaşımda hatırlanacağı üzere, yerle ilişkili olarak manzara, iklimsel etkenler, topografya ve tarihsel çevre gibi birçok alt başlık bağlam kapsamı içinde yer alabilir. 'Eleştirel Bölgeselcilik' in 'bağlam' tanımına bakılacak olursa, 'bağlam'ın; tasarıma etki eden iklim, ışık, insan algısı, sosyo-kültürel ortam vb. gibi tüm veriler ile ilişkilendirilebilir. Tez kapsamında incelenen Toki konutlarına baktığımızda, ileriki bölümlerde de daha detaylı irdelenecek olan yerel verilerin, tasarım girdisi olarak ele alınmadığı söylenebilir.

6.3. YEREL VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ: TOPOGRAFYA, İKLİM-IŞIK Ve TEKTONİK FORM

6.3.1. Topografya

Eleştirel bölgeselci yaklaşım, proje yerine ait verilerin değerlendirilip, tasarım girdisi olarak ele alınmasını, yapının yerle ilişki kurması, yere ait olması açısından önemli olduğunu vurgular. Bu bağlamda topografyanın doğru bir şekilde kullanılıp, tasarım girdisi olarak yerini alması ortaya çıkan mimarlığın yere ait olması açısından oldukça önemlidir.

Tez kapsamında ele alınan Toki projelerinden Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm Proje alanında, bloklar eğim yönleri doğrultusunda araziye yerleştirilse de sonuç olarak farklı yönlere bakan blok konumlandırılmaları oluşmuş (Bknz. Şekil.6.4) bu durum da akabinde, gün ışığı, rüzgar, manzara vs gibi doğal kaynakların her blok için optimum faydalanmadan uzak olacak şekilde sonuçlanmıştır.

Eğimin fazla olduğu yerlerde, bazı blokların kot farkı dikkate alınarak oturtulduğu görülsede (Bknz. Resim 6.11) genel yerleşim sadece eğim yönlerine göre kurgulandığı için bir bütünlük sağlamamış, bloklar arasında tanımsız boşluklar ortaya çıkmıştır.

Şekil 6.4. Toki Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi, Eğim yönüne doğru konumlandırılan bloklar (Mardin Büyük Şehir Belediyesi)

Resim 6.11. Toki Nur mah. Kentsel Dönüşüm Projesi, Kot farkı olan araziye oturtulan bloklar (Olgaç, 2019)

Mardin Merkez Kentsel Dönüşüm Projesi alanı, Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi'ne göre büyük ölçekte yükseklik farklılıkları göstermeyen ve düz kabul edilebilecek bir alan üzerinde planlanmıştır. Dolayısıyla, ilgili yönetmelik

mevzuatları, imar planlarına bağlı kalınarak, dikdörtgen şeklindeki yapı adaları oluşturularak, topografyanın izin vermesiyle, bloklar birbirine dik ve paralel açılarla yerleştirilmişlerdir.

Resim 6.12. Toki Mardin Kentsel Gelişim ve Dönüşüm Projesi, düz kabul edilebilecek topografya. (Olgaç, 2019)

6.3.2. İklim-Işık

Tez kapsamında incelenen Toki'nin Mardin'de uyguladığı kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri kapsamında, apartman dairesi şeklinde karşımıza çıkan Toki konutları, bu bölümde iklimsel veriler ve doğal kaynakların tasarımı dikkate alınıp alınmadığı analiz edilecektir.

Sıcak - kuru iklim bölgesinde yer alan Mardin'de eski kentin yerleşim dokusuna bakıldığında, güneş ışınlarının etkisini azaltacak şekilde yer aldıkları görülür. Konut yapılarının yer yer bitişik düzende ve/veya çok az olan bina aralıkları ile doku içinde yerleştiği gözlenir. Bu şekilde bir doku oluşumu konutların birbirlerini perdeleyerek güneşin direkt etkisinden korunmalarını sağlar. Yüksek avlu duvarları ve doku içindeki dar bina aralıkları ile konutların yerleşimi, yaz mevsimi koşullarında etkili olduğu kadar kış mevsimi koşullarında da sert rüzgarları engeller. (Karagülle, 2009)

Ayrık düzendeki apartman bloklarının daha çok yüzeyi direkt güneş ışınlarına maruz kaldığından ısı kaybı veya kazancı daha çok olmaktadır. Bu bağlamda incelendiğinde, özellikle Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi'ndeki blokların

ayrık düzende ve blok mesafeleri fazla olduğu için özellikle yazın güneş ışınlarının etkisine maruz kalmaktadır. Yeterli gölgelik alanların oluşturulmadığı görülmektedir.

Resim 6.13. Ayrık düzende yerleştirilen blokların Güneş ışınlarıyla ilişkisi. Toki Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi. (Olgaç, 2019)

Resim 6.14. Birbirine dik ve ya paralel yerleştirilen blokların Güneş ışınlarıyla ilişkisi. Toki Mardin Merkez Kentsel Gelişim ve Dönüşüm Projesi (Olgaç, 2019)

Mardin'deki geleneksel konutlar incelendiğinde, genelde yönlenmelerinin iklim bölgesi için doğru olduğu görülür. Tez kapsamında incelenen Toki projelerinde, iklim belirleyici olmadığından yönlenme konusunda belirli ilkesel bir kurgunun olmadığı gözlemlenebilir. Eğim yönlerine göre konumlandırılan blokların farklı yönlere bakmaları sonucu da güneş ışınları, ışık, rüzgar vs. gibi doğal etkilere farklı etkilendikleri söylenebilir.

Her iki projede de ayırık düzende konumlanan blokların daha çok yüzeyi direkt güneş ışınlarına maruz kaldığından ısı kaybı veya kazancı daha çok olmaktadır. Bu durum, yaz aylarında konut içindeki ısıнын yükselmesine neden olduğu için fiziksel konforu da olumsuz etkilemektedir.

Sıcak-kuru iklim bölgesinde yapılacak bir konut tasarımında kış mevsimi değil, yaz mevsim koşullarının değerlendirilmesi beklenir. Bu iklim bölgesinde yaşam, gölgeli açık ve yarı açık alanlarda geçmektedir. Zira, yaz mevsiminde kapalı alanlar çok iyi bir yalıtıma sahip değilse ısıнын çok fazla yükselmesine neden olmaktadır. (Karagülle, 2009) Geleneksel Mardin Evi'nde daha önce de bahsedildiği üzere eyvan, revak gibi yarı açık mekanlar, günün her saatinde gölgeli ve serindir. Tez kapsamında incelenen Toki projeleri, aynı plan, yapım teknolojisi, malzeme seçimi olarak iklim olarak çok farklı yörelerde de karşımıza çıkmaktadır. Her iki projede de planlamadaki mekan kurgusu incelendiğine, eyvan, revak gibi mekanların toki konutlarındaki mekansal kurguda karşılığının olmadığı görülmektedir. Tez kapsamında incelenen Toki konutlarında, daire tiplerinin gösterildiği bölümde görüldüğü üzere (Bknz. Şekil. 4.15., 4.16., 4.21., 4.22., 4.23.) kapalı mekan kurgusuna dayalı bir tasarım söz konusudur. Yarı açık mekanların yeterli olmadığı, salon ve ya oturma odalarıyla ilişkilendirilmiş balkonların küçük olduğu söylenebilir. Bu durumda özellikle sıcak yaz günlerinde ısısal konforu olumsuz etkilemektedir.

Tez kapsamında incelenen projelerin malzeme seçime bakıldığında, özellikle sıcak yaz mevsiminde iklim şartlarına cevap verebilecek nitelikte olmayan malzemelerin kullanıldığı söylenebilir. Kış aylarında, soğuk havadan korunmak için cephede ısı yalıtımına yönelik tedbirler alınsa da, yaz aylarında sıcak havaya cevap verebilecek malzeme seçimlerinin yapılmadığı görülmektedir.

6.3.3. Tektonik-form

Hatırlanacağı üzere, bir yapıyı meydana getiren temel fiziksel bileşenleri ve bunların uyumunu ifade eden tektonik kavramı, strüktürün şiirsel ifadesi olarak tanımlanmıştır. Frampton, (1983) aynı zamanda malzeme, işçilik ve yerçekimi arasında şiirsel bir ilişki olmasını ve bu ilişkinin gereksiz kaplama malzemeleri

ile gizlenmemesi gerektiğini aktarıp, strüktürü yapının şiirsel ifadesi olarak tanımlar.

Tezin bu bölümünde "tektonik" kavramı üzerinden Toki Projeleri incelenecektir. Bu bağlamda tez kapsamında incelenen Toki projeleri ele alındığında iki projede de taşıyıcı olarak betonarme iskelet sistemi seçildiği görülmüştür. Duvarlar, tuğladan oluşup, cephede ısı yalıtım malzemesi kullanılmıştır. Dış cepheler sıva+dış boya bitişli iken, Mardin Kentsel Gelişim ve Dönüşüm Projesi'nde de zemin katta taş kaplamanın kullanıldığı görülmektedir. Nur Mahallesi Kentsel Dönüş Projesi'nin blok girişlerinde ise taş kaplama kullanılmıştır. Bloklarda üst örtü olarak teras çatı tercih edilmiştir.

Şekil 6.5. Toki Nur Mahallesi Kentsel Gelişim Projesi Sistem Detayı (Mardin Büyükşehir Belediyesi)

Yukarıda tez kapsamında incelenen projelerinin tüm bu temel fiziksel bileşenlerinin bir araya gelişi değerlendirildiğinde, malzemelerin, strüktürün bir araya gelişlerinde, detaylar üzerinde inceliklerle durulmadığı görülmektedir.

7. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Ülke genelinde barınma sorunlarına yönelik çözüm üretmek amacıyla kurulan Toki, hızlı üretim anlayışına da bağlı olarak, genel anlamda tek-tipleşen, iklimsel-topografik farklılıkların tasarım girdisi olarak dahil edilmediği, bulunduğu bölgeye ait olmayan yapılarla karşımıza çıkmaktadır. Ülke genelinde uygulanan tip projelerde, coğrafi özellikler, sosyo-kültürel farklılıkların dikkate alınmadığı gözlenmektedir. Toki, özellikle 2014'ten sonraki uygulamalarda, projenin bulunduğu bölgedeki yerel sivil mimari örnekleri yansıtmaya çalışsa da, yerel mimariden beslenen çağdaş tasarıma ait yorumların eksik olduğu okunmaktadır. Çalışma alanı olarak seçilen Mardin kentindeki Toki'nin uyguladığı kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri de yukarıda bahsedilen duruma örnektir.

Özellikle Mardin gibi, tarihsel süreç içinde, sürekli gelişen ve farklı medeniyetlerin farklı zamanlarda bıraktığı mimari izler doğrultusunda oluşan bir kentte, yeni oluşacak mimari oluşumların kentle kuracağı bağ oldukça önem taşımaktadır. Bu noktada geçmiş mimari dilin varlığı, yerellikle ilgili unsurlar, yerin coğrafi-iklimsel şartları dikkate alınıp, günümüzün çağdaş mimarlık yaklaşımıyla ele alınmalıdır. Bu yüzden bu mimarlık anlayışı destekleyen "Eleştirel Bölgeselcilik" konunun çerçevesini oluşturmuştur.

Bilinçli olarak eleştirel bölgeselcilik, verneküler mimarlıktaki gibi bire bir uyum elde etmeyi amaçlayan bölgeselcilikten farklıdır. Bununla birlikte mimarların küresel bir tarzda tasarlamaya devam etmek yerine binalarında bölgesel farklılıklar aramaları gerektiğini savunur. Tez konusunda bahsi geçen eleştirel bölgeselcilik yaklaşımıyla hedeflenen mimarlık, yere ait, yerin sosyo-kültürel özellikleriyle ilişki kuran, yere referans veren bir yaklaşım biçimidir. Frampton, eleştirel bölgeselcilikle birlikte hem yerelden ve hem de evrensellikten beslenen bir mimarlığı önermiştir.

Tez kapsamında Frampton'un mimarlığın direnişi için öne sürdüğü kavramlardan konu ile ilgili olanlar öne çıkarılmıştır. Öne çıkarılan kavramlar: "görselliğe karşı dokunsallık, yer-bağlam, yerel verilerin kullanılması: iklim-ışık, topografya, tektonik" olarak belirlenmiştir. Bu kavramlar dahilinde öncelikli olarak "Geleneksel Mardin Evi" ele alınıp, Eleştirel Bölgeselcilik yaklaşımının "yerellik ucu" somutlandırılmaya

alışılıp, akabinde Toki'nin Mardin'de uyguladığı "Kentsel Dönüşüm Projeleri: Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi ve Mardin Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi" analiz edilmiştir. Bu kurgudaki amaç ise Toki'nin Mardin'de uyguladığı kentsel dönüşüm projelerinin "Eleştirel Bölgeselcilik" yaklaşımına paralel bir yaklaşımın olup olmadığını saptamaktır. Bu doğrultuda sonuç bölümü ne çıkan kavramlar aracılığıyla ifade edilecek olunursa;

Görselliğe karşı dokunsallık: Geleneksel Mardin Evi'ne baktığımızda, özellikle taşın ana yapım malzemesi olarak kullanılması ile, yapıların duyulara hitap eden yapı bileşenlerinden oluştuğunu, Eski Mardin'i bir bütün olarak algılamamızı sağlayan taşın, geleneksel Mardin Evleri'nin dokunsal odak noktası olduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanı sıra kapı, pencere doğramalarındaki ahşap malzemesinin, taşın yarattığı soğukluğu dengelediği hissedilir. Bazı geleneksel Mardin Evleri'nde sıcak yaz aylarında gölgeli ve serin alanlar oluşturan eyvanlarda ya da avluda su öğesinin kullanıldığı görülmüştür. Yapılarda kullanılan taş, kapı ve pencere doğramalarındaki ahşap, bazı evlerde kullanılan su öğesi, insanın mekanı algılarken farklı duyuları kullanmasına olanak vererek, yapıyla insan arasındaki ilişkiyi derinleştirmektedir.

Toki'nin Mardin'de uyguladığı Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projeleri ele alındığında, kullanılan malzeme ve yapım teknolojisi göz önüne alındığında, Geleneksel Mardin Evi'ndeki duyusal hissi ve algıyı yaratmadığı görülmektedir. Apartman dairesi olarak karşımıza çıkan Toki konutlarında, mimari özelliklerinden dolayı, Geleneksel Mardin Evi'ne avluya girişle başlayan dokunsal eylem daha azdır.

Frampton mimarlık eserlerinin daha derin anlamlardan veya ilişkilerden yoksun bir "resme" indirgendiğinden bahseder. Benzer şekilde ele alınan Toki Kentsel Dönüşüm Projeleri'nde blokların n cephe kavramı ile sokağı kendine sahne kabul eden iki boyutlu bir estetik anlayışla yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda ele alınan Toki Kentsel Dönüşüm Projeleri'nin "dokunsallık" anlamında zayıf olduğu sonucu çıkarılabilir.

Yer-Bağlam: Frampton, binaların bağımsız duran nesneler gibi olmaması gerektiğini, yerle ilgili coğrafik-iklimsel şartların değerlendirilmesi gerektiğinden bahseder. Geleneksel Mardin Evi'ne baktığımızda, topografik şartların tasarım

girdisi olarak kullanıldığı, arazi şartları ve yaşam geleneğine göre plan kurgusunun oluştuğu görülmektedir. Geleneksel Mardin Evi, yerle güçlü bir bağ kurmuş durumdadır ki hatta tüm bu arazi kullanım şekilleri, bütüncül bir yaklaşım sonucu Eski Mardin Dokusu'nun oluşmasındaki en büyük etmenlerdendir.

Toki'nin Mardin'de uyguladığı Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projeleri ele alındığında, ilk göze çarpan durumun, kentle oldukça zayıf ilişkisi içerisinde bulunan arazi yeri seçimleridir.

Eski Mardin kent dokusunda, organik planın olduğu, evlere erişimin sağlandığı, sokakların daralıp genişlediği, bina girişlerinin bulunduğu arsanın kot farkına göre belirlendiği, kendine özel kurgusu varken, tez kapsamında incelenen Toki projelerinde yapay formlar ve yer yer dikdörtgen şeklindeki parsellerle, yöreye uygun olmayan bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Ele alınan Toki projelerinde, yapısal kompozisyon, erişim, çevreye ve kente entegre olma anlamında zayıf olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda her iki projedeki yapılar, Frampton'un deyimiyle "bağımsız duran nesneler" olarak algılanmaktadır ve yer-bağlamla kurduğu ilişkinin yeterli olmadığı, zayıf olduğu söylenebilir.

Yerel Verilerin Kullanılması:

Topografya: Geleneksel Mardin Evi'nde topografya kullanımı tasarım en önemli girdilerinden birisidir. Topografyanın doğru kullanımı ile şehir dokusu topografyayla ilişkili olarak bütünsel bir etki yaratmaktadır. Geleneksel Mardin Evi'nin mekan kurgusunda da topografya önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tez kapsamında Toki'nin Mardin'de uyguladığı Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projeleri ele alındığında, topografyanın tasarım verisi olarak değerlendirilmediği görülmektedir. Nur Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi'nin bulunduğu arazi yer yer eğimli yapıdadır. Bloklar eğim yönleri doğrultusunda araziye yerleştirilse de sonuç olarak eğim yönüne göre farklı yönlerde bakan blokların her biri, gün ışığı, rüzgar, manzara vs gibi doğal kaynaklarından optimum faydalanmadan uzak olacak şekilde konumlandırılmıştır.

İklim-Işık: Geleneksel Mardin kent dokusu incelendiğine, bulunduğu sıcak-kuru iklim bölgesine uygun olarak yoğun ve sık biçimde yapılanmıştır. Oluşan bu kompakt yapı sayesinde özellik sıcak yaz aylarında bile, aşırı sıcaklığın etkilerinden, kışın ise sert rüzgarlardan korumakta etkili olmuştur. Dar aralıklarla oluşturulan konut yapıları mikroklimatik bir etki oluştururlar.

Güneye bakacak şekilde konumlanmış ve birbirlerinin görül alanına girmeyen evler ışık, rüzgar, manzara vs. gibi doğal kaynaklardan optimum derece faydalanacak şekilde bir araya gelmiştir. Mekan kurgusunda yer verilen eyvan ve revaklar, gölgelik ve serin alanları kullanıcılara sunmuşlardır.

Temel yapı malzemesi olarak kullanılan taş, geç ısınıp geç soğumasıyla gündüz serin, gece ise daha sıcak bir etki bırakmaktadır.

Beşinci bölümde daha detaylı anlatılan Geleneksel Mardin evi'ne ait tüm bu özellikler, iklime şartlarına cevap verebilen özelliklerdir.

Tez kapsamında ele alınan Mardin'de uygulanan Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projeleri incelendiğinde, sıcak-kuru bir iklim bölgesi koşullarının dikkate alınmadığı görülmektedir. Her iki projede de ayrık düzene sahip apartman bloklarının yüzeyi direkt güneş ışınlarına maruz kaldığından ısı kazancı daha çok olmaktadır. Bu durum fiziksel konforu olumsuz etkilemektedir. İmar mevzuatına göre uygulanan projelerde, gerek oluşturulan dokuda, gerekse bina ölçeğinde iklim şartlarına cevap verebilecek nitelikte bir tasarımın olmadığı söylenebilir.

Tektonik-Form: Geleneksel Mardin Evi'nin oluşumunda, yöre de sarı kalker olarak çıkan ve işlenen taşın büyük önemi bulunmaktadır. Temel yapı malzemesi olan taş, strüktürü oluşturmakta, döşeme, merdiven, korkuluk, baca yapımda karşımıza çıkmaktadır. Sandık duvar tekniğiyle taşın hem duvarlarda, hem de tavanda kullanıldığı görülmektedir. Mimari elemanların yan yana geliş uyum ve bütünlük içindedir.

Tez kapsamında ele alınan Mardin'de uygulanan Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projeleri strüktür olarak betonarmeden oluşmaktadır. Taşıyıcı özelliği bulunmayan duvarlar tuğla ya da bims olarak tercih edilmiştir.

Eleştirel bölgeselcilik yaklaşımı, strüktürün tek görevi binayı ayakta tutmak değil, aynı zamanda yapının şiirsel etkisini oluşturmalarını destekler. Yapı elemanlarının, kolonun, kirişin, döşemenin bir araya geliş şekli, yapının şiirsel etkisinin oluşmasını etkiler. Yukarıda tez kapsamında incelenen projelerinin tüm bu temel fiziksel bileşenlerinin bir araya gelişini değerlendirildiğinde, malzemelerin, strüktürün bir araya gelişlerinde, detaylar üzerinde inceliklerle durulmadığı görülmektedir. Karşımıza çıkan strüktür ve diğer yapı elemanlarıyla olan ilişkinin, ülkemizin başka bir yöresinde karşımıza çıkan tip projelerden farklı olmadığı söylenebilir.

Yerin özelliklerini yansıtan, yerel verileri tasarım girdisi olarak kullanan, yöre dokusunu iyi analiz eden, sosyo-kültürel yaşama cevap veren, bununla beraber çağdaş üsluba sahip mimari bir dil öneren eleştirel bölgeselciliğin öne çıkan kavramları ile Toki'nin Mardin'deki kentsel dönüşüm projeleri ele alınmıştır. Bu kavramlarla birlikte ele alınan Toki tarafından Mardin'de uygulanan kentsel dönüşüm projelerinde, yapılardaki tek düzelik, standartlaşma, yerin/yerel verilerin tasarıma dahil edilmemesi, çağdaş mimarideki üslup eksikliği dikkatleri çekmektedir. Eleştirel bölgeselcilik açılımı ve öne çıkan kavramlarıyla ele alınan Toki'nin Mardin'deki kentsel dönüşüm projelerinin yere ait olmadığı, bulunduğu bölgeye yeteri kadar referans vermediği, iklimsel-coğrafi faktörlerin girdi olarak tasarıma dahil edilmediği söylenebilir.

Bu çalışmanın yaptığı açılımlarla ile Toki'nin Mardin'de uyguladığı kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri ele alındığında, sonuç olarak tek-tiplilik ve yere ait olmayan mimari oluşumların hakimiyeti saptanmıştır. Eleştirel bölgeselcilik yaklaşımı ve öne çıkan kavramlarıyla Geleneksel Mardin Evi'nin incelenmesi ile somutlaştırılan yerel veri ve unsurların neler olduğu ve akabinde Toki'nin Mardin'de uyguladığı kentsel dönüşüm ve gelişim projelerinin ele alınmasıyla en azından yeni uygulanacak mimari oluşumlarda yapılmaması gerekenlerin neler olduğu görülmüştür. Bu bağlamda bu çalışmanın, Mardin'de yapılacak, yere ait olma kaygısı taşıyan mimari oluşumlar için de bir kaynak olarak kullanılabilmesi hedeflenmiştir.

Şehirden şehire değişen koşulları göz ardı eden, tek tip yapı yaklaşımına sahip olan Toki'nin mimarlık anlayışı da bu tez çalışması ile birlikte aşağıdaki gibi bir takım tartışma konularını da beraberinde getirmiştir:

Yönetmelikler - İmar Planları: Çalışma sonunda fark edilen hususlardan biri şudur ki; yerel verilere, bölgenin karakterine duyarlı bir mimari yaklaşımın uygulanmasının, Türkiye'nin her bölgesi için geçerli olan yönetmelikler, imar planlarınca da zora sokulmaktadır. Her bölge için neredeyse aynı olan yönetmelik mevzuatları ve imar planlarının yaptırım gücü, yöreye ait mimarlık anlayışına izin vermemekte ve sonuç olarak ülke genelinde tek-tipleşen projelerin ortaya çıkmasını tetiklemektedir. Tüm bu kısıtlamalar, eleştirel bölgeselcilik yaklaşımına sahip mimari pratiğin gelişimini olumsuz etkilemektedir. Bu doğrultuda yönetmeliklerin her bölgeye göre farklılık göstermesi beklenirken, belirli karaktere sahip bölgeler için, fiziksel, sosyo-kültürel, iklimsel vs. özelliklerin dikkate alınarak bölge şartlarına cevap verebilecek nitelikteki yönetmelik mevzuatları, imar planları ve plan notlarının neden oluşturulmadığı, bunun bir sorun olarak neden önemslenmediği gibi sorular akıllara gelmektedir.

Tez kapsamında bahsedilen Alvaro Siza'nın Malagueira Toplu Konut Projesi ve Mario Ridolfi - Ludovico Quaroni'nin Ina-casa Toplu Konut Projesi ele alındığında, mimarların yere ait olma kaygısıyla ürettiği projelerde, yapı mesafeleri, kat yükseklikleri, kütle örgütlenmeleri vs gibi hususlarda bulundukları bölgelere göre farklılaşarak karşımıza çıkmaları, devlet eliyle yapılan toplu konut projelerinin de bölgeye uygun olarak yapılabileceğinin aslında göstergesidir.

Standartlaşma: Toki'nin niteliksel olarak toplu konut üretiminde belirli tasarım kriterlerine sahip olmaması ve kapalı plan kurgusuna dayalı tek-tip plan tipi ve türevlerini uygulamaya geçirmesi bir diğer tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Toki'nin talebi üzerine ODTÜ MATPUM tarafından hazırlanan "Toplu Konut Alanlarında Kentsel Çevresel Standartlar İçin Bir Değerler Sistemi Önerisi" isimli toplu konutların planlama ve tasarımı konusunda bir yöntem belirleyen çalışmanın, çalışma sonrasındaki Toki faaliyetlerinde karşılığının bulunmaması düşündürücüdür.

Bunun yanı sıra farklı bölgelerden, farklı kültüre sahip kullanıcıların da tek-tipleşen projelerde yer alması farklı sorunları da içinde barındırmakta ve tartışmaya açılacak başka bir konudur.

Kullanıcı Talepleri: Özellikle Mardin gibi açık-yarı açık ve kapalı mekanların birlikteliğine dayalı plan kurgusundan, apartman dairesi şeklinde karşımıza çıkan kapalı plan kurgusuna dayalı Toki konutlarına geçiş, kullanıcılar için pek de alışkın olmadıkları bir durumdur. Toki'nin uyguladığı, ülke genelinde de bölgeye göre farklılaşmadan karşımıza çıkan plan kurgusuna, bölge halkının katılımı, istedikleri, mekanların nitelik ve büyüklüğünü belirlemek açısından önem taşımaktadır. Standart planların dayatılması yerine, kullanıcı taleplerinin belirlenmesi hususunda gerçekçi sonuçların elde edilip, plan kurgusunun şekillendirmesi oldukça önemlidir. Bu doğrultuda kullanıcıların daha aktif rol almalarını sağlamak için yapılabilecekler ve bunun TOKİ işleyişinin parçası haline nasıl gelebileceği bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mimarın rolü: Tartışmaya açılabilinecek bir diğer husus da yukarıda bahsedilen tüm bu yönetmelik, imar planları ve mevzuatlarla ilgili sınırlandırmalarla birlikte, mimarlık mesleğinin Toki'nin işleyiş mekanizması içindeki karşılığıdır.

Toki'nin proje üretim mantığına bağlı olarak, projenin kent içindeki yerinin belirlenmesi, araştırma, tasarım kriterlerinin belirlenmesi gibi süreçlerde pek de söz sahibi olmayan mimarlar, çoğu zaman yapım sürecinin sorunsuz bir şekilde tamamlanması görevi verilen, teknik kontrolleri yapan bir konuma indirgenmektedir. Tüm bu etmenler de Toki'nin işleyiş mantığıyla uygulamaya geçirilen projelerin, yer hissinden yoksun bir şekilde karşımıza çıkmasıyla sonuçlanmaktadır. (Deneç, 2014)

Bu bağlamda, bu çalışma ile birlikte ortaya sunulan tartışma konuları ve açılımların, niceliksel olarak yoğun inşai faaliyette bulunan Toki'nin ve bu işleyişe dahil olan tüm aktörlerin, yer hissi taşıyan, bölge şartlarına cevap veren ve her bölgeye göre farklılaşan, eleştirel bölgeselcilik anlayışıyla paralellik gösteren mimari yaklaşımından yana olabilmesi için üzerinde düşünülmesi, tartışılması gereken konu başlıkları olarak yerini alması hedeflenmiştir.

KAYNAKLAR

Alioğlu, Füsün. 2000. Mardin Şehir Dokusu ve Evler. Tarih vakfı. İstanbul. s.14, 18-23, 30-35, 102-106

Amirjani, Rahmatollah. 2018. Alvaro Siza's Design Strategy: An Insight into Critical Regionalism.

Bani, Maha Ömer. 2015. "Critical Regionalism: Studies On Contemporary Residential Architecture of Khartoum – Sudan. Architects' 4th Conference. Towards Sustainable Urban Development." makalesi. s.2-5.

Bekin, Doğan. 2010. Tarihin Işığında Mardin. Korza Yayıncılık Basım San. ve Tic. Ltd. Şti. Ankara

Çağlayan, Murat. 2016. Uluslar arası Mardin medeniyetler sempozyumu: Cumhuriyet Taşrasında Geleneksel Üzerine Modern Şehirleşme: Mardin Örneği s.6-12

Çağlayan, Murat. 2018. "Mardin'de Neler Oluyor" makalesi. Arkitera

Deneç, 2014. Türkiye Kentlerinin Mekânsal Üretiminde TOKİ Etkisi. Mimarlık Dergisi. sayı:378. Temmuz-Ağustos 2014.

<http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=392&RecID=3443> Erişim Tarihi: 03.07.2019

Devlet Planlama Teşkilatı. 2013. Onuncu Kalkınma Planı.

Dolebeni, Hanna. 1972. Tarihte Mardin. İstanbul. s.19.

Eggner, Keith L. .2002. Placing Resistance: A Critique of Critical Regionalism. Journal of Architectural Education (1984-), Vol. 55, No. 4 (May, 2002), Published by: Taylor & Francis, Ltd. on behalf of the Association of Collegiate Schools of Architecture, Inc. s. 228-237

Engincan, Pınar. 2011. "Toki: Dünü, Bugünü" makalesi

Eren, İmre Özbek. 2007. "Mimarlık ve Yer İlişkisi" adlı makale. Yapı dergisi. Sayı 305. Nisan s. 44

Erkartal, Ökem, Pınar. 2015. Mimari Tasarımda Dokunma Olgusu ve Dokunsal Haritalamaya İlişkin Bir Alan Çalışması. Megaron dergisi. Cilt vol.10 Sayı No:1 s.94.

Frampton, K. 2007. Critical regionalism: Modern architecture and cultural identity. Modern architecture: A critical history. 4th Ed. Singapore, Thames and Hudson, 2007, s. 314 - 27.

Frampton, K. 1987. Ten points on an Architecture of Regionalism: A provisional Polemic. Reprinted courtesy of the center for American Architecture and Design , school of architecture, The university of Texas at Austin. s.382-385.

Frampton, Kenneth 1983 "Towards a Critical Regionalism: Six points for an architecture of resistance", in "Anti-Aesthetic. Essays on Postmodern Culture." Seattle: Bay Press. s.19-29.

Frampton, Kenneth. 1992 "Prospects for a Critical Regionalism" Perspectiva: The Yale Architectural Journal 20. New Haven: Yale University Press. s.153

Frampton, Kenneth. 2001. Studies In Tectonic Culture: The Poetics Of Construction İn Nineteenth And Twentieth Century Architecture. Cambridge Mit Press

Giamarelos, Stylianos. 2014. The Art of Building Reception: Aris Konstantinidis behind the Global Published Life of his Weekend House in Anavyssos (1962–2014) makalesi syf.3

Giamarelos, Stylianos. 2018. The Formative Years of Suzana and Dimitris Antonakakis: A Transcultural Genealogy of Critical Regionalism Article. 15th International DOCOMOMO Conference. August. 1-8.

Göyünç, Nejat. 1969. XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı. Edebiyat Fakultesi Basımevi, İstanbul. s.1

Güler, Koray. 2013. Ahşap Yapılarda Koruma ve Onarım Sempozyumu Bildiri Kitabı: Doğu Karadeniz Ahşap Karkas Yapı Geleneği ve Koruma Sorunları. Nisan 26-27.

Güneş, H.H. 2012. 81 İlde Kültür ve Şehir Mardin. Acar basım, Mardin Valiliği, s.160-165, İstanbul.

Karadoğan, Sabri. - Arslan, Handan. 2007. Makalalerle Mardin II. Ekonomi-Nüfus Kentsel Yapı. İstanbul s.206

K.Nesbitt, 1996,. Theorizing a New Agenda for Architecture: an Anthology ofArchitectural Theory. Princeton Architectural Press, New York. s.147-162

Kutlu. H.Gökan. 2001. Çağdaş mimarlıkta ışıık kullanımı: Kavramlar ve Uygulamalar. Ege mimarlık. Sayı:39. s.14.

Küçük, Murat. 2013. Aidiyetin mekanı: Mardin'de Kimlik ve Mekanın Değişimi. İdeal Kent. Sayı.9 Mayıs. s.114-137

Mungan, Murathan. 1997 Paranın Cinleri. İstanbul. Metis Yayınları.

Bekleyen, A., Dalkılıç, N., Özen, N. 2014. Geleneksel Mardin Evi'nin Mekânsal ve Isısal Konfor Özellikleri. Türk Bilim ve Araştırma Vakfı, Cilt:7, Sayı:4, Sayfa: 28-44

A. Gabriel, 1940 Voyages Archéologiques Dans La Turquie Orientale, E. de Boccard s.9

Sözer, A.N.,1984, Güneydoğu Anadolu'nun Doğal Çevre Şartlarına Coğrafi Bir Bakış. İzmir. Ege Coğ. Dergisi. Sayı:2, sf:8-30.

Munyao, Veronicah. 2011. Adaptations of Swahili Architecture In Mainland Kenya. Chapter:2 s.28-29.

Orozco, Juan, Carlos. 2011. A Comparative Analysis Of Kenneth Frampton's Critical Regionalism And William j. R. Curtis's Authentic Regionalism As A Means For Evaluating Two Houses By Mexican Architect Luis Barragan.

Pallasmaa, Juhani, 2005. Tenin gözleri:Mimarlık ve Duyular. Yem yayınları. İstanbul.

Psomopoulos, Panayis 1993. Dimitris Pikionis: An indelible presence in modern Greece. Published by: Athens Center of Ekistics. s.265.

Rasmusen, Steen Eiler. 2010 Yaşayan Mimari. Remzi Kitapevi.

Shirazi. Reza. M. 2013. Critical Regionalism, Raum, and Tactility: Kenneth Frampton's Contribution to Phenomenological Discourse in Architecture.

Sudalı, Muzaffer.1968. İNA-CASA : İş ve Konut: Bir Toplumsal Dayanışma. s.30-56

TDV İslâm Ansiklopedisi. 975-389-414-7. cilt 28 s.43-48

Toki, 2017. Mardin Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi.

<http://i.toki.gov.tr/content/images/main-page-slider/31102017145413-pdf.pdf>

TOKİ. (2006). Türkiye' de Konut Sektörü ve T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresinin (TOKİ) Konut Üretimindeki Yeri. İstanbul. Portakal Basım Matbaacılık. s.76-84

Tzonis, A. and Lefaivre, L.,1996. Why Critical Regionalism Today?, Theorizing a New Agenda for Architecture: an Anthology of Architectural Theory 1965-1995, s. 484-492, Ed. K.Nesbitt, Princeton Architectural Press, New York.

Tzonis, A. and Lefaivre, L.,2003. Critical Regionalism: Architecture and Identity in a Globalized World

Yazman, Derya. 2011. "Mimarlığın Topografya ile uyumu" Arkitera. <https://www.arkitera.com/haber/1136/mimarligin-topografya-ile-diyalogu>

Tezler

Aksu, Ezgi Yekbun. 2018. Türkiye Koruma Deneyiminin Uluslararası Koruma Tüzükleri Ve Dünya Kültürel Ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Mardin Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. s.98

Armağan, Coşkun Çağlar, 2011. Fenomenolojik Yöntem Ve Tektonik Dil Aracılığı ile Materyale Duyarlı Tasarım. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. s.43

Aycı, Hilal. 2008. Yerelin içerisindeki Evrenseli Aramak: ‘Eleştirel Bölgeselcilik’ in Öne Çıkan Kavramları Aracılığıyla Han Tümertekin’in B2 ve Sm Evlerine Bir Bakış. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara. s.5

Beşevli, Nihal.2009. Çağdaş Mimaride Rejyonalist Yaklaşımların Sürdürülebilirlik Bağlamında Değerlendirilmesi: Gelişmekte Olan İslam Ülkeleri. Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. s.57-58

Karagülle, Can. 2009. Yerel Verilerin Konut Tasarımı Sürecince Değerlendirilmesi: Mardin Örneği. Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. s.150, 226, 339.

Çağlayan, Murat. 2010. Geleneksel Mardin Kasırlarının Mimari Özellikleri ve Korunması Üzerine bir Yöntem Araştırılması. Yüksek Lisans Tezi. Dicle Üniversitesi, Fen Bilimleri Fakültesi. s. 23.

Demirgüç, Ufuk. 2006. Mimarlıkta Eleştirel Bölgeselcilik ve Turgut Cansever. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. s.12-14.

Deneç, Evren Aysev.2013. Kentsel Mekan Üretim Süreçlerinde Mimarın Rolü: İstanbul Örneği. Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. s.125-126

Eshak Yıldız, Akbaba, 2014. Toki' nin Tasarım İlkelerinin, Toki Konut Uygulamaları Üzerinden İrdelenmesi: Ankara Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü s.6-8.

Oral, Tolga. 2014. Toki Konutlarından Memnuniyet: Gölcük Toki Konutları Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü s.70

Koçoğlu, Yusuf. 2006. Mardin İli'nin Turizm Potansiyeli. Yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. s.9

İnternet Siteleri

URL-1 : <http://www.360tr.com/Mardin>

URL-2 : <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mardin>

URL-3 : <https://www.archdaily.com>

URL-4 : <http://www.studiovarela.com/arquiruta-por-portugal/>.

URL- 5 : <http://www.fondationlecorbusier.fr>

URL-6 : <http://www.arkiv.com.tr/proje/aktur-datca-turizm-yerlesme-projesi/2615>

URL-7 : <http://www.arkiv.com.tr/proje/mutlu-evi1/3380>

URL-8 : <http://www.arkiv.com.tr/proje/demir-tatil-koyu/2588>

URL-9 : <https://www.wearch.eu/casa-unifamiliare-riva-san-vitale-svizzera-1971-73/>

URL-10 : <https://www.archdaily.com/45925/aloni-decaarchitecture>

URL-11 : <https://www.archdaily.com/101260/ad-classics-church-of-the-light-tadao-ando/5037f3bf28ba0d599b00064a-ad-classics-church-of-the-light-tadao-ando-image>

URL- 12 : <https://www.toki.gov.tr/kurulus-ve-tarihce>)

URL-13 : <https://www.toki.gov.tr/uygulama/illere-gore-uygulamalar/izmir#images-1>

URL- 14 : <http://www.arkitera.com/proje/8312/2-odul-guneydogu-anadolu-bolgesi-mardin-7-iklim-7-bolge>

URL-15 : <http://www.archidiap.com/opera/quartiere-tiburtino/>

URL-16:

<https://www.google.com.tr/maps/place/Via+dei+Crispoliti,+159,+00159+Roma,+%C4%B0talya>

URL-17: <http://www.archidiap.com/opera/quartiere-tiburtino/>

URL-18:

<https://www.google.com.tr/maps/place/Via+dei+Crispoliti,+159,+00159+Roma,+%C4%B0talya/@41.9098077,12.5532723,375m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x132f63b811f014a9:0x7350c287a8b6866!8m2!3d41.9109451!4d12.5537487>

URL-19:

<https://www.google.com.tr/maps/place/Via+dei+Crispoliti,+35,+00159+Roma,+Italya/>

URL-20:

<https://www.google.com.tr/maps/place/Via+Edoardo+Arbib,+15,+00159+Roma,+Italya/>

URL-21:

<https://www.google.com.tr/maps/place/Via+Diego+Angeli,+11,+00159+Roma,+Italy>
a/

URL-22:

<https://www.google.com.tr/maps/place/Via+Diego+Angeli,+6,+00159+Roma,+Italy>
/

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı: Gülşah Çaltekin

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul, 01.12.1989

E-posta: gulsahcltkn@gmail.com

Öğrenim: Lise: Şehremini Anadolu Lisesi, İstanbul (2008)

Üniversite: Abant İzzet Baysal Üniversitesi (2009-2013)

Lublin Politeknik Üniversitesi (Erasmus, 2012-2011)

Mesleki Tecrübe: Sabripaşayığıt Mimarlık (2017-2019)

Tims Production (Sanat Yönetmeni Asistanı, 2016)

Nord Mimarlık & Tasarım (2014-2015)